

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

ÇÖZÜM

Türkiye'nin Kronikleşen
Terör Sorununa Ekonomi Reçetesi

Ercan Baysal

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

ÇÖZÜM

**Türkiye'nin Kronikleşen Terör Sorununa
Ekonomi Reçetesi**

2012, Öteki Adam Yayınları
Bu kitabın her türlü yayın hakları
Fikir ve Sanat Eserleri Yasası gereğince
Öteki Adam Yayınları'na aittir.
Sertifika No 26059

Öteki Adam Yayınları 27

Yayın Yönetmeni Serkan Çakmak
Yayın Koordinatörü Sena Sultan Grant
Editör Saadet Yaşar

Sayfa Tasarım Emel Seymen
Kapak Tasarım Mehlika Naz
Fotoğraflar Ali Ünal (Cumhurbaşkanlığı Arşivi)

Baskı ve Cilt Sonsuz Matbaa Kâğıt Müc. Hiz. San. Tic.Ltd. Şti.
Adres: Davutpaşa Cad. Güven San. Sit. C Blok No:291
Topkapı – Zeytinburnu / İstanbul
Tel (0212) 674 85 28
Sertifika No 28487

1.Baskı Ocak 2015

ISBN

Öteki Adam Yayınları

Cağaloğlu Yokuşu Cemal Nadir Sok.
Nur İş Hanı No: 2/3 Fatih / İstanbul
Tel: 0212 514 80 85
www.otekiadam.com

ÇÖZÜM

**Türkiye'nin Kronikleşen Terör Sorununa
Ekonomi Reçetesi**

Ercan BAYSAL

Ercan BAYSAL

Ankara doğumlu. İlk, Orta ve Lise eğitimini Başkentte bitirdi. Lisans eğitimini Dumlupınar Üniversitesi Kamu Yönetimi bölümünde (2002), Yüksek Lisans'ını da Turgut Özal Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde tamamladı. 2003'ten bu yana basın sektöründe çalışıyor. Ajans ve gazetelerde muhabir, editör görevlerinde bulundu. Zaman Gazetesi'nde çalıştı. Radyolarda program yapımcılığı, yorumculuk yaptı. Türkiye Gazeteciler Cemiyeti (TGC), Ekonomi Muhabirleri Derneği (EMD), Ekonomi Gazetecileri Derneği (EGD) gibi derneklerde üye, yönetim kurulu üyesi. Ekonomi, çevre, siyaset alanında kaleme aldığı haberler, radyo programları ödüller getirdi. Halihazırda Star Gazetesi'nde çalışıyor.

İÇİNDEKİLER

Kısaltmalar.....	08
Önsöz.....	09
Giriş.....	11
Takdim.....	15

1. BÖLÜM

KOALİSYON KALKINMA VE TERÖR	19
Koalisyon Nedir?	19
Koalisyon Hükümetleri.....	21
Koalisyon Hükümetleri'nin İstikrarsızlığa Etkisi.....	24
KALKINMA KRİZ VE İSTİKRAR BAĞLANTISI.....	27
Kalkınmave Kriz Nedir? İstikrara Etkileri Nelerdir?.....	27
Krizlerin Kalkınmaya Etkisi	30
- 1990 Sonrası İktisadi Temeller	33
- Krizi Ortaya Çıkaran Unsurlar Nelerdir?.....	35
- Krize Giden Sürecin Aşamaları	36
- 2001 Krizinin Sonuçları ve Türkiye Ekonomisine Etkisi.....	39
TERÖRÜN GELİŞMEYE ETKİSİ VE KÜRT MESELESİ.....	41
Terör Nedir? Dünyada Terörün Ortaya Çıkışı.....	41
Türkiye'de Terörün Tarihçesi	42
Terörün Faturası ve Türkiye Ekonomisine Etkileri.....	45

Kürt Meselesine Yönelik Çözüm Önerileri	47
- Sol Partilerin Kürt Sorununa Yaklaşımı.....	48
- Sağ ve Milliyetçi Partilerin Kürt Sorununa Yaklaşımı	49
- Milli Görüş Geleneği ve Ak Parti'nin Kürt Sorununa Yaklaşımı..	52

2. BÖLÜM

KALKINMA PLANLARINDA GÜNEYDOĞU, YATIRIM VE TERÖR	57
Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967)	58
İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972)	61
Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977)....	62
Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983).....	63
Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989).....	64
Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994).....	65
Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000)	66
Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005)	68
Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2007-2013)	70
Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2007-2013)	72
1980 ÖNCESİ VE SONRASI HÜKÜMET PROGRAMLARIN- DA GÜNEYDOĞU VE TERÖR.....	74
Ulus Hükümeti (1980-1983).....	74
I. Özal Hükümeti (1983-1987).....	75
II. Özal Hükümeti (1987-1989).....	76
Akbulut Hükümeti (1989-1991).....	76
VII. Demirel Hükümeti (1991-1993).....	78
I. Çiller Hükümeti (1993-1995).....	79
Erbakan Hükümeti: (1996-1997).....	81
III. Yılmaz Hükümeti (1997-1999).....	84
IV. Ecevit Hükümeti (1999-1999).....	86
V. Ecevit Hükümeti ((1999-2002).....	86
58. 59. 60 ve 61. Gül, Erdoğan Hükümetleri:.....	89

3. BÖLÜM

KALKINMA VE YATIRIMI TEŞVİK EDEN PROGRAMLAR.....	93
GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ (GAP).....	93
- GAP'ın Tarihi Gelişimi ve Yatırım süreci.....	93
- GAP Kalkınma Planı.....	95
- Sosyal Destek Programı (SODES):.....	96
- GAP'ın Sonuçları:.....	99
DİĞER BÖLGESEL KALKINMA PROJELERİ.....	104
KAMU YATIRIMLARI VE BÖLGESEL DAĞILIMI.....	107
TÜRKİYE'DE YATIRIM TEŞVİK SİSTEMİ.....	111
- Yatırım Teşvik Sisteminin Tarihsel Gelişimi.....	111
- Teşvik Paketi Sonrası Yatırımlar.....	113

4. BÖLÜM

GÜNEYDOĞU'DA SORUNLARIN ÇÖZÜMÜ VE TESPİTLER.....	121
Çözüm Süreci ve Yatırımlar.....	121
Güneydoğu'ya Yönelik Çözüm Önerileri	125
Türkiye ve Dünyada Kalkınma.....	129

5. BÖLÜM

BÖLGE KÖKENLİ BAKANLARIN TESPİTLERİ.....	135
Maliye Bakanı Mehmet Şimşek.....	135
Kalkınma Bakanı Cevdet Yılmaz.....	141
Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanı Mehdi Eker.....	145
DEĞERLENDİRME.....	149
FOTOĞRAF ALBÜMÜ.....	157
TABLO VE İSTATİSTİKLER.....	167
KAYNAKÇA.....	184

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
AP	Adalet Partisi
AK PARTİ	Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP	Anavatan Partisi
ATO	Ankara Ticaret Odası
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
BDDK	Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
DSP	Demokratik Sol Parti
DYP	Doğru Yol Partisi
GAP	Güneydoğu Anadolu Projesi
IMF	Uluslararası Para Fonu
İMKB	İstanbul Menkul Kıymetler Borsası
KİT	Kamu İktisadi Teşebbüsü
KÖY	Kalkınmakta Olan Yörelere
MHP	Milliyetçi Hareket Partisi
MGK	Milli Güvenlik Kurulu
MÜSİAD	Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği
PKK	Partiya Karkareî Kürdistan
SETA	Siyaset Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı
SHP	Sosyal Demokrat Halkçı Parti
TMSF	Tasarruf Mevduatı ve Sigorta Fonu
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
TÜSİAD	Türk Sanayici ve İşadamları Derneği
TOBB	Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
ZBK	Zonguldak-Bartın-Karabük Bölgesel Gelişme Projesi
DOKAP	Doğru Karadeniz Bölgesel Kalkınma Planı
YHGP	Yeşilirmak Havza Gelişim Projesi

ÖNSÖZ

Türkiye’de siyasetle ekonomi bir birbirine derinden bağlı iki unsur olarak karşımıza çıkıyor. Siyasetin olumsuz havası ekonomileri olumsuz yönde etkilerken, ekonomik krizlerde hükümetlerin kaçınılmaz sonlarının başlangıcı oluyor. Siyasi istikrar ekonominin de seyrini belirliyor. Cumhuriyet’ten itibaren tek parti hükümetlerinin ekonomiye etkisi pozitif olarak yansırken, koalisyon hükümetleri ise yatırım, istihdam ve kalkınma gibi unsurları hükümet ortaklarının anlaşmazlık yaşaması sebebiyle olumsuz yönde etkiliyor. Ekonomide yaşanan kriz süreci yatırımları sekteye uğrattırırken bu gelişme terörün beslendiği kaynakları da artırıyor. Bunun en iyi örneğini son yıllarda yaşananlar açıkça ortaya koyuyor. Bugün çözüm sürecini konuşuyorsak bunu son 12 yıldaki tek parti iktidarına borçlu olduğumuzu söyleyebiliriz. 1980 sonrasında kurulan Turgut Özal hükümetleri ile son 12 yıllık Ak Parti hükümetleri tek parti iktidarının iki önemli örneğini teşkil ediyor. Bu iki dönemde de kalkınma ve yatırımlara ayrılan kaynaklar artarken, koalisyon hükümetleri dönemlerinde ise kalkınma, bölgesel gelişmişliğe ilişkin yatırımlar sadece parti programları ve seçim meydanlarındaki vaatlerle sınırlı kalmış görünüyor. Bu çalışmamızda Turgut Özal’dan başlamak üzere

tek parti hükümetleri ile koalisyon hükümetlerinin Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ne yönelik çalışmalarını son yaşanan çözüm süreci ile birlikte değerlendirdik. Koalisyon hükümetlerinin kalkınmanın kaçınılmaz sonuçlarından olan teröre olan bakış açısı ve bölgesel gelişmeye aktardıkları kaynakları hem araştırmacıların, hem ekonomiyi yakından takip edenlerin hem de Güneydoğu'daki gelişmelerin sebeplerini merak eden okuyucuların dikkatlerine sunuyoruz. Bize çalışmamızda desteğini esirgemeyen Kalkınma Bakanlığı'nın yanı sıra Maliye Bakanlığı, Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı ve GAP Bölgesel Kalkınma İdaresi Başkanlığı'na ve ayrıca fotoğraflar için de Ali Ünal Bey'e teşekkür ediyorum.

GİRİŞ

12 Haziran genel seçimleri (2011) öncesinde bölgenin nabzını tutmak üzere çıktığımız turun ilk durağı Diyarbakır'dı. Dönemin Devlet Bakanı Cevdet Yılmaz'ın seçim çalışmaları için memleketi Bingöl'e gelmesi üzerine rotayı kuzeye çevirdik. O günlerde Diyarbakır-Bingöl Karayolu riskliydi. Daha iyi ve güvenli olduğu için Elazığ yolu tercih ediliyordu. Biraz zamandan kazanmak biraz da macera için zor güzergâhı, Diyarbakır yolunu tercih ettik. Güvenlik endişesi ile sivil plakalı bir emniyet aracı bize tahsis edildi. Aracımız terör örgütü PKK'nın sık sık yol kestiği Lice, Kulp gibi ilçeleri Diyarbakır'a bağlayan yoldan ilerlerken emniyet mensuplarının endişeleri yüzlerine yansıyordu. Ağızlarını bıçak açmıyordu. Pür dikkat yolu, çevreyi izliyorlardı. Ta ki Bingöl tabelası karşımızda belirene kadar...

Dönüş yolu daha az riskliydi. Dönüş yolunda Bingöl'de 24 Mayıs 1993 yılında terör örgütü PKK tarafından silahsız olan 33 erin şehit edildiği yeri de görerek terörün bir an önce bitmesi temennisinde bulunduk. Bingöl'ün köylerine yaptığımız ziyaretlerde ise kalkınma ve terör arasındaki kuvvetli ilişkiyi görmüştük. Herkesin öncelikli gündemi silahların susması,

kalkınma ve yatırımların artmasına yönelikti. Çok sayıda işadamları bölgeye yatırım yapmak istiyor ancak terör endişesi sebebiyle bu kararlarını da ertelemek zorunda kalıyordu. Aradan geçen üç yıllık süreçte ise hem Türkiye’de hem de bölgede farklı değişimlerin olduğunu gördük. Bölgede çözüm süreci ile birlikte silahlar susarken yatırımlarda da birkaç katlık artış yaşandı. Tüm bu gelişmeler kalkınmanın önemi ve şehirlerin gelişmesinin kaçınılmaz olduğunu gözler önüne seriyordu. Bingöl’den Elazığ’a geçip, oradan da uçakla Ankara’ya döndüğümüzde de ekonomik gelişmelerin ve terörün kalkınma ile bağlantısını çok iyi bir şekilde analiz etme fırsatı yakaladığımı düşünmüştüm.

Türkiye’nin önemli sorunlarının başında yukarıda anlattığımız gibi bölgesel kalkınma ve terör olayları geliyor. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri de kamu harcamalarından istenildiği kadar pay alamayan bölgelerin arasında ilk sıralarda yer alıyor. Bunun sebeplerinin başında Türkiye’deki siyasi yapının tam olarak oturmaması gösterilebilir. Kısa süren koalisyon hükümetleri döneminde siyasilerin bölgesel kalkınmaya yönelik vaatleri fazla olsa da bunu kamunun harcamalarında görmek fazlaca mümkün değil. Türkiye son 12 yıldır koalisyon hükümetleri ile yönetilmese de geçmişte koalisyon hükümetleri siyasetin önemli bir parçasıydı.

Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluştan bugüne kadar ortalama her yaklaşık 1,3 yılda bir hükümetin kuruldu. Bazı istikrar dönemleri de çıkarıldığında hükümetlerin ortalama ömrü yaklaşık 6 ay. Bu da koalisyon yönetimleri ve siyasal istikrarsızlığın ekonomiye, bölgesel kalkınmaya faturası olarak karşımıza çıkıyor. Kalkınma ve yatırımlara yeterli miktarda finansman aktarılmazken, bu kaynaklar terörle mücadeleye gidiyor. Türkiye’nin teröre harcadığı kaynağın 300-400 milyar dolar arasında bir rakam olduğu ifade edilmesine rağmen terörün

tahmini maliyetini 1,2 trilyon dolar olarak hesaplayan uzmanlarda bulunuyor. Terörle mücadeleyle her yıl milyarlarca dolarlık kaynak aktarılırken, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde koalisyon dönemlerinde yatırımların azaldığını resmi rakamlar ortaya koyuyor. AK Parti iktidarı döneminde tek parti yönetiminin etkisiyle son 10 yılda 32 milyar liralık kaynak aktarıldı. 12 yıllık dönemde ise bu rakam 40 milyar liraya yaklaşıyor. Güneydoğu'da bulunan 9 ilin içerisinde yer aldığı Güneydoğu Anadolu Projesi'ne (GAP) aktarılan kaynak miktarları toplam kamu harcamalarından ortalama yüzde 7 pay alırken bu rakam 2010 yılında yüzde 14'ün üzerine çıkarıldı. Yatırımların artmasıyla birlikte 2011 yılı rakamlarına göre Diyarbakır ve Şanlıurfa'da işsizlik oranları yüzde 11'e kadar gerilemiş durumda.

Türkiye'de özellikle bölgeler arasında çok ciddi kalkınma ve gelişmişlik farklılıkları bulunuyor. Bu da gelirin bireyler arasında adil dağılımının önündeki en büyük engellerden birini oluşturmakta. Özellikle Türkiye'nin doğusu ile batısı arasındaki gelir farkı, gelirin bölgeler arası adil dağılımını da olumsuz yönde etkiliyor. Gelir dağılımındaki adaletsizlik beraberinde pek çok sosyal olayı da tetikliyor. TÜİK'in 2011 Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırmasına göre, nüfusun yüzde 20'lik diliminde olan en yüksek gelire sahip grupta bulunanların ülkenin toplam gelirinden aldıkları payın oranı yüzde 46,7'dir. En düşük gelire sahip ilk dilimdekilerin toplam gelirden aldıkları pay ise yüzde 5,8. Son yüzde 20'lik grubun toplam gelirden aldığı paya bakıldığında ilk yüzde 20'lik gruba göre 8 katını buluyor. TÜİK'in 2013 yılına ilişkin verilerine bakıldığında gelir dağılımındaki eşitsizlik giderek azalıyor. Bunda özellikle geri kalmış yörelerdeki kalkınmanın büyük etkisi olduğunu düşünülebilir.

Cumhuriyetin 100. yılı 2023 için dünyanın en büyük 10 ekonomisi arasında yer alarak 2 trilyon dolarlık milli gelire

ulaşma hedefini ortaya koyan Türkiye'nin bu hedefleri belirlenen sürede yakalayabilmesinin en önemli kilometre taşlarından birisi de terör sorununun ortadan kaldırılması, bölgesel kalkınmanın sağlanması olarak karşımıza çıkıyor. Son yaşanan çözüm süreci ile birlikte yatırımlarda meydana gelen artış, tek parti iktidarı döneminin başarısı olarak değerlendirilebilir. Resmi rakamlarda bölgeye yönelik yatırımlardaki artışları doğrular nitelikte. Yeni teşvik sistemimin başladığı Haziran 2012 ile 31 Mart 2014 dönemleri arasında yatırım niyetlerinde ciddi artış görünüyor. Türkiye geneli için öngörülen sabit yatırım tutarı 150 milyar Türk Lirası'na kadar ulaştı. Bunun önemli bir bölümü de Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki şehirlere yapılacak yatırımlardan oluşuyor. Ekonomi Bakanlığı verilerine göre Doğu ve Güneydoğu'yu kapsayan altıncı bölgede belge bazında yüzde 43, istihdam bazında ise yüzde 219 oranında artış yaşandı.

Koalisyon hükümetlerinin kalkınmaya olan olumsuz etkisi ve terörün beslendiği ortamı genişlettiği tespitini resmi rakamlar da ortaya koyuyor. İstikrarın getirdiği olumlu hava ile birlikte çözüm süreci başlarken, bu süreçte şehit cenazesi gelmemesi ekonomik canlanmayı da sağlayacaktır. Bölgeye yönelik yatırımlardaki artışla birlikte işsizlik sorununun çözülmesi, yeni fabrikaların açılması terörün beslendiği kaynaklarında kurutulması için de büyük önem taşıyor.

TAKDİM

Türkiye’de bölgesel kalkınmanın önemi her geçen gün artıyor. Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) ile başlanan kalkınma hamlesi son 10 yıllık dönemde kapsamını genişleterek artış gösterdi. GAP’a yeni kardeş kalkınma projeleri faaliyete geçirilirken, Güneydoğu ve Doğu Anadolu’da yeni bir kalkınma ve yatırım döneminin başladığını görüyoruz. Bölgedeki işsiz sayısında meydana gelen azalma, ihracat artışı ve ekonomik büyümeyi resmi rakamlarda ortaya koyuyor. Türkiye’nin Cumhuriyetin 100. yılı olan 2023 için dünyanın en büyük 10 ekonomisi arasına girerek 2 trilyon dolarlık milli gelire ulaşma hedefi bulunuyor. Bölgesel kalkınma yatırımlarındaki artış ile birlikte bu hedeflere daha kısa sürede ulaşabilmesi mümkün. Son yıllarda Kürt meselesinin çözümü için daha önce farklı çalışmalarda dile getirilen OHAL’in kaldırılması, Kürtçe TV yayınının serbest bırakılması, Kürtçe isimler üzerindeki yasakların kaldırılması, yerleşim birimlerinin isimlerinin iade edilmesi gibi çok sayıda uygulamanın son birkaç yıl içerisinde hayata geçirildiğini görüyoruz. GAP’a verilen önemi göstermek için GAP Bölgesel Kalkınma İdaresi’nin merkezi de Ankara’dan Şanlıurfa’ya taşındı. Bölgede terör olaylarının azaltılması ve yatırımların artmasına yönelik çalışmalar ise devam

ediyor. Türkiye'nin en önemli sorunları arasında yer alan kalkınma ve çözüm sürecinin kazanımları bu kitapta detaylı bir şekilde anlatılıyor. Son 50 yılın kalkınma ve terör olaylarını analiz eden bu kitapta bölgedeki değişim gözler önüne serilirken, Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) tarafından hazırlanan kalkınma planlarındaki bölgeye yönelik değerlendirmelere ve gelişmelere yer veriliyor. 1980 sonrasındaki hükümetlerin kalkınma hamlesinin başlatılmasını sağlama bölgedeki sosyal, kültürel değişimi gerçekleştirmek için vaatleri ve bunların gerçekleştirmelerine değiniliyor. Kitabın yazarı Ercan Baysal da bölgeyi yakından tanıyan bir isim. Bölgedeki değişimi katıldığı toplantılarda yakından görerek bu kitabı hazırladı. Uzun bir çalışmanın ürünü olan **“ÇÖZÜM / Türkiye'nin Kronikleşen Terör Sorununa Ekonomi Reçetesi”** kitabının bölgeye yönelik gelişmeleri gözden geçirmeleri için faydalı olacaktır.

Sadrettin KARAHOCAGİL
GAP BÖLGE KALKINMA İDARESİ BAŞKANI

1. BÖLÜM

Cumhuriyet sonrasında uzun yıllar tek parti iktidarı ile yönetilen Türkiye, 1960 sonrasında koalisyon hükümetleri gerçeği ile tanıştı. Türkiye özellikle 1960-1983 ile 1991-2002 yılları arasında uzun süre boyunca koalisyon hükümetleri tarafından yönetildi. Koalisyon hükümetleri döneminde ortaya çıkan kriz, rekor işsizlik ve düşük büyüme ülke ekonomisini olumsuz yönde etkilerken, kalkınma yatırımları da bundan nasibini aldı.

KOALİSYON, KALKINMA VE TERÖR

Koalisyon Nedir?

Türk siyasi tarihinde sıkça karşılaşılan koalisyonun farklı tanımları yapılıyor. Kamuoyu tarafından çok partinin hükümet ortağı olduğu yönetim şekli olarak adlandırılan koalisyonun geçmişi Fransa başta olmak üzere Avrupa Birliği'ndeki birçok ülkeye kadar dayanıyor. Fransızca kökenli bir kelime olan 'koalisyon' genel anlamda iki veya daha çok sayıda siyasi partinin iktidarı paylaşmak üzere ortak bir Bakanlar Kurulu (Kabine) oluşturmalarını ifade ediyor. Koalisyon tarzı yönetimlere olumsuz yaklaşılsa da bu yönetim tarzını olumlu görenlerde yok değil. Koalisyonun siyasi çalkantıların yaşanmaması için demokratik sistemin emniyet sübaplarından biri olduğu tespiti de yapılıyor. Buna gerekçe olarak uzun süre tek partinin iktidar olduğu ülkelerde toplumun beklentilerine cevap vermeyen yönetimler gösteriliyor. Siyaset bilimciler koalisyon hükümetlerinin tıkanıp kalan siyasi ortamların çıkış noktası olarak da değerlendiriyor. Avrupa'nın bazı ülkelerinde de görüldüğü gibi aylarca hatta yıllarca siyasi partilerin gerekli oyları alamaması sebebiyle hükümet kurulamıyor. Örneğin Avrupa Birliği'nin (AB) merkezi olarak kabul edilen Belçika'da

dört yıl önce yaşanan hükümet kurulamaması krizi tam 541 gün sürdü. Yeni hükümet aylarca süren anlaşmazlığın ardından Kasım 2011 tarihinde yemin ederek görevine başlayabildi.

Koalisyon bir başka tanımıyla yasama meclislerinde bir tek partinin çoğunluğu elde edemediği durumlarda, en çok sandalyeye sahip olan partinin başkanının kabineyi kurmakla görevlendirilmesi olarak biliniyor. Ancak Türkiye dahil bu kuralın tam olarak işlediğini söylemek pek de mümkün değil. Türkiye'nin son 30 yıllık siyasi tarihine bakıldığında bu örneklerle fazlaca rastlayabiliriz. Seçimler sonrasında en çok sandalyeye sahip olmayan siyasi partiler de ülkeyi yönetebiliyor. En çok milletvekili çıkaran partinin kabineyi kurmakla görevlendirilmesi halinde meclisten güvenoyu alabilmek için başka parti ya da gruplarla anlaşma yoluna gidilmesi veya ortak bir hükümette kurula biliyor.

Bu hükümet kurmalarda herhangi bir siyasal eğilim ise kolay kolay ortaya çıkmıyor. Sağ partiler ile sol partiler düşünce ve yönetim tarzları uyuşmasa da birlikte koalisyona da gidebiliyor. Hükümetin içerisinde azınlık olarak da olsa yer almak isteyen partiler marjinal uçlarını bu dönemlerde en aza indirebiliyor. Koalisyon hükümetlerindeki zihin değişimin Türkiye siyasi tarihinde de çok fazla yer edindiğini söyleyebiliriz. Yan yana gelmesi beklenmeyen çok sayıda ileri uç partilerin yan yana geldiklerini geçmiş yıllarda çokça gördük. Son olarak 1999 yılında DSP ile MHP'nin ortak hükümet kurması ve üç yıldan fazla süredir koalisyonun devam etmesi de bunun en iyi örneklerinden biri olarak gösterilebilir.

Koalisyon hükümetlerine daha çok seçimlerde nispi temsil sistemini benimsemiş ülkelerde rastlanıyor. Çoğunluk usulüne dayalı seçim sisteminde bir parti parlamentoda salt çoğunluğu kolayca elde ederek kendi hükümetini kurarak güvenoyu alabilir. Partilerin ülke çapında aldıkları oy oranlarına yakın

oranlarda parlamentoda temsilini sağlayan nispi temsil usulünde ise çoğu kez koalisyon hükümetlerinin kurulması kaçınılmaz hale geliyor. Koalisyon hükümetlerinin demokrasiye katkıları olsa da sakıncalı yönlerinin olduğunu da söylememiz mümkün. Koalisyon yönetimlerinin başlıca sakıncası olarak, karmaşık ve kırılgan çoğunluklara dayalı olmaları yüzünden gösterdikleri istikrarsız yönetimler gösteriliyor. Koalisyon hükümetlerinin sağladığı başlıca yarar ise, ülkedeki değişik siyasal eğilimleri yönetim katına yansıtmaları, bunlar arasında demokratik uzlaşma alışkanlıkları doğurmaları, dolayısıyla siyasal kutuplaşma ve gerginlikleri emici bir işlev görmeleri olarak da biliniyor.

Koalisyon Hükümetleri

Türkiye, Cumhuriyetin kurulmasının ardından koalisyon hükümetleriyle uzun yıllar sonra tanıştı. Türkiye’de koalisyon hükümetlerinin tarihi 1961 yılına kadar gidiyor. 1960 yılındaki askeri darbenin ardından Demokrat Parti’nin ortadan kalkmasıyla birlikte onun devamı olarak kabul edilen Adalet Partisi (AP) siyaset sahnesinde yerini aldı. Uzun yıllar Türkiye’yi iki ayrı siyasi kutupta temsil eden ve etmeye devam edecek olan iki parti Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ve Adalet Partisi ilk koalisyona imza attı. Ancak bu hükümetin ömrü uzun olmadı. 20 Kasım 1961 yılında kurulan koalisyon hükümeti yedi ay sonra anlaşmazlık olduğu için bitmek zorunda kaldı.

12 Mart 1971 askeri müdahalesiyle başlayan ve 1973’e kadar süren dönemde de koalisyon hükümetleri tarafından Türkiye yönetildi. 1973 ve 1977 yıllarında yapılan seçimlerinde de hiçbir parti hükümeti kurabilecek çoğunlukta oy alamadığı için çok sayıda koalisyon hükümeti kuruldu. Çok sayıda koalisyon hükümeti kurulması ve ekonomik kalkınmanın sağlanamaması yoksulluğu artırırken, iç karışıklıkları da beraberinde

getirdi. Ekonomik krizlere sağ ve sol çatışması da eklenince bu durum 1980 darbesine zemin hazırlamış oldu. Darbe öncesinde Türkiye ekonomisi çok zor günler yaşadı. Günlerce tüpgaz, yağ, un gibi ana ihtiyaç maddelerini alabilmek için bile vatandaşlar uzun kuyruklarda beklemek zorunda kaldı. Vatandaş karaborsacıların oyuncağı haline gelmişti.

12 Eylül 1980 darbesinin gerekçelerinden birini oluşturan siyasal istikrarsızlığın başlıca nedenlerinden biri olarak koalisyon hükümetlerinin yönetimleri gösteriliyordu. Darbenin gerekçeleri arasında koalisyon hükümetleri sebebiyle ortaya çıkan siyasi çalkantılar ve ülkenin zayıf iktidarlar tarafından yönetilmesi de yer aldı. Zayıf koalisyon hükümetlerinin ardından Türkiye'de uzun yıllar sonra yeniden tek parti hükümeti iş başına geldi. Bir anlamda vatandaş tekrar ekonomik ve siyasi kriz yaşamamak için tek parti iktidarında karar kıldı. 1983 ve 1987'de tek parti hükümetlerinin kurulabilmesine olanak sağladı.

Sonraki yıllarda seçim sistemi büyük partileri daha da güçlendirecek biçimde birkaç kez daha yeniden gözden geçirilerek düzenlendi. Ama Türkiye yeniden koalisyon hükümetleri ile tanıştı. 1991'de kurulan Doğru Yol Partisi-Sosyal Demokrat Halkçı Parti hükümeti, sağ ve solu uzun yıllar sonra tekrar bir araya getirdi. Özellikle 1991-1999 yılları arasındaki 28 Şubat Süreci olarak bilinen 'ara rejimin' de dahil olduğu dönemde etkisiyle Türkiye 8.5 yıllık dönemde 8 farklı koalisyon veya azınlık hükümeti tarafından yönetildi. Bu dönemde vatandaş sıkça sandığa gitmek zorunda kalırken, ülke ekonomisi de ciddi anlamda olumsuzluklar yaşadı. Türkiye ekonomisi hem yurtdışındaki gelişmelerden sert bir şekilde etkilenirken, içerde yaşanan sıkıntılarda piyasalarda derin etkiye sebep oldu. Ekonomide yaşanan darboğazların etkisiyle istenilen yatırımlar yapılamazken, kalkınma hedeflerine ulaşmakta bir türlü mümkün olmadı.

1999 yılında yapılan genel seçimlerinden sonra Demokratik Sol Parti, Milliyetçi Hareket Partisi ve Anavatan Partisi tarafından kurulan 57. Hükümet, Türkiye tarihinin en geniş tabanlı koalisyon hükümetlerinden biri olmasına karşın hükümete üye partiler arasındaki anlaşmazlıklar karar verme sürecini de yavaşlattı. Bu koalisyon döneminin özelliklerinden biri ise sağ ve sol eğilimin tek çatı altında birleşmesi oldu. Bu da yatırım ve bölgesel kalkınmaya farklı bakış açısını da beraberinde getirdi. Türkiye’de siyasal istikrar, hem askeri müdahalelerle hem de kısa dönemli koalisyon hükümetleri tarafından çok defa kesintiye uğratıldı. Koalisyon hükümetlerinde kalkınma ve alt yapı yatırımlarına bir türlü hız verilemedi.

Tek parti iktidarının yatırım ve kalkınmaya olumlu etkilerine örnek olarak Eski Başbakan Adnan Menderes dönemini (1950-1960) gösterebiliriz. 1950’den beri çok partili yaşam askeri müdahalelerle üç kere (1960,1971 ve 1980) doğrudan kesintiye uğratıldı. 24 Ocak 1980 tarihli kararla ekonominin rotasındaki dönüşüm, sadece ekonomiyle de sınırlı kalmadı. Siyasal, toplumsal ve kültürel yaşamda da önemli dönüşümleri beraberinde getirdi. Bu nedenle günümüzde birçok temel sorunu ele alırken 1980 öncesi ve sonrası ayrımı yapılıyor.

Koalisyon dönemlerinde ortaya çıkan krizler ve vaatlerin yerine getirilmemesi kriz sonrası kurulan hükümetlerin Türkiye’yi uzun yıllar tek başına yönetmesinin önünü açtı. 2002 genel seçimleri Adalet ve Kalkınma Partisi’nin tek başına iktidara gelmesinde istikrarsız koalisyon hükümetlerin katkısının önemli olduğunu söyleyebiliriz. Koalisyon dönemlerinin getirdiği ekonomik faturalarında etkisiyle Türk siyasi yaşamında 2002 yılından beri tek parti hükümeti devam ediyor. AKP önümüzdeki yıllarda da siyasetin önemli aktörleri arasında yer alabilir. Türkiye’de önemli bir kesim koalisyon hükümeti olması halinde ekonomik istikrarın olumsuz yönde etkileneceğini düşünüyor. Ak Parti’nin başarısının perde arkasındaki ana

sebepler olarak da son 12 yılda tüm küresel olumsuz gelişmelere rağmen ülke ekonomisinde büyük bir krizin ortaya çıkmaması gösteriliyor. Koalisyon hükümetleri ekonomik konularda bir amaç üzerinde değil de karşılıklı tavizler üzerine kurulan oluşumlar olarak kabul ediliyor. Bu kapsamda koalisyon hükümetlerinde ekonomik istikrara yönelik gerekli ekonomik kararların alınmaması gibi sonuçlar ortaya çıkabiliyor.

Koalisyon Hükümetlerinin İstikrarsızlığa Etkisi

1970'lerin ilk yıllarından beri Türkiye kısa dönemli koalisyon hükümetlerine tanıklık etti. Buna istisna olarak kısmen 1983-1989 arası Türkiye'yi yöneten Özal hükümetleri gösterilebilir. İstikrarsız kısa dönemli koalisyon hükümetleri döneminde icranın başı olan Kabine üyeleri de fazlaca çalışma ortamı bulamadı. Bakanların görev sürelerinin kısa olması özellikle yatırımcı Bakanlıkların geleceğe yönelik, kalkınma, yatırım gibi çok sayıda hamle yapmasının önüne geçti. Gelişmiş ülkelerle karşılaştırıldığında, Türk siyasal sisteminin istikrarlı bir yapısının olmadığını söylemek mümkün. Nispi temsil sistemine dayanan Türk seçim sistemi, baraj olmasına rağmen kaçınılmaz olarak koalisyon hükümetlerinin ortaya çıkmasına neden oluyor.

Bu baraj sisteminin engelleyebildiği son dönemdeki istisnası 1980'li yıllardaki Özal hükümetleri ve 2002 Kasım seçimlerinde AK Parti'nin tek başına iktidara gelmesi olarak gösterilebilir. Çünkü daha önceki on yıllık dönemde baraj sistemi bile tek partinin iktidara gelmesini sağlayamadı. Ancak her iki döneme de baktığımızda tek partiyi ortaya çıkaran etmenlerin başında koalisyon yönetimleri sonucu ortaya çıkan ekonomik krizlerin etkili olduğunu görüyoruz. Türkiye Hazinesinin Turgut Özal'ın ilk Başbakan olduğu dönemde dolu olduğunu söylemek mümkün değil. Yine Ak Parti'yi tek başına iktidar yapan etkenlerin başında yaşanan krizler ön plana çıkıyor. Türk

siyasal tarihinde oldukça ilginç gelişmelerden bir tanesi de, siyasal anlamda uyumsuz partilerin bazı dönemlerde koalisyon hükümetleri kurması olmuştur.

Örneğin 1974'te CHP ve Milli Selamet Partisi bir koalisyon hükümeti kurdu. Birisi solda birisi aşırı sağda olmak üzere bu iki parti birbiriyle ideolojik anlamda tam aykırı olmalarına rağmen hükümeti kurdular. İki farklı siyasal yelpazenin birleşmesiyle kurulan hükümetin ömrü bir yıldan daha az bir süre oldu. Aynı şekilde 1990'lı yıllar da istenilen oranda oy alınmadığı için, sağ, sol ve milliyetçi partilerin birbirleriyle kolayca koalisyon hükümeti kurmalarına tanık olduk.

1970'lerin son yıllarında Milliyetçi Cephe olarak adlandırılan sağ partilerden oluşan kısa dönemli hükümetler kuruldu. 1960-1980 arası en uzun süreli hükümet Süleyman Demirel'in liderliğini yaptığı Adalet Partisi tarafından 1965 yılında kurulan hükümet olarak biliniyor. 1980 askeri darbesinden sonra askeri yönetim tek bir partinin hükümet kurmasını sağlayan bir seçim sistemi oluşturmayı amaçlamıştı. Bunun sonucu da kısa sürede alındı. 1983 ve 1987'de Anavatan Partisi tek başına iktidar olurken, 1991 yılına kadar tek başına siyasal gücü elinde bulundurarak ülkeyi yönetmesini sağladı. Türkiye Cumhuriyeti tarihi özellikle 1960'lardan beri ya askeri müdahalelerle ya da kısa dönemli koalisyon hükümetlerinin neden olduğu siyasal istikrarsızlığın görüldüğü bir tarih oldu. Bazen, bir koalisyon hükümetini kuran partiler bile ideolojik ve siyasal olarak birbirinden tamamen farklı oldu. Siyasal istikrarsızlık beraberinde idari istikrarsızlığı getirirken kamusal programların uygulanmasına da çok zarar verdi. Kalkınma ve yatırıma yönelik düşüncelerde rafa kalktı. Bu tür durumlar kamu yönetimi programlarının ve politikalarının oluşturulması ve uygulamasında olumsuz etkiler oluşturuyor. Bu istikrarsızlık ve kısa dönemli hükümetler uzun dönemli perspektife sahip

olarak kamusal programlarını oluşturulması ve uygulanması düşüncesini engelliyor. Türkiye Cumhuriyeti tarihinde şu ana kadar 59 hükümet kuruldu. 59 hükümeti Cumhuriyetin yaşı olan 80 yıla böldüğümüzde yaklaşık her hükümetin ortalama ömrü 1,3 yıl olarak hesaplanıyor.

Bazı istikrar dönemleri de çıkarıldığında belki ortalama altı ayda bir hükümet değişikliği yaşandığı sonucu ortaya çıkıyor. Türkiye'de özellikle son 30-40 yıldaki siyasal istikrarsızlığın ve beraberinde idari istikrarsızlığın, kamu kuruluşlarının ve uyguladıkları kamu politikalarının başarısız olmasında en belirleyici katkıyı yapan olumsuz etkilerden biri olduğunu söyleyebiliriz.

KALKINMA, KRİZ VE İSTİKRAR BAĞLANTISI

Kalkınma, kriz ve istikrar denklemini birbirinden ayırmak fazlaca mümkün olmuyor. Türkiye'nin kalkınma dönemlerine bakıldığında Adnan Menderes, Turgut Özal ve Recep Tayyip Erdoğan'ın Başbakanlık yaptığı dönemler için ayrı bir parantez açılması gerekiyor. Bu dönemlerde uzun yıllar tek parti iktidarları ile ülkenin yönetilmesi istikrarı da beraberinde getirdi.

Kalkınma ve Kriz nedir? İstikrara Etkileri Nelerdir?

Ekonomik anlamda kalkınma büyüme ile birlikte bütün sosyal sistemin gelişmesi ve ilerlemesi olarak tanımlanıyor. Kalkınma ile birlikte yoksulluk azalırken gelir dağılımı düzeliyor. Gelir daha adil bir şekilde daha geniş bir çerçeveye yayılma imkanı buluyor. Kriz daha çok ekonomi ile anılan bir kelime olsa da ne anlama geldiğine ilişkin farklı tanımlar yapılmakta. Bunalım manasına da gelen kriz “Hasta bir ekonomik organizmanın eski biçimde varlığını sürdürememesi” olarak da tanımlanıyor. Ekonomik buhran ve bunalım ise büyümenin kesintiye uğradığı nokta ve ülkelerin küçülmesi olarak adlandırılıyor. İktisadi anlamda tanımlandığında kriz işletmelerin mali durum açısından elde ettikleri olumsuz sonuçlar olarak

karşımıza çıkıyor. Krizi, en küçük iktisadi birim olan firmadan, en büyük iktisadi birim olan devlete kadar hissetmek mümkün. Kamunun iç ve dış borçlarını artıran kriz ortamı vatandaşa da işsizlikte artış olarak yansıyor. Enflasyon canavarının iştahını kabartan kriz ortamı üretimi azaltırken halkın refahını da düşürücü bir etkiye sahip. Bir ülkede kriz ortamı halkın genellikle siyasi iktidarlara olan güvenin sarsılması gibi bir sonucu da ortaya çıkarıyor.

Ekonomik krizin yansımalarına bakıldığında farklı sonuçların ortaya çıktığını görüyoruz. Kriz, insan ihtiyaçlarının çeşitlenmeye ve bunu karşılayacak kaynaklarının yetersiz olmaya başladığı dönemden itibaren üretimde düşüşün ana sebeplerinden biri. Üretimdeki düşüş büyümeye olumsuz yansırken buna bağlı olarak refah seviyesinde ciddi oranda azalmalar meydana getirmesi şeklinde kendisini gösteriyor.

Bu çerçevede kriz olgusu da üretim ve tüketim kalıplarında meydana gelen gelişmelere bağlı olarak değişim gösterebiliyor. Temelde üretim ve tüketimde farklılaşmanın geçmişine bakıldığında birkaç yüzyıl öncesine kadar süreci götürebiliriz. Genelde ekonomistler tarafından bu konu sanayi inkılabı öncesi ve sonrası dönem olarak ele alınıyor. Ancak sanayi inkılabı sonrası yaşanan kriz olgusunda 1929 büyük bunalımına ayrıca bir parantez açılması gerekiyor. Çünkü büyük buhran geçmişteki ve sonraki yıllarda yaşanan krizlerden temel olarak büyük farklılık gösteriyor. Tüm ekonomilerin temeline bakıldığında güven ve istikrar ortamı ön plana çıkmakta. Güven ve istikrarı yakalayamayan hükümetlerin ömrü kısa sürerken hem mevcut durum hem de gelecek siyasi yaşamları açısından sonlarının büyük hüsrarla sonuçlandığını söyleyebiliriz. 2000, 2001 krizlerinin yaşandığı üçlü koalisyon hükümetinde yer alan üç parti de Kasım 2002'de yapılan seçimlerde yüzde 10'luk ülke barajının altında kalmıştı.

Bu durum vatandaşın uzun yıllar süren koalisyon hükümetlerine ve ortaya çıkan ekonomik krize karşı ‘sandık’ cevabı idi. Ekonominin önemli kilometre taşlarından biri olarak gösterilen güven unsuru, bireylerin ve kurumların aralarındaki ilişkilerde taahhütlerini yerine getirme, içtenlik, gerçeklik, dürüstlük ve erdemi kapsayan bilinçli tutarlılık olarak tanımlanabiliyor. Güven toplumsal düzenin, bireysel yaşantının, ekonomik ve demokratik gelişmenin temelini oluşturmakta. Krizlerin tamamına bakıldığında hem kısa vadeli hem de uzun vadeli sonuçlarının olduğunu görebiliriz. İstikrarsızlıkların, enflasyon, büyüme, faiz oranları, doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve vergi gelirleri üzerinde olumsuz etkileri ortaya çıkıyor. Güven, toplumların rekabet gücünü artırarak, ulusal ve özellikle küreselleşme sürecinde yaygınlaşan uluslararası krizlere karşı daha dayanıklı olmalarını sağlayan unsurların başında geliyor.

Ülkelerin ekonomisindeki unsurlara bakıldığında farklı çevreleri de görüyoruz. Devlet, vatandaş, iş dünyası gibi ana unsurların yanına sivil toplum kuruluşlarını da ekleyebiliriz. Çağdaş dünyadaki tüm ekonomik faaliyetler, bireyler tarafından değil, yüksek düzeyde sosyal işbirliğini gerektiren organizasyonlar tarafından yerine getiriliyor. Mülkiyet hakları, sözleşmeler ve ticari yasaların hepsi, modern pazar yönelimli ekonomik bir sistemi oluşturmada vazgeçilmez kurumlar olarak yerlerini alıyor. Bu tip kurumlar diğer sosyal sermaye ve güvenle bütünleşmeleri halinde toplumların rekabet gücünü artırmada önemli roller üstlenmekte. Türkiye ekonomisinde güven unsurunun rolü işletmelerin ölçek mülkiyet ve yönetim yapıları ile halka açıklık oranları ve faaliyet alanlarının yaygınlaştığı gibi göstergeler aracılığıyla açıklığa kavuşturulabiliyor.

Krizlerin Kalkınmaya Etkisi

Cumhuriyetin kurulduğu yıllarda Türkiye, savaştan da çıkmanın verdiği zorluklarla karşı karşıya olarak oldukça fakir bir ülke konumundaydı. Balkan Savaşları, Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı ekonomik anlamda önemli maliyetlerde ortaya çıkardı. Savaşın getirdiği olumsuz sonuçlar yeni Cumhuriyetin ekonomisini olumsuz yönde etkiledi. Bu gelişmelere küresel ekonomik krizlerde eklenince devletin ekonomik hayatın içerisinde aktif olması sonucunu da ortaya çıkardı. 1930'dan itibaren o dönemin hükümetleri hem 1929 dünya ekonomik buhranının olumsuz etkilerini azaltmak hem de genç Cumhuriyet'in sağlam ekonomik alt yapıya ulaşması amacıyla ekonomik hayata müdahil oldu.

Öncelikli olarak özel sektörün gelişmesine öncelik yapmak örnek olmak üzere Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT'ler) kurulması konusu gündeme geldi. Burada devletin amacı özel sektörü canlandırabilmek, piyasanın büyüyüp gelişebilmesi için kalkınmanın düğmesine ilk olarak kendisinin basması formülünü hayata geçirmektir. 1930 sonrası başlayan yeni model Türkiye'nin ekonomik kalkınmasında rol oynaması gereken özel sektörü harekete geçirecek ve özel sektörde sermaye oluşumuna götürecektir bir program olarak tasarlandı.

Ancak istenilen hedeflere ulaşıldığı söylenemez. Hatta ekonominin yaklaşık yüzde 60'ına yakın kısmını bunlar işgal etmektedir. 1950'lerde Türkiye kendi yurtiçi ekonomik alanını uluslararası dış sermayeye açmak için ilk ciddi teşebbüslere imza attı. Adnan Menderes döneminde Türkiye ekonomisi devletçi modelden özel sektöre açıldığı bir yapıya doğru gidiyordu. Ancak Türkiye ekonomik açıdan bakıldığında kalkınma sürecini tamamlayamadı. Fakat 24 Ocak 1980 ekonomik kararlarından sonra özellikle Özal hükümetleri döneminde önemli ekonomik atılımlar gerçekleştirildi. Adnan Menderes

döneminde başlatılan ekonomik atımlar sonraki dönemlerde darbe, muhtıra ve koalisyon hükümetleri sebebiyle dönemsel olarak kesintiye uğradı. Bu da ülke ekonomisinin yerinde sayması, sanayinin gelişmemesi, dış pazarlara açılmama ve bölgesel gelişmişlik ve kişi başı milli gelirdeki uçurumları da beraberinde getirdi. 24 Ocak 1980 tarihinde kamuoyuna açıklanan ve ekonomide köklü yapısal dönüşümleri içeren ekonomik istikrar programı ile KİT’lerdeki uygulamaya paralel olarak tarım ürünleri destekleme alımları sınırlandırıldı. İlk etapta ithalat kapısı açılarak dış ticaret serbest hale getirildi. Yabancı sermaye yatırımları teşvik edilirken kar transferlerine kolaylık sağlandı. İş dünyasını yurt dışı pazarlarla tanıştırmak ekonominin ölçeğini büyütmek amacıyla ihracatçı firmalar teşvik edildi. Vergi iadesi, düşük faizli kredi, imalatçı ihracatçılara ithal girdide gümrük muafiyeti, sektörlerle göre farklılaşan teşvik sistemiyle özendirildi. Devletin ekonomideki payını küçülten benzer önlemler doğrultusunda özelleştirme Türkiye’nin gündemine girdi. 1980 sonrasında ekonomik hayatı uluslar arası arenaya taşıyacak adımların ardından Türkiye ekonomisinde ciddi gelişmeler sağlandı. Sanayi başta olmak üzere çok sayıda sektörde önemli değişimler meydana geldi.

‘24 Ocak Kararları’nın ardından Türkiye’de ekonomik gelişmenin ilk adımlarının atılacağına işaretleri görüldü. Ancak atılan adımların ardından Türkiye dünya ticaretinde önemli kazanımlar elde etmeye başlarken sonrasında gelen darbenin etkisiyle yaşanan süreçte belirli bir süre kesinti meydana geldi. KİT’lerde başlayan köklü değişim hamlesi tam olarak başarıya ulaşamadı. KİT’ler aradan geçen 80 yıllık bir dönemde ekonomik aktivitelerini sürdürmüştür. Özelleştirmeler yapılsa da KİT’ler halen Türkiye ekonomisinde önemli yapı taşları arasında yer alıyor. Sadece son 12 yılda 60 milyar doların üzerinde özelleştirme yapılmasına rağmen KİT’ler hala Türkiye ekonomisinin önemli aktörleri arasında yerini alıyor.

Koalisyon, darbe, ekonomik kriz ve diğer olumsuz gelişmeler nedeniyle kalkınma hamleleri istenilen başarıya ulaşmadığı için Türkiye'nin kişi başına milli geliri, diğer ülkelerle karşılaştırıldığında daima düşük kaldı. 1950'lerde 600 dolar olan kişi başı milli gelir kademeli artışlar göstererek ve bazı dönemlerde dalgalanarak 1980'lerde 2000 dolar civarına yükseldi. Bu yükseliş ivmesi Özal dönemindeki tek parti iktidarının etkisiyle artış gösterdi. 1990'larda kişi başı milli geliri 3000 dolar seviyesine kadar yaklaştırdı. Siyasal krizlerle milli gelir özellikle aşırı devalüasyon nedeniyle tekrar 2000'li yılların başında 2500 dolar seviyesine düştü. Bu gelişmelerin ardından fakirleşen vatandaş siyasette koalisyon hükümetlerin dur diyecek bir adım attı. 2000, 2001 krizleri üçlü koalisyon döneminde yaşanırken bu krizin ardından yapılan Kasım 2002 seçimleri ile birlikte Türkiye yeniden tek parti iktidarı ile tanıştı. AK Parti'nin iktidara gelmesi, son 10 yılda ekonomiyi tek başına idare etmesinin etkisiyle kişi başı milli gelir 10 bin dolar seviyesini yakaladı. Ekonomi yönetimi tek elden yürütüldüğü için büyüme ve istihdam başta olmak üzere önemli kazanımlar elde edildi.

Bunun sonucunda da zenginleşen vatandaş AK Parti'yi birinci parti olarak Meclise taşıdı. 10 bin dolarlık kişi başı milli gelir hedefine ulaşan Türkiye önümüzdeki yıllar için de çitayı yükseltti. Cumhuriyetin 100. yılı olan 2023 yılı için kişi başı milli gelir hedefi 25 bin dolar olarak belirlendi.

1990 Sonrası İktisadi Temeller

Türkiye’de koalisyon dönemlerini ortaya çıkaran gelişmelerin temeline bakıldığında iktisadi temeller ön plana çıktığını görüyoruz:

“Kriz öncesine (1992-1993) bakınca göstergeler çok sevimli şeyler söylemiyor bize. Konsolide bütçe önemli ölçüde açık veriyor, kamu kesiminin borçlanma gereksinimi, enflasyon ve Hazine’nin borçlanma faizi çok yüksek. Ama 1996-1997 döneminde de bu göstergeler bozuk. Oysa o dönemde kriz yaşamadık biz. 1996-1997’de enflasyon daha yüksek, faiz ile enflasyon arasındaki fark (reel faiz) bütçe açığı, bütçeden faiz ödemelerine ayrılmak zorunda kalınan miktar ve kamunun borcu daha fazla. 2001 krizini inceleyebilmek için şüphesiz krizin öncesine gitmek gerekiyor. 2000 yılına Türkiye yeni bir ekonomik program ile girdi. IMF desteğini de arkasına alan bu programın en çarpıcı unsurlarının başında artış hızı önceden açıklanmış bir döviz kuru rejimini içermesi geliyordu. 2000’in başından başlayarak 1,5 yıl boyunca döviz kurunun günlük ne değerler alacağı önceden açıklandı. Bu süre sonundan itibaren ise giderek genişleyen bir aralık içinde dalgalanacaktı kur. Temel amaç enflasyonla mücadeleyi sadece sıkı maliye ve para politikasına bırakmamak, onları enflasyonda oluşan ataleti kırarak başka mekanizmalarla da desteklemektir”.¹

Krizin etkisiyle uygulamaya konulan yeni programa rağmen Türkiye ekonomisindeki gelişmeler olumlu değildi. Alınan tedbirlere rağmen ekonomik parametrelere bakıldığında Türkiye adım adım krize gitmekteydi:

¹ (Özatay, 2009:85)

“O dönemi anlamak ancak kriz öncesindeki temel problemi, yani bankacılık sektörünün içinde bulunduğu derin sorunları anlamakla mümkün olabilir. Tüm sektöre toplu halde bakılınca bazı sorunlar maskelenmiş oluyor. Döviz cinsinden borçlar döviz cinsinden alacaklara göre oldukça fazlaydı. Dahası, döviz cinsinden likit varlıkların döviz cinsinden likit borçlara oranı aynı dönemde sürekli düşmüştü. İkinci sorun ise bankaların varlıklarının vadesi ile borçlarının önemli bir kısmı kısa vadeli. Özellikle gecelik borçların (repoların) ağırlığı sürekli artıyordu. Dolayısıyla sektör hem olası faiz artışlarına hem de kur artışlarına karşı oldukça kırılgan durumda kriz öncesinde. Programın yapısal reform ayağının en önemli unsurlarının başında bankacılık sektörünün yeniden yapılandırılması geliyordu. Bu çerçevede kurulan Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu’nun (BDDK) işlevsel hale gelebilmesi için yönetim kurulunun oluşturulması gerekiyordu. Ancak programın mart ayında öngördüğü atamalar ağustos ayının son günü gerçekleştirilebildi. Arada geçen süre zarfında atamalara ilişkin basına yansıyan “dedikodular” şüphesiz bu kurum için kredibilite sorunu yarattı. Bunların üzerine bir de dönmeyen kredilerin toplam kredilere oranı 1998’de önemli bir sıçrama gösterdi ve 2000 yılı boyunca yüksek bir düzeyde seyretti. Aralık 1999’da ve Ekim 2000’de yedi banka Tasarruf Mevduatı ve Sigorta Fonu (TMSF) kontrolü altına alındı. Bu tarihten önce geri dönmeyen kredi oranı tüm bu bankalar için çok düşük düzeylerdeyken, bankalar TMSF kontrolüne geçince gerçek durum ortaya çıktı; sorunlu kredilerin aslında çok daha fazla olduğu kamuoyunca öğrenildi. Bu olgu tek başına tüm bankalardaki düzenleme ve denetimin sağlığının sorgulanmasına yol açtı. BDDK’nın yönetim kurulunun

oluşturulması sırasındaki tartışmalar ve gecikme ile birleştirildiğinde, denetime duyulan güvensizlik sorunu daha da ağırlaştı”.²

Krizi Ortaya Çıkaran Unsurlar Nelerdir?

2000 yılının başında IMF ile yapılan stand-by çerçevesinde yürürlüğe giren yeni programla enflasyonla mücadele dönemi başlatıldı. Bu gelişmenin ardından döviz artarken Türk Lirası daha cazip hale geldi. Güven unsurunun ön planda olması, hükümetin iç borçlanmada problem yaşamamasını kolaylaştırıyor, düşen faizler talebi canlandırırken ucuzlayan döviz, ithalatı patlatmıştı. Ama bu olayların sadece bir yüzü olmuştu. Arka planda ise vahim sonuçlar yavaş yavaş ortaya çıktı. 2000 ve 2001 yıllarında ekonomide çok fazla sektörde deprem yaşandı. Kriz öncesinde bankacılık sektöründeki sorunlar dışında da önemli sorunların olduğu gözlenmekteydi. Cari işlemler açığı yüksek bir düzeye çıkarken bu oran milli gelirin yüzde 4,9’una kadar ulaştı. Uygulanmaya başlanan programın maliye politikasına getirmeye çalıştığı disipline karşın kamu kesimi borçlanma gereği milli gelirin ancak yüzde 12,5’ine inmişti. Bu rakama görev zararları sonucu devletin kamu bankalarına olan yükümlülükleri de dahil değildi.

1999 yılı sonunda enflasyon yüzde 69 düzeyindeydi. 2000 sonuna gelindiğinde ise yüzde 20’lik kur artışı hedefine karşın ancak yüzde 39’a düştü. Gecelik faizler binli rakamlarla ifade ediliyordu. Günlük faizlerdeki ani iniş çıkışlar diğer ekonomik parametreleri olumsuz yönde etkilendi. Enflasyon ise üç haneli rakamlara çıktı. Faizler ise tarihinin en yüksek seviyelerini gördü. Krizin ana unsuru ise bankacılık sektörüne yönelik güçlü kriz sinyalleri olmasına rağmen gerekli tedbirlerin alınmamasından kaynaklanıyordu. 1990 sonrasında

2 (Özatay, 2009)

sektörde baş gösteren sorunlar yıllar geçtikte içinden çıkılmaz bir hal aldı. Bankacılık sektörünün yeniden yapılandırılmasına yönelik bazı önlemler alınmasına rağmen yapısal anlamda güçlü tedbirler alınmadı. Tüm bu gelişmelerin ardından güçlü sermaye yapısı olmayan bankaların fona devri süreci başladı. Aralık 1999 sonuna doğru beş banka Tasarruf Mevduatı ve Sigorta Fonu (TMSF) kontrolüne alındı. Ama sorunlu bankaları sistemden tam olarak ayıklama işlemi bitmemişti. 27 Ekim 2000'de iki banka daha TMSF'ye geçti. Tüm bu gelişmeler bankacılık sektöründe önemli problemler olduğu algısını yaygınlaştırdı geri dönülemez bir yola girilmiş oldu. Birkaç banka ile başlayan sürece her seferinde yenilerinin eklenmesi Türkiye'yi adım adım büyük bir krizin eşiğine getirdi. Bu krizin faturası ise ekonomi yönetimi ve hükümetin de tahmin edemeyeceği kadar yüksek bir düzeyde oldu.

Krize Giden Sürecin Aşamaları

Bu süreçte durumu gittikçe kötüleşen kamu bankaları da finans sisteminin yıpranmasına neden oldu. Makro dengelerdeki sorun açığa çıktıkça yabancı yatırımcının da gözü korkmaya başladı. 1 Kasım 2000'de banka operasyonları başladı. Global Menkul'ün sahibinin tutuklandığı söylentileri, Egebank'ın eski sahibi Hüseyin Bayraktar'ın gözaltına alınması ve Yurtbank'ın sahibi Ali Balkaner ile oğlu Hakan Balkaner'in Mali Şube'de sorgulanması, yatırımcıları endişeye sevk etti. 16 Kasım 2000 tarihinde yatırımcılar bono piyasasından kaçarken, repo faizleri hızla yükseldi. Bir gün sonra Türkiye'den 109 milyon dolar çıkmıştı. Merkez Bankası, piyasaya para vererek sıkışıklığı gidermeye çalıştı. 20 Kasım'da İMKB yüzde 7,1 oranında gerilerken Türkiye'den 7 milyar dolarlık döviz dışarıya çıktı.

28 Kasım 2000 tarihinde borsa yüzde 9 daha düşerek 9 bin 646 seviyesine geldi. Gecelik faizlerde yüzde 240'a çıktı.

BDDK Başkanı Zekeriya Temizel, Merkez Bankası Başkanı Gazi Erçel, 19 piyasa yapıcı bankanın temsilcisiyle İstanbul'da toplandı. Merkez Bankası, döviz karşılığı piyasaya para vereceğini açıklayınca gecelik faiz yüzde 400'e tırmandı. Borsa, yüzde 8 gerilerken. IMF, Türkiye'ye yardım için toplanmıştı. Fon, Türkiye'den Telekom'un yüzde 33,5'inin özelleşmesini ve yönetim yetkisinin verilmesini, MTV ve Taşıt Alım Vergisi'nin yüzde 60 yükseltilmesini, LPG'li araçlar için vergilerin 5 kata kadar artırılabilmesini istedi.

Kamu bankalarının özelleştirilmesi amacıyla yeniden yapılandırma komisyonu oluşturulmuştu. 1 Aralık'ta Merkez Bankası, piyasaya likidite vermekten vazgeçerken, dövizde hücum azaldı. TL'deki sıkışıklık sebebiyle gecelik repo faizleri yüzde 1.700'e kadar çıktı. Borsa 7 bin 977 seviyesine düştü. Sonrasında Başbakan Ecevit'in IMF'den 10,4 milyar dolar geleceğini açıklamasıyla piyasalar rahat bir nefes aldı. Demirbank ile Park Yatırım Bankası'na el konulurken, TÜSİAD, ATO ve TOBB arasında hükümetin icraatları konusunda tartışmalar başladı. 1 Ocak 2001 tarihinde borsa yeni yıla 9 bin 737'den, dolar 677 bin, mark ise 322 bin liradan başladı. Piyasalar sakinleşince faizler yüzde 50'nin altına düştü. İMKB 11 bin puanı aşarken, 31 Ocak'ta Sümerbank çatısı altında 5 bankanın birleştirilmesi gündeme geldi. Yaşarbank, Egebank, Yurtbank, Bankkapital TMSF Ortak Yönetim Kurulu Başkanı Tevfik Altınok oldu. Borsa Fazilet Partisi'nin kapatılması davasıyla ilgili gelişmeler üzerine 46 puan düştü. Türk lirası, en değersiz para birimi olarak Guinness Rekorlar Kitabı'na girmişti. Tarihler 7 Şubat 2001'i gösterdiğinde ekonomik sıkıntılarla boğuşan Türkiye'nin Maliye Bakanlığı 'imdat zirvesi' düzenledi.

Krizlerle boğuşan hükümet reel sektörün sorunlarını masaya yatırmak amacıyla girişimde bulunmuştu. Bu kapsamda düzenlenen toplantıya TOBB Başkanı Fuat Miras tarafından çağrılmayan İTO Başkanı Mehmet Yıldırım, "*Dümen suyunda*

olanlar çağrılıyor.” açıklaması yaptı. Koalisyon ortağı partilerin genel başkanları, reel sektör çalışmalarına hız katacak önlemler ve sorunlarının çözümü amacıyla, bu kesimin temsilcileri ve bankacılarla bir araya gelmişlerdi. Liderlerin yanı sıra Başbakan Yardımcısı Hüsamettin Özkan'ın da katılacağı toplantıya, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, Türkiye Sanayici ve İşadamları Derneği, Türkiye Esnaf ve Sanatkarlar Konfederasyonu, Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, Türkiye İhracatçılar Meclisi, Tekstil İşverenleri Sendikası, Deniz Ticaret Odası ile diğer sektör işveren örgütleri katıldı. Sektör temsilcileri, sorunlarını ve bu sorunlara ilişkin çözüm önerilerini, liderlere sundular.

16 Şubat'ta Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer, BDDK Başkanı Zekeriya Temizel'e yazdığı mektubun cevabını beklemeden kamu bankalarını denetlemek için jet hızıyla müfettiş gönderdi. 19 Şubat'ta ise Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer, Başbakan Bülent Ecevit'e Anayasa kitapçığı fırlattı. *“Terbiye dışı davrandı.”* diyen Ecevit, ekonomik krizden Sezer'in sorumlu olduğuna dikkat çekti. MGK toplantısında patlak veren kriz, zaten bıçak sırtında olan ekonomiye büyük bir darbe vurmuştu. Para piyasalarında panik başladı ve Merkez Bankası, piyasaya 5 milyar lira sürdü. Bono faizleri gün içinde yüzde 108,5'e fırlarken repo faizi krizin etkisiyle yüzde 764'e tırmandı. Borsa yüzde 14,5'lik kayıp yaşarken 8 bin 600'e geriledi. 20 Şubat'ta IMF 1. Başkan Yardımcısı Stanley Fischer, rahatlatıcı bir açıklama yapma gereği duyarak, hükümeti istikrar politikasını uygulamada kararlı gördüklerini dile getirdi.

Krizin acısı iç borç ihalesinde çıktı. Bankalar devlete yüzde 144 faizle borç vermişti. Faiz 15 gün önceki ihalede yüzde 70 seviyesine çıktı. 21 Şubat 2001'de ise dalgalı kura geçme kararı alındı. Doların değeri yüzde 39,8 artarak 963 bin 943 liraya yükselmişti. Merkez Bankası, bankaların piyasalara döviz satmaması üzerine bankalara TL vermezken, para piyasaları

kilitlendi. Repo faizi yüzde 7 bin 500'e, gecelik faiz yüzde 6 bin 200'e yükseldi. Bono faizi yüzde 154'e sıçrarken, Borsa yüzde 18,11'lik düşüşle 7 bin 181'e gerileyerek taban yaptı. 24 Şubat'ta Kabin'de revizyon beklentisi ile toplanan hükümet ortakları, kabinede revizyon olmayacağını açıkladı. Gelişmeyi Merkez Bankası Başkanı Gazi Erçel'in istifası izledi. Ardından Hazine Müsteşarı Selçuk Demiralp istifa etti.

2001 Krizinin Sonuçları ve Türkiye Ekonomisine Etkisi

Milli Güvenlik Kurulu'nda (MGK) Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer ile Başbakan Bülent Ecevit arasında yaşanan gerginlik, Cumhuriyet tarihinin en büyük ekonomik krizinin patlamasına yol açtı. On binlerce kişi işsiz kalırken, çok sayıda işyeri kapanmak zorunda kaldı. 21 Şubat'ta gecelik faizler yüzde 7500 ile tarihinin en yüksek seviyesini gördü. İMKB de yüzde 18,1 oranında tarihi düşüş yaşandı. Kamu bankalarının ıslahı için 22 milyar dolarlık fatura ortaya çıkarken, TMSF'ye aktarılan bankaların maliyeti ise 17,3 milyar doları buldu. Toplam maliyet 40 milyar doları bulurken bu rakam 2002 yılındaki Türkiye'nin Gayri Safi Milli Hasılası'nın (GSMH) dörtte birinden fazlasını oluşturdu. Krizin fatura kestiği sektör finans olurken bankacılar büyük hüsrarla karşılaşmıştı. 2000'de sektörde 172 binin üzerinde olan istihdam sayısı bir yıl sonra 140 bine geriledi. 2002'de sektörde çalışan sayısı ise 125 bine geriledi. Batık bankalar, kapanan işyerleri, esnafın sokağa inmesi ve memur maaşları IMF kurtarıcı olarak gösterildi.

Tüm Türkiye'nin o döneme ilişkin unutamadığı en büyük olay ise Ahmet Çakmak adında bir esnafın Başbakan Bülent Ecevit'e yazarkasa fırlatması idi. Bu davranış krizin simgesi haline gelirken, Çakmak krizde sattığı bir ev karşılığında bugün aradan geçen 10 yıllık sürede iki daire almış durumda.

O dönemde Kemal Derviş'in ABD'den kurtarıcı olarak transfer edilmesi de ülkenin üzerindeki kara bulutları dağıtmasa da sonraki dönem için önemli kazanımların elde edilmesine neden oldu. Güçlü ekonomiye geçiş programının olumlu etkilerini halen görebiliyoruz. Dönemin İstanbul Ticaret Odası Başkanı (İTO) Başkanı'nın *"2001 krizini zayıf koalisyon hükümetleri tetikledi"* açıklaması üç partili yönetimin oluşturduğu zafiyetin en büyük göstergesi olarak karşımıza çıktı. O dönemin en büyük işadamlarından Sakıp Sabancı'nın, üç parti arasındaki uyumsuzluğa da dikkat çekmesi manzarayı özetliyordu. Zayıf koalisyon hükümetinin Türkiye ekonomisinde açtığı hasarın etkilerini silmek ise pek de kolay olmadı. Krizin, Türkiye için bir dönüm noktası olduğunu da söyleyebiliriz. Ekonomide köklü reformlara gidilirken, 2003'te tek parti iktidarıyla istikrarın yakalanması ekonomide gidişatı tersine çevirdi. Şubat 2001 krizinin ardından geçen 13 yıllık dönemde önemli başarılar elde edildi. Türkiye'nin 2001 yılında 196,7 milyar dolar olan gayri safi milli hasılası 2010 yılında 730 milyar dolar seviyesine yükseldi. 2013 yılında ise 800 milyar doların üzerine çıktı.

Aynı dönemde Türkiye ekonomisi yüzde 5,7 oranında küçülürken, Türkiye küresel ekonomilerde yaşanan tüm olumsuz sonuçlara rağmen Çin ile birlikte dünyanın en hızlı büyüyen ekonomileri arasında yerini almış durumda. Yüzde 70 bandına tutunan enflasyon tek haneye inerken, 2001 yılında 31 milyar dolar olan ihracat bugün 150 milyar doların üzerine çıkmış durumda. Ekonomideki sadece bu veriler bile son 12 yıllık dönemdeki tek parti iktidarının elde ettiği başarıları ortaya koyuyor. Koalisyon dönemlerinde sürekli krizlerin yaşandığı Türkiye bugün dünyada parmakla gösterilen birkaç ülkeden biri olarak yerini almış durumda. Küresel inansal krize rağmen Türkiye ekonomisi büyümesini sürdüren sayılı ülkeler arasında yerini aldı.

TERÖRÜN GELİŞMEYE ETKİSİ VE KÜRT MESELESİ

Terör kavramı için hem Türkiye hem de dünya genelinde farklı tanımlar yapılıyor. Dünya genelinde terör değişik isimlerle ortaya çıktığı ve sonuçları farklı olduğu için çok sayıda tanımı var. Ancak şu bir gerçek ki terör olayları ekonominin ve kalkınmanın bir numaralı düşmanı. Terörle anılan ülke ya da bölgelere yatırımcı gelmezken, bu durumda kalkınmayı olumsuz yönde etkiliyor.

Terör Nedir? Dünyada Terörün Ortaya Çıkışı

Terörün Türkçedeki karşılığını dehşet olarak tanımlayanlar olduğu gibi korkutma, ortamın bozulması olarak da tarif edenler bulunuyor. Terör kavramı beraberinde anlam olarak “korkutma yıldırma” ve “tedhiş”i de beraberinde getiriyor. Lâtince kökenli “terrere” sözcüğü, korkudan titretmek, dehşete düşürmek anlamına geliyor. Terörizm kelimesinin ilk kullanılmasının tarihi geçmişine bakıldığında Fransız İhtilali’ne kadar dayanan bir süreç bulunuyor. İsim olarak tarihi eski olmasa da ortaya çıkardığı sonuçlar itibariyle yüzyıllar öncesine kadar terör kaynaklı çok sayıda olaya rastlanmakta.

Fransız İhtilali sırasında Jakobenler siyasal ve sosyal eylemlerini tanımlamak üzere terör kavramını olumlu anlamda kullanılmıştı. Bugünkü anlamı ve olumsuz olarak bilinen anlamı ise sonradan yüklendi. Bu terim Fransız devriminin başlangıç yıllarında Fransız devrimci devlet adamı Maximilen Robespierre'nin 1785 -1794 Terör Devrinde ortaya çıktı. Terörizmin en belirgin ve en yaygın amacı düşmanı olunan kesimi şiddet eylemleriyle yıkarak farklı bir ideolojiye sahip sistem kurmak olarak biliniyor. Terör örgütleri savundukları ideolojiye bağlı olarak, haksızlık ve zulüm olarak gördükleri yönetim ve yöneticileri ortadan kaldırmayı öncelikli hedef olarak belirliyor. Bu sayede daha mutlu ve adaletli hayat tarzının ortaya çıkacağını ileri sürüyor. Hedef alınan sistemin şiddet yoluyla değiştirilmek istenmesinin en büyük nedeni ise hedef alınan sistemle, hedef alınan arasında güç dengesizliğinin bulunması. Rejimi demokratik yollardan değiştirecek gücünü bulamayan terör örgütleri silahlı mücadeleye başvurarak sistemi değiştirmek için farklı eylemlere başvuruyor. Halen dünyanın birçok ülkesinde Türkiye'de olduğu gibi terör örgütleri silahlı mücadele yapıyor. Dünyanın bazı ülkelerinde ise terör örgütleri siyasi ortamda mücadelelerini sürdürüyor.

Türkiye'de Terörün Tarihçesi

Avrupa'da, dünyanın farklı ülkelerinde terör olaylarının geçmişte uzun yıllar öncesine dayansa da Türkiye'de bilinen anlamıyla ortaya çıkışı özellikle 1970'li yıllar olarak gösterilmekte. Türkiye'de karşılaşılan ilk terör olayları küçük çaplı öğrenci olayları olarak karşımıza çıkıyor. Terör veya anarşi olarak adlandırılan olayların temelinde ise ideolojik çatışmalar yer alıyor. Bunlar ideolojilerin doğurduğu şiddet olayları terörün ortaya çıkmasına neden oluyor. Sıkıyönetimin ilan edildiği 26 Aralık 1978'den 12 Eylül 1980 tarihine kadar Türkiye'de

giderek yoğunlaşan anarşi ve terör olaylarının temelinde de ideolojik olaylar bulunuyor.

Söz konusu dönemde Türkiye’de ideolojik amaçlı 39 bin 385 olay meydana geldi. Türkiye’de gerçekleştirilen terör eylemlerinde temelleri Osmanlı dönemlerine dayanan Ermeni teröründen de bahsetmek gerekiyor. Osmanlı Devleti döneminde faaliyetlerini sürdüren terör örgütleri özellikle 1973’ten sonra tekrar faaliyete geçti.

Bu dönemde Türkiye’ye karşı en fazla eylem gerçekleştiren Ermeni terör örgütlerinden biri ‘ASALA Terör Örgütü’ idi. Türkiye’de bugün hala etkisini hissettiren terörde PKK terörü örgütü aktif olarak yer alıyor. Terör örgütünün ortaya çıkardığı sonuçlar itibariyle Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde ağır hasarlar meydana geldi. Türk ekonomisinin zayıf noktası olan Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nin hedeflenmesi bu bağlamda başka bir anlam kazanıyor.

Bu konuya Hacısalihoğlu’da farklı bir değerlendirme ile katiılmakta:

“Batı emperyalizminin himayesinde ‘Kürt Sorunu’ kavramı doğal kaynaklar üzerinde batının kalıcı egemenliğini sağlamaya dönük yeni haritalar çiziminde araç işlevi görmektedir.”³

PKK terör örgütünün beslendiği temel nokta ise Kürt sorunu olarak karşımıza çıkıyor. Osmanlı Devleti’nin 19. yüzyılda çöküş sürecine girmesi, Orta Doğu’daki petrol yataklarının keşfi Kürtleri 20. yüzyılın başından itibaren, güçlü devletlerin ilgi alanına soktu. PKK terörünün temellerini de bu gelişmelere dayandırılıyor. Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasının ardından çizilen sınırlarda yabancı devletlerin müdahalesi buna

3 (Hacısalihoğlu, 2005:15)

bağlanabilir. Misak-ı Milli sınırlarının ne kadar önemli olduğu da yine bölgedeki yaşanan olaylar, petrolün önem kazanmasıyla birlikte bugün daha iyi anlaşılıyor.

Geçmişte olduğu gibi günümüzde de bir takım uluslararası aktörler benzer piyonları kullanarak aynı senaryoları sahneye sürmekte. Kısa adı PKK olan (Patiya Karkarei Kürdistan) örgüt kendini gizleyen çok dar bir kadro hareketi olarak örgütlenmeye başlamıştı. PKK Abdullah Öcalan, namı diğer APO'nun kurduğu bir örgüt olarak biliniyor. Öcalan 1960- 1970'li yıllardan Mahir Çayan'ın ve Deniz Gezmiş'in de yoldaşı olarak kabul ediliyor. Onlardan ilham ve destek alarak, 1974 genel affından sonra Urfa, Elazığ, Tunceli, Gaziantep ve Maraş bölgeleri ağırlıklı olmak üzere yeni bir partinin teşkilatlanmasına girmişti.

21 Mart 1973 tarihinde yani 'Nevruz Bayramı'nda, Ankara yakınlarındaki Çubuk Barajı civarında halen örgütün fiili lideri konumundaki Abdullah Öcalan ve arkadaşları tarafından kurulan örgüt, bölücü gruplanmanın ideolojik alt yapısını 1973-1975 tarihleri arasında yaptı. Örgütün bu dönemdeki adı "Kürdistan Devrimcileri" idi. 1978 yılına gelindiğinde örgüt giderek partileşme çalışmalarına yönelerek ilk kongresini 27 Kasım 1978 tarihinde Diyarbakır'ın Lice ilçesi Fis Köyü'nde gerçekleştirdi.

Bu kongre sonucunda "Kürdistan Devrimcileri" adlı örgütün ismi PKK olarak değiştirildi. Örgütün bu kadar kısa sürede gelişimini tamamlamasının temelinde o dönemdeki ülkenin içinde bulunduğu şartlar, bölgedeki kaotik ortam gibi nedenleri gösterebiliriz. Kaotik ortamlar, koalisyon dönemlerinde ertelen kamu yatırımları da Güneydoğu Anadolu Bölgesi ile Doğu Anadolu Bölgesi'nde bu ortamların hızlı büyümesinde etkili oldu.

Terörün Faturası ve Türkiye Ekonomisine Etkileri

Kürt sorunu olarak ortaya çıkan terör olaylarının ülkeye faturası için farklı rakamlar telaffuz ediliyor. 300-400 milyar dolar ekonomik maliyet hesaplanırken bu rakamı 1 trilyon liranın üzerine çıkaran uzman akademisyen ve siyasetçilerde bulunuyor. Ancak terör nedeniyle Türkiye'nin ıskaladığı veya vazgeçmek zorunda olduğu fırsatların hesaplaması da kolay değil. Siyaset Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA) tarafından yapılan araştırma konuyu en derinlikli inceleyen ve derli toplu olarak analiz eden çalışmalar arasında yer alıyor. Araştırma raporu Cumhuriyet dönemine kadar geriden başlatarak sürecin tüm aşamalarını gözler önüne seriyor.

AK Parti Ekonomi İşleri Başkanlığı bünyesinde hazırlanan ve 1986-2012 arasını kapsayan “Terörün Ülke Ekonomisine Tahmini Maliyeti” raporu ise terörün Türkiye’ye faturasını geniş çaplı olarak anlatıyor. Ak Parti Genel Başkan Yardımcısı Numan Kurtulmuş, tarafından açıklanan rapora göre terörün tahmini maliyeti 1,2 trilyon dolar olarak hesaplanıyor. “Terör olmasaydı herkesin evi, arabası olurdu” değerlendirmesini yapılırken, Türkiye’nin her yıl ortalama 0,50 puan daha fazla kalkınmasının mümkün olacağına dikkat çekiliyor. Recep Tayyip Erdoğan da ekonomik maliyeti de açıklayan bir başka isim oldu. Başbakanın açıkladığı rakama göre terörün olumsuz etkilerinin faturası asgari rakamlara göre 350 milyar doları buluyor.

Terörün Türkiye’ye faturası maddi olarak büyük olsa da manevi zararlarının daha fazla olduğunu söyleyebiliriz. Cumhuriyet tarihinden itibaren bugüne kadar bakılacak olursa terör olayları hem maddi hem de manevi derin yaraların açılmasına neden olmuştur. Türkiye’de terörün beslendiği konulardan biri olan Kürt meselesi Kurtuluş Savaşı dönemine kadar gidiyor. Cumhuriyet kadrolarının Kürt meselesiyle ilk karşılaşması

Koçgiri İsyanı'yla (1921) oldu. Bu problemin ülke gündemde fazlaca yer edinmesi ve bugünlere taşınmasında 1925 yılında gerçekleştirilen Şeyh Sait İsyanı da etkili oldu.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında neredeyse isyansız geçen yıl olmadığı gibi, bazı yıllarda iki isyan birden görüldü. Cumhuriyet'in ilanından 1937 Dersim Operasyonu'na kadar geçen 14 yılda çıkan isyan sayısı 21. Bölge, 1925–1950 yılları arasında olağanüstü yönetim uygulamalarıyla yönetildi. Doğu ve Güneydoğu Bölgesi 'yasak bölge' ilan edilirken, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmayanların bölgeye girişleri 1964 yılına kadar izne tâbi tutuldu. 1938 yılına kadar bölgedeki toplam lise sayısı sadece dört idi. Bu liseler Erzurum, Malatya, Antep ve Diyarbakır'da bulunuyordu. 1978 yılında ilan edilen sıkıyönetim, 1987 yılına kadar sürdü.

Sonrasında ise sıkıyönetim yerini 'Olağanüstü Hale' (OHAL) bıraktı. OHAL ise 2002 yılında kaldırılarak bölgede yeni bir dönemin başlangıcının yapılmasına neden oldu. 27 Kasım 1978'de kurulan, varlığını devam ettiren PKK ile mücadelede meydana gelen olay sayısı Genel Kurmay Başkanlığı verilerine göre oldukça fazla.

Bu dönemde resmi rakamlara göre 40 bin fazla olay meydana geldi. Genelkurmay'ın tespitlerine göre, 15 Ağustos 1984 ilâ Nisan 2009 tarihleri arasındaki dönemde güvenlik görevlilerinin verdiği şehit sayısı 11 bin 735'i buluyor. Dönemin Genelkurmay Başkanı İlker Başbuğ, da terör örgütünden etkisiz hale getirilenlerin sayısını açıklamıştı. Buna göre 26 yılda 30 bine yakın terörist etkisiz hale getirilirken sağ ve yaralı teslim olanların sayıda 10 bin civarında. Toplam terör örgütünün etkisiz hale getirilen terörist sayısı da yaklaşık 40 bin.

TBMM Göç Komisyonu'nun raporuna göre, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde güvenlik nedeniyle boşaltılan köy ve mezra sayısı 3.428. Bu köy ve mezralarda yaşayan 1

milyona yakın kişi doğal yaşamlarından kopartılarak zorunlu göçe maruz bırakıldı. PKK ile mücadelede alan kontrolü sağlamak için 1984 yılında oluşturulan koruculuk sisteminin yasal dayanağı olmasına rağmen, toplumsal meşruiyeti hep sorgulandı. Toplam köy korucusu sayısı, hâlâ resmi olarak belirsizliğini korusa da sayılarının 50 bin ilâ 70 bin arasında olduğu tahmin ediliyor. Türkiye terörle mücadele amacıyla, sınır ötesine bugüne kadar irili ufaklı toplam 25 sınır ötesi operasyon gerçekleştirdi. Bu operasyonlara katılan toplam asker ve korucu 5 bin ilâ 50 bin arasında değişmişti.

Kürt Meselesine Yönelik Çözüm Önerileri

Türkiye’de Cumhuriyet sonrasında bazı isyanlar görülse de Kürt meselesinde radikal olayların başlaması 1970’li yılların sonuna dayanıyor. 1978 yılından 1987 yılına kadar devam eden 9 yıllık sıkıyönetim ve 1987 yılında başlarken, 2002 yılına kadar devam eden Olağanüstü Hal şartlarının ise PKK’nın giderek büyümesine neden olduğu yorumları da bugünlerde yapılıyor. PKK’nın ‘Bir avuç çapulcu’ olarak değerlendirilmesinin yanlış olduğu vurgulanıyor. 1980 sonrasındaki dönemde Kürt sorununun yanlış politikalarla büyütüldüğü ifade ediliyor. 1990’lı yıllarda siyasette etkisini artıran sivilleşme söylemlerine rağmen, sorunla yüzleşmek fazlaca gündeme gelmedi. Daha çok siyasi ve askeri unsurlar ön plana çıkarıldı.

Bu dönemde uygulanan sert tedbirler sonraki yıllarda sorunun kendisinden daha büyük problemlere neden oldu. 2000’li yıllarda başlayan demokratikleşme çabaları, AK Parti iktidarıyla yeni bir ivme kazandı. AK Parti’nin başlattığı ‘Demokratik Açılım’ süreciyle Kürt sorunu tarihte görülmemiş biçimde ülke gündemine girerken, toplum sorunla ilk defa bu ölçüde yüzleşmeye başladı. İktidarın yanı sıra bölge halkının da sorunun çözümüne yönelik inancı arttı. Türkiye’de öteden beri bir

Kürt sorunu olmasının en genel nedeni olarak kuruluşundan birkaç yıl sonra Cumhuriyet'in ideolojik bir dönüşüm geçirerek, Milli Mücadele döneminde hakim olan birleştirici bir yurtseverlikten etnik milliyetçiliğe geçiş gösteriliyor.

Sol Partilerin Kürt Sorununa Yaklaşımı

Sol partilerin Kürt sorununa yaklaşımında lider esaslı politikadan söz edebiliriz. İsmet İnönü ile başlayan politikalar sonrasında Erdal İnönü, Bülent Ecevit ve Deniz Baykal ile devam etti. CHP Kemal Kılıçdaroğlu döneminde ise farklı bir politika uygulanıyor:

“Ana akım sol partileri temsilen SHP ve CHP, 1990’lı yıllardan 2000’li yılların başına kadar Kürt meselesiyle doğrudan ilgili raporları sistematik olarak yayımlamış; sorunu, dönemin şartlarını zorlayacak bir biçimde bu raporlar ve bünyesinde politika yapan Kürt siyasetçiler eliyle dile getirmiştir. SHP-CHP geleneği Kürt meselesine, devletin “sadece bir güvenlik sorunu olarak” yaklaşmasının yanlış olduğunu vurgularken yaşanan sorunun, “demokratik haklar, vatandaşlık, kimlik ve kültüre saygı ile ekonomik gelişme” boyutlarının görmezden gelindiğini öne sürmüştür. Bu dönemde SHP-CHP çizgisi Kürt meselesinin çözümü için; Kürtçe yayın ve Kürtçe eğitim yapılması ile Kürtçe ad verilmesi önündeki engellerin kaldırılması, kapsamlı bir yerel yönetim reformu yapılması, köy koruculuğu ve bölge valiliği uygulamalarının tasfiye edilmesi, DGM’lerin kapatılması, bölge için özel ekonomik programların geliştirilmesi, katılımcı ve çoğulcu yönetim anlayışını getirecek, düşüncüyü suç olmaktan çıkaracak yeni bir anayasa hazırlanması ve köye dönüşlerin önündeki engellerin kaldırılması gibi önerileri dile getirmiştir. 2000’li yıllardan sonra CHP farklı bir siyasi

çizgi izlemeye başlamış; sorun giderek büyürken, CHP meselenin asayiş yönünü öne çıkartan ve kimlik boyutundan kaynaklanabilecek riskleri dillendiren bir partiye dönüşmüştür. Konuyla ilgili rapor yazma geleneği bu dönemde bitmiş ve CHP genel ülke siyasetine paralel bir biçimde, savunmacı bir çizgiye çekilmiştir. Bülent Ecevit liderliğindeki DSP ise Kürt meselesinde diğer sol partilere göre milliyetçi bir siyaset izlemiş, Türkiye’de etnik köken farklılığından doğan bir problem olmadığı görüşünü ısrarla öne sürmüştür. DSP konuyla ilgili hazırladığı raporlarda sorunu bir geri kalmışlık meselesi ve feodal yapıdan kaynaklanan sıkıntılar olarak tarif etmiş, bu sıkıntıların ve kötü uygulamaların giderilmesi halinde sorunun çözüleceğini varsaymıştır. ⁴

Sağ ve Milliyetçi Partilerin Kürt Sorununa Yaklaşımı

Sağ partilerin Kürt sorununa yaklaşımı sol partilerden farklılık gösteriyor. Bazı dönemlerde sert yaklaşımlar telaffuz edilse de ağırlıklı görüş demokratik açılımlar ve ekonomik kalkınmanın sağlanması oldu. Yayman’ın konuya ilişkin değerlendirmeleri şu şekilde:

“Sağ partilerin Kürt sorunu hakkındaki vizyonları genel olarak Türkiye siyasetine ilişkin vizyonlarının tekrarı mahiyetindedir. Ana omurgayı oluşturan DP ve ardılı partiler, sorunu ilk dönemde kötü yönetim uygulamalarının son bulması, devlet-vatandaş arasındaki mesafenin azaltılması, ekonomik geri kalmışlığın giderilmesi perspektifiyle ele almışlardır. 1990’lı yıllarla beraber ülkenin demokratikleştirilmesi, temel hakların alanının genişletilmesi ve hürriyetlerin sağlanması gibi gelişmeler, ana

4 (Yayman, 2011:15)

akım sağ partileri de etkilemiştir. Bu yaklaşım Kürt sorununa yaklaşımın değişmesine yol açarken sağ partiler meseleyi kimlik sorunu olarak ele almaya başlamışlardır. Anavatan Partisi'nin Kürt meselesine yaklaşımı, Turgut Özal'ın siyasi liderliğine ve vizyonuna bağlı olarak değişmiştir. Özal'ın liderliği döneminde yenilikçi ve değişimci özellikleriyle temayüz eden ANAP, genel başkanını Cumhurbaşkanı Köşkü'ne taşıdıktan sonra, bu karakterini kaybetmeye başlamıştır. Bununla beraber, başbakanlığı sırasında Özal da ağırlıklı olarak ekonomik kalkınmayı öncelemiş, siyasi liberalizasyonu son dönemlerinde dile getirmeye başlamıştır. Turgut Özal, Kürt sorunuyla esas olarak Cumhurbaşkanlığı döneminde ilgilenmeye başlamış; bu dönemde hazırlattığı raporlarla, asayiş mantığını reddeden bir perspektifle Kürt sorununa yaklaşmıştır. Bu çalışmalarda Kürt sorunu ile PKK birbirinden ayrı tutulmuş, Kürt meselesine demokratik yollardan çözüm sağlanması gerektiği vurgulanmıştır. Raporlarda öne çıkan diğer hususlar ise, "siyasi irade ve kararlılık" ile Kürt realitesi, Kürt kimliği ve Kürt dilinin hızla kabul edilerek, Kürtlerin siyasal haklarının verilmesi gerektiğidir. ANAP, Özal'dan hemen sonra, hazırladığı ilk raporlarda sorunu güvenlik ve asayiş problemi olarak ele alan, eleştirilerini, kötü uygulamaların giderilmesiyle sınırlı tutan bir yaklaşımı benimserken, daha sonraki raporlarında siyasi çizgisini, demokrasinin yerleşmesi ve siyasi hakların verilmesi eksenine kaydırmıştır. Sağ partiler açısından, 1990 sonrasında Kürt meselesiyle en kritik yüzleşmelerden biri, DYP-SHP koalisyon protokolü ve protokol öncesinde DYP'nin vadettiği demokratikleşme politikası olmuştur. Koalisyon protokolünde doğrudan ifade edilmese de, "Kürtçe eğitim, radyo-televizyon yayını, enstitü kurulması, dil yasaklarının kaldırılması ve

birtakım kültürel hakların tanınması” örtülü bir şekilde dile getirilmiş, yeni kurulan hükümetin demokratikleşme çerçevesinde bölgeye ilişkin eylem planları hazırladığı ifade edilmiştir. Bununla beraber, koalisyon hükümetinin kurulmasından kısa bir süre sonra birçok olayın patlak vermesi ve bir ayda yüze yakın insanın hayatını kaybetmesi, özellikle DYP’nin dile getirdiği çizgiden geri çekilmesine yol açmıştır.”⁵

MHP’nin, Kürt soruna yaklaşımını ‘terör ve güvenlik’ sorunu olarak değerlendirilmekte. 1980 öncesinde Komünizmle mücadele konsepti içinde, birçok Kürt aşiretinin desteğiyle MHP, bölgede toplumsal tabanını sağlamlaştırmıştı. 1980 ihtilali sonrasında, MHP ile Kürtlerin arasının açıldığına yönelik tespitler ağırlık kazanıyor. Daha önce göreceli olarak kurulan ittifakların kısa sürede çatladığı ifade ediliyor. MHP, sorunu sürekli olarak dış güçlerin oyunu ve asayiş sorunu olarak tarif etmiş, özellikle Alparslan Türkeş döneminde meseleyi toplumsal boyuttan ayrı tutma konusunda hassas davranmış. Zaman zaman bölgedeki feodal yapıya vurgu yaparak, sorunun temel kaynağının iktisadi yapı ve cahillik olduğu dile getirilmiş. MHP’nin Kürt meselesine ilişkin bilinen tek çalışması, MÇP döneminde hazırlanan “Doğu ve Güneydoğu Anadolu Meselesi” isimli rapor olarak gösteriliyor. Raporda “Kürtlerin, Türk soyundan geldiği”, Kürt diye bir etnisitenin ve Kürtçe diye bir dilin olmadığı, Osmanlıcanın bir türevi olduğu dile getirilmişti. MHP’nin, Kürt sorununu parti rekabeti olarak gördüğüne yönelik değerlendirmelerde var. Toplumun bu sorun etrafında kemikleştirildiği yorumları yapılmaktadır. Milliyetçi Hareket Partisi ve daha önce bu doğrultuda kurulan partiler 1970’li yıllarda da komünizme benzer tavır sergilemişti.

5 (Yayman, 2011:16).

Milli Görüş Geleneği ve Ak Parti'nin Kürt Sorununa Yaklaşımı

Milli Görüş geleneği, ana akım sağ partilerden farklı olarak, kurulduğu ilk günden itibaren Kürt sorunuyla yakından ilgilendi. Kürt sorununun sistemden ve rejimden kaynaklanan problem olduğu, sistem değişmeden sorunun çözülmemeyeceği tespiti yapıldı. Sorunun, demokratikleşmenin derinleştirildiği, kardeşlik hukukuna dayalı bir ümmet bilinci ile çözülebileceğine dikkat çekildi. Milli Görüş geleneği OHAL'in kaldırılmasını her platformda dile getirdi. Milli Görüşün devamı olarak görülen AK Parti'nin ilk icraatı da bu yönde olmuştu. Kürtlerin her türlü siyasal, kültürel ve sosyal haklarının kabul edilmesi ve bu hakların Türkiye'de yaşayan diğer tüm etnik gruplara da tanınması da milli görüş tarafından savunulan ana yaklaşım olarak benimsendi. Türkiye genelinde her tarafa bölge ayrımı gözetilmeksizin refah, saadet ve selamet götürülmesine değinildi. Milli görüş geleneğinin başlattığı ve söylediği politikaların önemli bölümünü AK Parti devam ettirdi. Bugün ise AK Parti'nin Kürt sorununa yaklaşımı farklı bir zemine oturdu.

AK Parti ile başlayan yeni siyasal dönemin, Kürt sorunun da da yeni dönemin başlangıcı olduğunu söyleyebiliriz. Özellikle 2007 seçimleri sonrasında başlayan “Demokratik Açılım” süreci Kürt sorununda tarihi dönem olarak karşımıza çıkıyor. AK Parti, sorunun çözümünü “demokrasinin derinleştirilmesi, ekonomik eşitsizliklerin giderilmesi ve kültürel hakların tanınması” olarak, birbiriyle bağlantılı üç başlık altında dile getiriyor.

Sorunun sadece asayiş ve güvenlik sorunu veya salt bir güvenlik sorunu olarak tarif edilemeyeceğine vurgu yapıyor. AK Parti, Kürt sorununa yaklaşımında üç kırmızı çizgisinin olduğunu belirtirken bunları “etnik milliyetçilik”, “bölgesel milliyetçilik” ve “dinsel milliyetçilik” olarak tarif ediyor. Özellikle

Başbakan Erdoğan'ın 2005 Diyarbakır konuşmasının Kürt sorununda tarihi dönemece karşılık geldiğinin altını çizmeliyiz.

Bu çerçevede, AK Parti, Kürt meselesinin çözümü için daha önce farklı çalışmalarda dile getirilen "OHAL'in kaldırılması, Kürtçe TV yayınının serbest bırakılması, Kürtçe isimler üzerindeki yasakların kaldırılması, yerleşim birimlerinin isimlerinin iade edilmesi" gibi uygulamaları hayata geçirdi. AK Parti, Kürt sorununa parti programında yer veren ilk sağ parti. Parti programında terörle mücadelenin devam etmesi gerektiği belirtilmesine rağmen şiddeti normalleştiren tüm sosyal ve siyasi sorunların demokratik zeminde çözülmesi gerektiğinin altı çiziliyordu. Ak Parti'nin çözüm süreci ile birlikte Kürt sorununa bakış açısında da ilerleme kaydettiği açıkça görülüyor. Ak Parti Kabine üyeleri arasında bölgesel dengeyi göz önünde bulunduran ilk parti olarak karşımıza çıkmakta. Kabinede görev yapan Bakanların önemli bölümü Kürt kökenli milletvekillerinden oluşuyor. Ak Parti döneminde Kürt sorununu çözümüne yönelik önemli açılımlar yapıldı. Kürtçe isim, farklı dil ve lehçelerde kursların açılması, özel Kürtçe TV kanalının kurulması, üniversitelere Kürt Dili ve Edebiyatı Bölümü açılması, cezaevinde ana dilde konuşmanın yasak olmaktan çıkarılması yapılanlardan sadece birkaçı.

2. BÖLÜM

Cumhuriyet sonrasında bölgesel gelişmişlik farklılıklarının azaltılması, Türkiye genelinde kalkınma hamlesi başlatılması amacıyla kalkınma planları ancak 40 yıl sonra başlatılabildi. İlk kalkınma planı 1963 tarihinde yapılırken, bölgesel kalkınma günümüze kadar hükümetlerin gündemleri arasındaki yerini aldı. Ancak siyasi istikrarsızlık, ekonomik kriz ve koalisyon ortaklarının yaşadıkları anlaşmazlıklar nedeniyle kalkınma planlarında yer alan tespitler fazlaca uygulama şansı bulamadı.

KALKINMA PLANLARINDA GÜNEYDOĞU, YATIRIM VE TERÖR

Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) tarafından hazırlanan 1. Beş Yıllık Kalkınma Planı 1963 tarihinden itibaren uygulanmaya ancak başladı. Türkiye 2013 yılında 10. Beş Yıllık Kalkınma Planı hazırlıklarını tamamlarken, bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarının daha da azaltılması hedefleniyor. Bölgeler arasındaki sosyal gelişmişlik farkının azaltılmasına yönelik ilk tespitler hazırlanan birinci kalkınma planında yerini alırken, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin kalkınmasına yönelik vurgu ise ancak ikinci kalkınma planında yer bulabildi. Kalkınmanın terörle olan ilişkisi ve bölgesel gelişmeye etkisi ise ancak 1980 sonrasında hazırlanan kalkınma planlarında yer aldı. Türkiye, bölgesel dengesizliklerin sıkıntılarını en acı şekilde hisseden ülkelerden birisi olarak yer alıyor. Özellikle planlı kalkınma döneminden itibaren bölgesel dengesizliklerin giderilmesine yönelik çeşitli kamusal önlemlere başvuruldu.

Ancak bu söz konusu yöntemlerin bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarının azaltılmasına fazlaca katkı sağlamadığını söyleyebiliriz. Kamunun bölgesel gelişmişlik farklarını azaltmaya yönelik sıkça başvurduğu yöntemlerin başında yatırım

teşvikleri uygulaması geliyor. Türkiye’de teşvik politikaları bölgesel temelli olmaktan ziyade Kalkınmakta Olan Yöreler (KÖY) bazında uygulandı. KÖY ise il hatta ilçe bazında belirlendi. Görece gelişmiş bölgelerdeki bazı geri kalmış il ve ilçeler de KÖY kapsamına dahil edilmiş. Kalkınma planlarının gelişmenin önündeki engelleri kaldırmaması nedeniyle bölgeler arasında ciddi kalkınmışlık farkları da ortaya çıkmıştı.

Türkiye’de geri kalmış bölgelere ilişkin raporlara ve verilere bakıldığında terörün etkilerinin hissedildiği şehirler ön plana çıkıyor. Geri kalmış bölgeler sırasıyla Doğu Anadolu Bölgesi, Güney Doğu Anadolu Bölgesi ve Karadeniz Bölgesi. Marmara Bölgesi, Ege Bölgesi ve İç Anadolu Bölgesi görece daha gelişmiş bölgeler olarak karşımıza çıkıyor. Akdeniz Bölgesi ise ortalamayı temsil ediyor. Gelişmiş bölgelerde geri kalmış yöreler görülebildiği gibi, geri kalmış bölgeler içerisinde de gelişmiş şehirlere de az da olsa rastlamak mümkün. Bu gerçekten hareketle, Türkiye’de bölgesel kalkınma yerine, yöresel kalkınma politikasına dayalı politikalar geliştirilmişti. Teşvik politikalarında da geri kalmış bölgeler yerine, il hatta ilçe temelli, KÖY sınıflamasından hareket edildi.

Aşağıda Devlet Planlama Teşkilatı tarafından hazırlanan tüm kalkınma planlarında Güneydoğu Anadolu Bölgesi’ne ilişkin yapılan vurgulara ve tespitlere değiniliyor. Bölgenin kalkınması ile terör bağlantısının kalkınma planlarında yer aldığı ifadelere dikkat çekildi. Hükümetlerin gelecek planlarında kalkınma, teröre ilişkin Türkiye’nin önüne koydukları hedefler kalkınma planlarında açıkça yer alıyor:

1. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967)

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nın girişinde öncelikli olarak amaç konusuna dikkat çekiliyor. Yüzlerce sayfadan oluşan planda kalkınmayı ilişkin değerlendirmeler yapılmakta.

İnsan hak ve hürriyetlerini, milli dayanışmayı, sosyal adaleti, ferdin ve toplumun huzur ve refahını gerçekleştirmeyi ve teminat altına almayı mümkün kılacak bir demokratik düzene vurgu yapılmakta:

“Türk milletinin, Anayasamızda açık ifadesini bulan iktisadi ve sosyal hayatı, keyfi ve plansız davranış tecrübelerine son verip adalete, tam çalışma esasına ve herkesin insan haysiyetine yaraşır bir yasayış seviyesi sağlanması amacına göre düzenleme arzu ve azmine uygun olarak; Milli tasarrufu artırmak, yatırımları toplum yararına, gerektirdiği önceliklerle yöneltmek ve iktisadi, sosyal ve kültürel kalkınmayı demokratik yollarla gerçekleştirmek üzere Birinci Beş Yıllık (1963- 1967) Kalkınma Planı hazırlandı. Planda yer alan tespitlere göre büyük kütleler çok kötü şartlar içinde ve uygarlık araçlarından yoksun olarak yaşamaktadır. Okuma yaşında bulunan ve bu yaşı aşmış çocukların yüzde 60’ı okuma.yazma bilmemektedir. Köylerin yüzde 53’ü, kasabaların yüzde 55’i içme suyundan yoksun veya yeteri kadar içme suyu bulamayacak durumdadır. Nüfusun yüzde 69’u elektrikten faydalanamamaktadır. Doğan her 1000 çocuktan 165’i bir yıl içinde ölmektedir. Nüfusun yüzde 2,5’u veremlidir. Buna karşılık 4 bin kişiye bir doktor düşmektedir. Şehir konutlarının yüzde 30’u oturulamayacak durumdadır. En büyük üç şehirdeki nüfusun yüzde 30’u tek odalı evlerde yaşamaktadır. Gecekondualarda yaşayan insan sayısı 1,2 milyondur. Nüfus artışıyla gittikçe büyüyen kütlelerin ihtiyaçlarının karşılanması ve yaşama seviyelerinin yükseltilmesi şarttır.”⁶

6 (DPT, 1963:2)

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda Türkiye'de çeşitli bölgeler arasında gerek iktisadi faaliyet hacmi, gelir seviyesi, gerekse en geniş anlamıyla sosyal hizmet ve tesisler bakımından büyük dengesizlik olduğuna dikkat çekiliyor. Türkiye'nin planlı kalkınmasının ikinci büyük toplumsal amacının, bölgeler arasında oluşan dengesizliğin azaltılması ile bölgeler arası dengeli kalkınmanın sağlanmasına yöneltildiği ifade edilmekte. Sosyal ve ekonomik bakımdan geri kalmış bölgelerin zaten çok dar olan imkânlarıyla biriken yetersiz fonlar buralardan nüfusla birlikte gelişmiş bölgelere doğru akıyor. Geniş ölçüde iktisadi tedbirler alınmadan durdurulmasına imkân olmayan bu durum sebebiyle en yoksul bölgeler daha fazla yoksullaşmakta. Geri kalmış bölgelerle gelişmiş bölgeler arasındaki ayırım gittikçe açılıyor.

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda yer alan tespitlere göre illerin ekonomik faaliyet hacimleri ve gelir seviyelerinin indeksi olarak ödedikleri vergiler, özellikle gelir vergileri gösteriliyor. Gelişmiş illerin ödedikleri vergilerin genel vergi gelirleri içindeki payı artmış buna karşı geri bölgelerinki azalmıştı. Bu durum gelişmiş illerin gittikçe memleket ortalama gelişmesinin üstüne çıktıklarını, geri illerin ise ortalamanın gittikçe daha çok altına düştüğünü gösteriyor. Ekonomik faaliyet hacmi bakımından iller arasındaki ayrımlar gittikçe büyümekte. Tarım gelirinden vergi alınmadığı ve dolayısıyla vergi indekslerinin illerin ekonomik faaliyetleri hakkında yalnız başlarına yeterli bir gösterge olmayacakları haklı olarak ileri sürülebilir. Vergiye tabi gelirleri düşük olan illerin tarım geliri durumları da tahmin edileceği gibi aşağı yukarı aynı. Türkiye'de köylü nüfus başına tarım geliri ortalaması 100 kabul edilirse, Artvin'in köylü nüfus başına tarım geliri 45; Bitlis'in 48; Diyarbakır'ın 65; Hakkâri'nin 41; ve Kars'ın 93 tür. Bu durum vergi ödeme ölçülerimize göre geri durumda olduğunu

kabul ettiğimiz illerin tarım geliri ölçüsü bakımından da Türkiye ortalamasının altında olduğu gösteriyor.

2. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972)

Türkiye 1963 yılında ilk kalkınma planını yaparken yeni hedefleri içeren kalkınma planı 1968 yılında Süleyman Demirel imzasıyla DPT tarafından yayınlandı. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın temel gelişme hedefi gayrisafi milli hasılayı 1967-1972 yılları arasında yüzde 40,3 artırmak olarak belirlendi. Planın amacı kalkınma hızını yalnızca 1967 - 1972 yılları arasında yükselebilmeyi değil, aynı zamanda ekonomik sosyal yapıyı hızlı bir gelişme temposunu 1972 yılı ötesinde de devam ettirebilecek üretim gücüne erişirmeyi hedef olarak almıştı. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki kalkınmaya da dikkat çekilen ikinci planda yer alan tespitlere göre Türkiye ekonomisinin karşılaştığı yapısal güçlüklerin ortadan kaldırılması ve kaynakların en etkin şekilde kullanılması zorunluydu.

İkinci Beş Yıllık Plan döneminde, Türk ekonomisinin yüksek kalkınma hızını devam ettirebilmesi seçilen hedeflere varmadaki kararlılığına bağlı olacağı vurgulandı. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı şehirleşmeyi gelişmenin göstergesi olarak kabul etmekle birlikte, şehirlerde yaratılan iş imkânları ölçüsünde artan şehirleşmeyi ifade eden 'Dengeli şehirleşme' söz konusu edildi. Böylece, son yıllara kadar şehirleşmeyi iktisadi ve sosyal kalkınmanın bir unsuru olarak değerlendiren bir anlayış ortaya çıkmamış bulunuyor. Bu durum, Türkiye'de bölgeler arası dengesizlikleri giderici yönde geliştirilmesine çalışılan politikaların, bu amaçla alınan tedbirlerin başarısını kısıtlamış.

Yukarıda açıklandığı gibi bölgeler arasında dengeli gelişmenin sağlanabilmesi, şehirleşmenin bu bilinçle geliştirilmesine bağlı bulunuyor. Bu anlayış içinde ele alınmayan iskân konulan

da sorunun çözümü için yeterli bir uygulamaya erişemediği tespiti yer alıyor. 1963-1966 yılları arasında özellikle Doğu'daki geri kalmış illere yapılan yatırımların toplam yatırım içindeki yüzdesi yüzde 11'den sırasıyla yüzde 18, yüzde 23'e yükselmekle beraber iktisadi gelişmenin sınırlı kaldığı görülüyor. İktisadi yatırımların geri kalmış bölgelere yönltilmesi için alınan teşvik tedbirlerinden yatırım indirimi uygulaması Doğu ve Güney-Doğu bölgelerinde birkaç örnekten ibaret kaldı. Geri kalmış bölgelerin gelişmesinde araç olarak düşünülen düzenli sanayi bölgeleri kurulamadı.

Sosyal hizmetlerin durumunda bir iyileşme vardır, kamu sektörü yatırımları bu amaçla geri kalmış bölgelere yönltil-di. 1960'ta Doğu illerinde nüfus doktor oranı 11 bin 400 iken bu oran 1965'te 7.700'ye geriledi. Öğrenci derslik oranlarında ise bir yükselme oldu. Geri kalmış bölgelerde hızla gelişip çevresini etkileyebilecek merkezlerin doğma gücünde olduğunu bugünkü şehirleşme durumu gösteriyor.

Türkiye'de şehirleşme hızı bu dönemde yüksek olmadı. 10.000'den fazla nüfusu olan topluluklarda 1927'de toplam nüfusun yüzde 16,4'ü yaşıyordu. Bu oran 1950'de yüzde 18,5'e, 1965'te yüzde 29,9'a çıktı. Böylece 38 yılda şehirler 6.651. 894 nüfus kazandı. İl ve ilçe merkezlerini de şehir olarak kabul eden tanıma göre ise şehirli nüfusu 1927'de yüzde 24,2 iken 1965'te yüzde 34,4 e vardı.

3. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977)

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda birinci ve ikinci plana göre farklı olan unsur bölgesel kalkınma ve yatırımlara değinilmemesi. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ne yönelik değerlendirmelerin planda yer almadığı görünüyor. Üçüncü Plan döneminde yapılacak olan kamu yatırım harcamaları, öngörülen sanayileşme amacı, üretim yapısı yöresel gelişmişlik

farkları esas alınarak tespit edildi. Üçüncü Plan döneminde toplam yatırımlar içinde önemli yer tutan kamu toplam yatırımları yılda ortalama yüzde 13.2 artarak 1977 yılında 39.6 milyar liraya ulaştı. Kamu yatırımlarının gayrisafi millî hasıladaki payı 1972'de yüzde 11.1'den 1977'de yüzde 14.2'ye yükselerek toplam kamu harcamaları içindeki payı yüzde 35.3'den yüzde 42.2'ye çıktı.

4. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983)

Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'ndeki kalkınmanın önemi üçüncü planda yer almazken dördüncü planda yer buldu. 1979 yılından başlaması öngörülen planda Güneydoğu'daki kalkınma oranlarının düşüklüğü dördüncü planda rakamlarla vurgulandı. I. Plan döneminde kamu yatırımlarından kalkınmada öncelikli yörelerin aldığı pay yüzde 34,7, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin aldığı pay ise yüzde

19,6. Ancak bu yatırımların sektörel dağılımına bakıldığında, büyük bir bölümünün hizmet yatırımlarından oluştuğu görülüyor. Üretken yatırımlardan alınan pay ise nüfus payının altında kalmaktaydı. II. Plan döneminde geri kalmış bölgelerin kamu yatırımlarından aldığı pay I. Plan dönemine oranla düşerek, Kalkınmada Öncelikli Yöreler için yüzde 28,6, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri için yüzde 17,1 oldu.

Bu dönemin bir başka özelliği de, geri kalmış bölgelerin, diğer sektörlerle oranla, tarım sektöründen aldığı yüksek pay. Buna karşılık özellikle sanayi yatırımlarından alınan pay çok düşük olmuştu. III. Plan döneminde Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin kamu yatırımlarından aldığı pay daha da düşmüş, Kalkınmada Öncelikli Yörelerin payı ise biraz artış göstermekle birlikte yine de bu yörelerin nüfus payı olan yüzde 40'ın çok altında kalmıştı. IV. Planda sınaileşme amacının yanı sıra, sanayinin yurt düzeyine yayılması, ülkenin ekonomik

coğrafyasının değiştirilmesi amaçlanıyordu. Bu nedenle Orta, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun hızla sınaileşmesine büyük önem verilmesi kararlaştırıldı.

Geri kalmış bölgelerin, özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinin hızla gelişmesini sağlamak amacıyla, bu bölgelere ait sorunlar bir bölge gelişme anlayışı çerçevesinde de topluca ele alınacak gelişmeyi başlatacak ve gelişmenin temel unsuru olacak büyük projelerin hazırlanması bu planda dikkat çeken hususlar arasında yerini almıştı. Plan kapsamında öngörülen hedeflere bakıldığında saptanan gelişme projelerinin yıllık programlarla uygulamaya sokulmasının sağlanması dikkat çekiyor.

Bu bölgelerde ortaya çıkan çok amaçlı gelişme projelerinin gerçekleşmesi Devlet Planlama Teşkilatının sorumluluğunda ilgili kamu kuruluşları arasında gerekli eşgüdüm sağlanarak gerçekleştirilmesi kararlaştırıldı. Bu bölgelerde yapılacak yatırımların konu ve büyüklük seçiminde, dış pazarlar açısından taşıdığı coğrafi konum özellikleri dikkate alınacaktı. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinin tarım kesiminde mevcut potansiyelden en üst düzeyde yararlanılması, mevcut ve gelecekteki önemli somut projelerin işlerliği, ekonomik ve toplumsal yararın istenilen ölçekte sağlanması ve toplumsal yapıda gerekli değişikliklerin gerçekleştirilmesi için toprak - insan ilişkisinin düzenlenmesi ön koşul olarak belirlendi.

5. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989)

Terörün etkilerinin hissedilmeye başlandığı ve Turgut Özal'ın Başbakanlığı döneminde hazırlanan beşinci beş yıllık kalkınma planında Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerindeki kalkınmanın önemine dikkat çekildi. Planın ilke ve politikalar bölümünde Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri olmak üzere Kalkınmada Öncelikli Yörelere kalkındırılması,

böylece bu bölgeler ile diğer bölgeler ile diğer bölgeler arasındaki gelişmişlik farkının zaman içinde azaltılarak giderilmesi temel hedef olarak görülüyor. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde, özellikle Ortadoğu pazarına yönelik, taşıma maliyetlerine duyarlı mal üreten işletmelerin kurulmalarının teşvik edilmesine dikkat çekilmekte. Planda, başlıca hedef Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri olmak üzere, Kalkınmada Öncelikli Yörelere gelişmesini hızlandırmak ve refahı yaygınlaştırmak olarak belirlendi. Beşinci Plan Döneminin en önemli tarımsal gelişme yatırımı olan Güneydoğu Anadolu Projesinin birinci safhasını teşkil eden Atatürk Barajı ve sulamasının her türlü imkân kullanılarak aksatılmadan yürütülmesine gerektigine dikkat çekilmişti.

6. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994)

1980'li yılların sonunda hazırlanan altıncı plan ile kırsal kesimdeki kalkınma ve gelişmenin önemine dikkat çekiliyor. Terör konusuna değinilmeyen Turgut Özal'ın Başbakanlığı döneminde hazırlanan altıncı planda öncelikli hedefler arasında kırsal kesimde yaşayanların ürettiği malların değerlendirilmesi ve gelirinin yükseltilmesi amacıyla gerekli önlemler alınması yer alıyor. Kalkınmada Öncelikli Yörelere diğer bölgelerle olan farklılıklarının azaltılması konusundaki çabalar sürdürülmesine dikkat çekilirken. Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) kapsamında bulunan sulamaya ve orman tesisine uygun alanların etkin kullanımına, su ürünleri, hayvancılık ve bitkisel üretim potansiyelinin en iyi şekilde değerlendirilmesine yönelik araştırma ve uygulama çalışmalarına devam edileceği vurgulanmaktaydı. Plan döneminde mevcut sulama şebekelerinin bakım, onarımlarının yapılarak etkinliklerinin artırılması yanında 750 bin hektar alanda yeni sulama şebekesi kurulması da öngörülmekteydi.

Altıncı Kalkınma Planının 'Kalkınmada Öncelikli Yörelere' başlıklı bölümünde yer alan hedeflere göre başta Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri olmak üzere, Kalkınmada Öncelikli Yörelere ekonomik, sosyal-kültürel yönden kalkındırılması, böylece bu bölgeler ile diğer bölgeler arasındaki gelişmişlik farkının en kısa zamanda azaltılması temel amaçtı. Söz konusu bölgelerde ekonomik ve sosyal gelişme ve bütünleşmeyi sağlamak üzere gerekli politika ve planlama araçlarının uygulamaya aktarılması sağlanacaktı.

Planda yer alan değerlendirmelere göre Kamu kaynaklarının tahsisinde bölgelerin gelişme potansiyeli dikkate alınarak Kalkınmada Öncelikli Yörelere lehine bir uygulama yapılacaktır. Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) yanında sosyal amaçlı yeni programlara ağırlık vererek bölgeler arası gelişmişlik farklılıklarının azaltılmasına vurgu yapılmıyordu.

7. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000)

Geçmiş yıllarda yayınlanan kalkınma planlarının aksine kalkınma ile terör ilişkisine en ciddi vurgu Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda yapıldı. Bu plan döneminde bölgelerarası gelişmişlik farklarının azaltılması, Kalkınmada Öncelikli Yörelere yaşayan nüfusun refah düzeyinin yükseltilmesi ve göç eğilimlerinin istikrarlı dinamiğe kavuşturulması hedeflerine ulaşmak bakımından, bölgesel gelişme ve fiziki planlama çalışmalarına önem verilmesine ihtiyaç bulunduğu belirtilmekteydi. Planda bölgesel gelişmeyle ilgili ifadeler yer alıyor.

Türkiye genelinde yer alan her bölgenin farklı imkanlara, özelliklere ve sorunlara sahip olması, sektörel tercihlerle mekansal analizin birlikte ele alındığı yeni planlama yaklaşımını zaruri olduğuna dikkat çekilen yedinci planda bölgesel gelişme çalışmalarından, bölgelerarası gelişmişlik farklarının azaltılması, geri kalmış bölgelerde yaşayan nüfusun refah

düzeylerinin yükseltilmesi, göç eğilimlerinin istikrarlı dinamığe kavuşturulması hedeflerine ulaşmak bakımından Yedinci Plan döneminde yararlanılacağı ifade edilmekteydi.

Yedinci Plan öncesi dönemde Kalkınma Planları ile getirilen Kalkınmada Öncelikli Yörelere politikaları ve tedbirleri, geri kalmış bölgelerin kalkınmasında ve bölgelerarası gelişmişlik farklarının azaltılmasında olumlu gelişmeler sağlamasına rağmen, bölgelerarası dengesizliklerin sürmesi sorun olmaya devam ettiğine vurgu yapılıyor. Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da, özellikle bazı illerde görülen terör olayları azalmasına rağmen, toplumsal huzursuzluğa yol açarken yeni yatırımları engellerken mevcut tesislerin de işletilmesini güçleştirdiği dile getirildi. Bu durum iç göçün hızını kentleşme imkanlarının üstünde tutarken kalkınma faaliyetlerini olumsuz yönde etkilemekteydi. Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da nitelikli işgücü ve sermaye yetersizliği, pazarlama güçlükleri ve özellikle Irak pazarının kapalı oluşu, özel girişimcilerin yatırım yapma arzusunu azaltmakta ve aynı zamanda mevcut tesislerin düşük kapasite ile kullanılmasına neden olmakta.

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde, Türkiye'nin nispi olarak geri kalmış illerinden oluşan Kalkınmada Öncelikli Yörelere daha hızlı gelişmesini sağlamak için kamu maliyesi, yatırımlar ve personel politikaları alanındaki uygulamalara, özellikle Birinci Derecede Öncelikli İllere ağırlık verilerek devam edildi. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde coğrafi bir bütünlük arz eden iller için, bölge ve alt bölge bazında ayrıntılı çalışmalar yapılarak bir Aksiyon Planı uygulamaya konuldu. Yine Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerindeki illeri kapsayacak şekilde, bu illerin bazı ihtiyaçlarını ivedilikle karşılamak için, 1994 yılında Acil Destek Programı uygulandı.

8. Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005)

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda diğer yedi plan-da görülmeyen, bölgesel gelişmenin önemine dikkat çekilmesi açısından 'Uzun Vadeli Strateji' vurgusu yapıldı. Planın Türkiye'de Bölgesel Gelişme başlıklı bölümünde yer alan ifadelerle göre bölgesel gelişme konusunda önemli mesafeler alınmasına rağmen, bölgelerarası gelişmişlik farkları sorun olmaya devam ediyor. 1996 yılında yapılan bölgelerin sosyoekonomik gelişmişlik endeksi sonuçlarına göre, Marmara (1,69), Ege (0,5), İç Anadolu (0,46) ve Akdeniz (0,06) Bölgeleri Türkiye ortalamasının üzerinde; Karadeniz (-0,54), Güneydoğu Anadolu (-1,03) ve Doğu Anadolu (-1,13) Bölgeleri ise Türkiye ortalamasının altında kaldı. Bölgeler itibarıyla kişi başına GSYİH endeks değeri; 1983-1998 döneminde Türkiye 100 iken; Marmara (156) ve Ege (125) Bölgelerinde Türkiye değerinin üzerinde; Karadeniz (68), Güneydoğu Anadolu (56) ve Doğu Anadolu (41) Bölgelerinde Türkiye endeks değerinin altında kaldı. Akdeniz (95) ve İç Anadolu (91) Bölgeleri ise, Türkiye ortalama ortalamasına en yakın endeks değerlerine sahip. (60).

Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde güven ortamının sağlanması, makroekonomik istikrarın gerçekleştirilmesi ile birlikte, bu bölgelerimizde ekonomik gelişmelerin yeni bir ivme kazanmasını bekleyebiliriz.

Ancak, bu bölgelerimizde nitelikli işgücü, girişimcilik yetersizliği ve pazarlama sorunları, ekonomik gelişmenin önündeki başlıca darboğazlar olarak önemini koruyor. Bölgelerarası göç sorun olmaya devam etmekte. Bölgelerarası göç yanında, aynı bölgede kırsal yörelerden kentlere doğru da bir göç yaşanıyor. Göçün olumsuz etkileri, Ankara, Bursa, İstanbul ve İzmir'e ilave olarak Adıyaman, Antalya, Diyarbakır, Batman ve İçel illerinde ağırlıklı olarak hissedilmekte. Bölge içi bu göçler,

bölgede mevcut nüfusu barındırmada yetersiz olan kentleri, kentsel altyapı, işsizlik, konut, eğitim, sağlık gibi ağırlaşan sosyoekonomik problemlerle karşı karşıya bıraktı.

Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde, 1990 sonrasında, terör nedeniyle kırsal kesimden kentlere ve özellikle Adıyaman, Diyarbakır, Van, Şanlıurfa gibi bölge merkezlerine doğru yaşanan toplu göçler, bu kentlerin nüfusunda önemli oranda artışlara yol açtı. Nüfus artış hızının yüksekliği geçim koşullarını güçleştirirken, kamu hizmetlerinin ve istihdam olanaklarının yetersiz kalmasına neden oldu. Bu üzerine VII. Plan döneminde; Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde bazı ihtiyaçların hızla karşılanması için bir Aksiyon Planı ve Acil Destek Programı uygulanmıştı. Bölge kalkınmasını olumsuz yönde etkileyen terörün ortadan kaldırılıp, huzur ve güvenliğin sağlanmış olması, bölgede bozulan sosyoekonomik dengesizliklerin giderilerek, bölgesel gelişmeyi hızlandıracak projelerin uygulanmasına imkan verdi. Ülke ortalaması ile karşılaştırıldığında Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerindeki, eğitim seviyesinin düşüklüğü, nüfus planlaması faaliyetlerinin yeterince etkinleştirilememesi, anne ve çocuk sağlığındaki bozukluklar ve kadının statüsünün yeterince geliştirilememesi dikkat çekiyor.

VII. Plan döneminde bölgesel gelişme projeleri ile bölge planlaması çalışmaları hızlandırıldı. Zonguldak-Bartın-Karabük Bölgesel Gelişme Projesi tamamlanarak uygulamaya konulurken, Doğu Karadeniz (DOKAP) ve Doğu Anadolu (DAP) Bölgesel Gelişme Plan çalışmaları ise devam etmekte. Doğu Akdeniz Bölgesel Gelişme Projesi ve Marmara Bölge Planının hazırlık çalışmaları da sürüyor. Güneydoğu Anadolu Projesinde öngörülen fiziki ve sosyal altyapı proje yatırımlarına devam edilmekte. Kırsal alanda yaşayan nüfusun gelirini artırmak ve işsizliği azaltmak için yöresel potansiyeli bulunan;

turizm, el sanatları, hayvancılık dokumacılık gibi alanlarda girişimciler desteklenecek. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde terörün yok edilmesine yönelik çabalar paralelinde, bu yörelerdeki köylerini terk etmek zorunda kalan vatandaşlardan, dönüş yapmak isteyenler için ekonomik ve sosyal alt yapının sağlanmasına önem verilecekti.

9. Beş Yıllık Kalkınma Planı (2007-2013)

1 Temmuz 2006'da Resmi Gazete'de yayımlanan Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı ile geçmiş dönemlerde hazırlanan plan ve projelere bazı atıflar yapılıyor. Resmi Gazete'de yayınlanan planda kalkınma ve bölgesel gelişmelerle ilgili değerlendirmelerde yoğun göç ve çarpık kentleşmenin oluşturduğu uyum sorunlarının terör ve asayiş başta olmak üzere toplumsal bütünlüğü ve uyumu zedeleyici ortamlar hazırladığına dikkat çekilmekte. Bu kapsamda, ulusal ve yerel düzeyde, topluma entegrasyon, aidiyet duygusunu geliştirici önlemlerin alınması ve bu alanlarda yerel yönetimlerin kapasitelerinin, STK'larla diyalogun artırılması ihtiyacı bulunduğu belirtildi.

Geçmiş dönemlerde hazırlanan Güneydoğu Anadolu Bölgesel Kalkınma Projesi (GAP), Zonguldak-Bartın-Karabük Bölgesel Gelişme Projesi (ZBK), Doğu Karadeniz Bölgesel Gelişme Planı (DOKAP) ve Doğu Anadolu Projesi Ana Planının (DAP) uygulamaları ile Yeşilirmak Havza Gelişim Projesi (YHGP) çalışmaları bu planda da devam etti. Bu projeler, GAP hariç olmak üzere, sadece sektörel tahsisler kapsamında sınırlı finansman imkanı bulabildi.

Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde, geçmişte terör nedeniyle köylerini terk etmek zorunda kalan vatandaşlardan geri dönüş yapmak isteyenler için, ekonomik ve sosyal alt yapının sağlanması çalışmalarına devam edilmesine yönelik tespitler yer alıyor. Toplumsal ve kültürel alanlarda

yaşanan hızlı değişim ve ekonomik dalgalanmalar ile iç göç ve buna bağlı olarak ortaya çıkan istihdam, kentsel uyum sorunlarının yaşandığı bir ortamda, suç örgütlerinin bilgi, iletişim teknolojilerinden de yararlanarak uluslararası ve organize şekilde faaliyette bulunmaları başta terör olmak üzere örgütlü suçlarda bir artış eğiliminin ortaya çıkmasına neden olduğu iç güvenlik konusunun VIII. Plan döneminde de önemini korumaya devam ettiği hatırlatıldı. Terör ve terörün finansmanı ile mücadele, yasa dışı göç iltica hareketleri, insan ticareti, organize suçlar, uyuşturucu madde kullanımı bağımlılığı ile mücadele konularında bazı gelişmeler kaydedilmesine rağmen Plan hedeflerinin gerisinde kalındı. Kolluk kuvvetleri arasındaki koordinasyon eksikliği, suçun oluşmadan önlenmesi amacıyla yürütülmekte olan istihbarat faaliyetlerinde ilgili kurumlar arasında yeterli eşgüdümün sağlanamaması, delilden sanığa ulaşılmasına önemli girdi sağlayan kriminal altyapının güçlendirilerek ülke geneline yaygınlaştırılamaması önemini koruduğuna dikkat çekiliyor.

Devlet Planlama Teşkilatı tarafından hazırlanan yukarıda değinilen kalkınma planlarının önemli bölümünde bölgesel gelişmişlik ve kalkınma vurgusu yapılmakta. Her plan dönemde bir önceki dönemde yapılanlara yer verilmekte. Tespitlere rağmen uygulamalar noktasında sorunlar yaşandığını hedeflerin sonraki planda yer almasında ortaya çıkmakta. Kalkınma planlarında yer alan ciddi hedeflerden olan GAP'a yönelik yatırımlara verilen önemin Turgut Özal döneminde kurulan hükümetler ve AK Parti hükümetleri döneminde arttığı ortaya çıkan önemli sonuçlar arasında yerini alıyor. Türkiye'de hükümetler GAP'a önemli miktarda kaynak tahsisi yapsa da harcamada bazı sıkıntılar yaşanmıştı. Bu da işsizlik oranlarının artmasına terör ortamının gelişmesine de neden oldu. Türkiye ne yapıp edip GAP Projesi'ni bir an önce bitirmeli sonucu burada ön plana çıkıyor.

10. Beş Yıllık Kalkınma Planı (2014-2018)

Türkiye'nin beş yıllık yol haritasının yer aldığı 10. Kalkınma Planı'nda işsizliğin yüzde 7,2'ye düşmesi beş yılda 4 milyon kişilik yeni istihdam oluşturulması hedefinin yanı sıra kişi başı milli gelirin 16 bin dolar, ihracatın 277 milyar dolara çıkarılması planlanıyor.

Söz konusu hedeflere ulaşılmasında Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin kalkınması büyük önem taşıyor. Ekonomik, sosyal hayata yönelik çok sayıda politikanın yer aldığı plan ile çocuk işçiliğinin de önlenmesi hedefleniyor. Sokakta ağır, tehlikeli işlerde aile işleri dışında ücret karşılığı gezici ve geçici tarım işlerinde çalışma gibi çocuk işçiliği biçimlerinin önlenmesi hedeflenirken, sosyal hizmet, yardımlar alanında bütüncül hizmet sunulmasını sağlamaya yönelik Aile Sosyal Destek Programı (ASDEP) modeli uygulanacak. Yaşlılara yönelik kurumsal bakım hizmetlerinin sayısı ve niteliği artırılacak. Sosyal hizmet ve yardımlar köylere arz yönlü sunulacak ve yoksulluk sınırı altındaki haneler ile uzak kırsal yerleşimler öncelikli olarak dikkate alınacak. 10. Kalkınma Planı'nın bölgesel gelişmeye ilişkin tespitlerine bakıldığında kalkınma ajansları ve yeni projelerle bölgedeki sosyal, ekonomik ve ticari hayatın artırılması gerektiğine vurgu yapılıyor.

Bu kapsamda bölgesel gelişmişlik farkları azaltılırken, düşük gelirli bölge ve şehirlerin ulaştırma ve iletişim altyapısının iyileştirilmesi hedefleniyor. Deneyimli öğretmenlerin dezavantajlı bölgelerde ve okullarda uzun süreli çalışmasının özendirilmesinin yanı sıra plan kapsamında düşük gelirli bölgelerde çalışmayı özendirecek yasal düzenlemeler de yapılacak. Bireylerin ve küçük işletmelerin ekonomik ve sosyal refaha katkılarını artırmak üzere kooperatifleşme faaliyetleri özendirilirken bu kapsamda kalkınma ajanslarında da yararlanılması üzerinde duruluyor. Bölgesel gelişme ve bölgesel rekabet

edebilirlik alanında merkezde ve mahallinde kurumsal yapılar oluşturularak, eyleme dönük muhtelif programların uygulanması kararlaştırıldı.

Bu kapsamda, merkezi düzeyde Bölgesel Gelişme Yüksek Kurulu ve Bölgesel Gelişme Komitesi kurulmuş, bölgesel düzeyde 26 kalkınma ajansı, bunlar bünyesinde 81 ilde yatırım destek ofisleri faaliyete geçirilmiş, tüm ülke için bölgesel gelişme planları hazırlanmış ve uygulamaya konulmuştu. Kalkınma ajansları bölgelerin rekabet gücüne de katkıda bulunan kapsamlı mali ve teknik destekler sağlamaya başlamış, GAP hedeflerini daha kısa sürede gerçekleştirmek için bir eylem planı hazırlanarak yürürlüğe konmuştu.

Yine bu kapsamda GAP Bölge Kalkınma İdaresine ek olarak DAP (Doğu Anadolu Projesi), Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP) ve Konya Ovası Projesi (KOP) için bölge kalkınma idareleri teşkil edildi. Ayrıca yatırım teşvik sisteminin bölgesel boyutu güçlendirilmiş, cazibe merkezleri programı, köy altyapısına yönelik Köylerin Altyapısının Desteklenmesi Projesi (KÖYDES), belediyeler için Belediyelerin Altyapısının Desteklenmesi Projesi (BELDES) ve Su ve Kanalizasyon Altyapı Programı (SUKAP), sosyal kalkınma bakımından öncelikli illere yönelik SODES programları uygulamaya konularak kümelenme desteklerinin hukuki ve kurumsal altyapısını geliştirme çalışmalarının tamamlandığı 10. Kalkınma Planı'nda dikkat çekilen unsurlar arasında yer aldı.

1980 ÖNCESİ VE SONRASI HÜKÜMET PROGRAMLARINDA GÜNEYDOĞU VE TERÖR

Ulus Hükümeti (1980-1983)

Türkiye’de son yıllarda sıkça gündeme gelse de Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nin kalkınmasına 1980 yılından sonra kurulan tüm hükümetler döneminde farklı önem derecelerinde ilgi gösterildi. Tek partinin yanı sıra koalisyon hükümetlerinin yönetiminde özel olarak terörün yatırımla ilişkisine dikkat çekilerek bölgenin kalkınmasının zorunlu olduğunun altı çiziliyor. Hatta Turgut Özal’ın Başbakanlık yaptığı dönemlerde Güneydoğu’nun kalkındırılması ‘milli vazife’ olarak nitelendirilmekte. Ancak uygulamalar ile vaatlerin gerçekleşmesi arasında uçurum olduğu her hükümet programında tekrar edilen aynı satırlarda görülüyor. Güneydoğu konusu 80 sonrası kurulan ilk hükümet olan Ulus’un hükümet programında da yer almıştı. Ulus Hükümet Programı’nda Güneydoğu konusu ile ilgili dikkat çeken şu ifadeler yer alıyor:

“Geri kalmış bölgelere, özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu’ya öncelik verilmek suretiyle, yerli kaynaklar ve yerli işgücü göz önüne alınarak bölgesel sanayi potansiyellerinin tesisine gayret sarf edilecektir.

Bu sözle, terörün etkilerinin ilk hissedilmeye başladığı Ulu-su hükümeti döneminde de kalkınmaya dikkat çekilmesine rağmen kaynak aktarımı başta olmak üzere çok sayıda konu ihmal edildi.

I. Özal Hükümeti (1983-1987)

Güneydoğu Anadolu Projesi’nin (GAP) mimarı olarak gösterilen Turgut Özal’ın ilk Başbakanlık yaptığı kurduğu hükümeti döneminde bölgesel kalkınmanın önemine vurgu yapıldı. Özal’ın Hükümet Programı’nın sosyal ve ekonomik gelişmişlik kısmında GAP öncelikli olarak görülüyordu. Özal’ın Meclis’te parti programı konuşmasında da konunun önemine farklı yaklaşımlarla dikkat çekildi. Anarşi ve terörün yayılışının devletin iktisadi gücü ile ters oranlığı olduğu anlatıldı. Türkiye’de ekonomik istikrarın bozulduğu dönemlerde anarşik olaylarda büyük sıçrama ve gelişme olduğunun altı çizildi. Hükümet programında Özal’ın konuyla ilgili değerlendirmeleri ise şu tespitlerle yer aldı:

“Sosyal ve iktisadi faydaları yönünden Güneydoğu Anadolu Projesi’ni birinci öncelikli bir proje sayıyor, bu projenin kısa zamanda tamamlanabilmesi için gerekli bütün tedbirleri almayı milli bir vazife addediyoruz. Muhterem milletvekilleri, başta Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri olmak üzere, yurdumuzun değişik bölgelerindeki iktisaden geri kalmış yörelerimizin geliştirilmesi, bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarının azaltılması, refahın yurt sathına dengeli yayılması başlıca hedeflerimiz arasındadır. Anarşi ve terörün yayılışı devletin iktisadi gücü

ile ters orantılıdır. Ülkede ekonomik istikrarın bozulduğu dönemlerde anarşik olaylarda büyük bir sıçrama ve gelişme görülmektedir. Aşırı enflasyonun, yokluk ve kıtlıkların, işsizliğin hakim olduğu bir ortam demokratik rejimin tartışılmasına, komünizme, aşırı cereyanlara, bölücülüğe, anarşi ve teröre çıkartılmış en güzel davedir. Demokratik rejimi, insan hak ve hürriyetlerini korumanın, sosyal dengesizlikleri gidermenin önde gelen şartı ülkenin iktisaden güçlü olmasıdır.

Özal'ın ilk kurduğu hükümette dahi kalkınma-terör konusuna vurgu yapılması sorunun çözümünün yıllar öncesinden görüldüğü ortaya koymakta. Ancak bu konu bazı dönemlerde ihmal edildiği için varlığını bugüne kadar devam ettirdi.

II. Özal Hükümeti (1987-1989)

Turgut Özal ikinci kez iktidara geldiğinde de hükümet programına Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki kalkınma faaliyetlerini öncelikli gündem maddeleri arasına koydu. Özal bölgelerin makus talihini yenmenin akılcı temelini atıldığının altını çiziyor. Özal'ın ikinci hükümetinde bölgeye yönelik atılan adımlara kısaca değinilmişti. Dört yıllık Özal'ın ilk hükümeti döneminde 23 baraj tamamlandı. Dört yılda 600 bin hektar civarında alan sulamaya açıldı. Güneydoğu Anadolu Projesi'ne yönelik yatırım programları ve kaynak aktarımı da devam etti.

Akbulut Hükümeti (1989-1991)

Turgut Özal'ın Güneydoğu Anadolu Projesi'ne yönelik somut adımları atmasının ardından bölgeye yönelik yatırımların yanı sıra sosyal ve kültürel adımlar Kasım 1989'da iktidara gelen Yıldırım Akbulut hükümeti tarafından da ortaya konuldu. Akbulut hükümetinde bölgesel gelişmişlik farkının

azaltılmasının yanı sıra sosyal ve kültürel adımlara da dikkat çekildi. Bu durum terörün beslendiği kaynakların kurutulması adına yapılmıştı. Akbulut Hükümet Programı'nı açıkladığı Meclis konuşmasında Özal döneminde yapılan yatırımları açıklarken kendi hükümeti döneminde yapacağı vaatlere de değindi. Ancak hükümetin ömrünün yaklaşık 1,5 yıl olması bazı temas edilen konulara değinilmesinin de önüne geçmişti.

Yıldırım Akbulut'un Başbakan olduğu hükümet programında Güneydoğu Anadolu ve bölgesel gelişmişliğin artırılmasına yönelik şu tespitler yer alıyor:

“Türkiye Anavatan iktidarıyla, bölgeler arasındaki gelişmişlik farkını asgariye indirerek, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerimizin kalkınmasına yönelik kalıcı temeller atmıştır. 41 Baraj tamamlanmıştır. Bu sayı yıl sonunda 51' e ulaşacaktır. Halen 62 baraj inşa halindedir. Son altı yılda 700 bin hektar civarında alan sulamaya açılmıştır. Güneydoğu Anadolu Projesi bütün hızıyla devam etmektedir. Atatürk Barajı ve Urfa Tüneli muhtemelen 1991' de hizmete girecek, Harran Ovası sulanmaya başlanacaktır. Tamimiyle renkli televizyon yayına iktidarımız döneminde geçilmiş, ikinci ve üçüncü kanal TV başlatılmış, ayrıca Güneydoğu Anadolu Bölgemiz için özel bir yayın kanalı devreye sokulmuştur. Televizyon haftalık yayın saati 1983 yılında 37 saat iken, 1989' da 213 saate yükselmiştir. Sosyal ve iktisadi faydaları yönünden Güneydoğu Anadolu Projesini birinci öncelikli bir proje saydık ve kısa zamanda tamamlanabilmesi için gerekli bütün tedbirleri almayı milli bir görev kabul ettik.”

VII. Demirel Hükümeti (1991-1993)

Turgut Özal'ın ardından kurulan Akbulut ve I.Yılmaz hükümetlerinin ömrünün kısa olmasının da etkisiyle bölgenin kalkınmasına yönelik ciddi adımlar atılmamıştı. Bu dönemlerde Turgut Özal tarafından başlatılan projelerin devam ettirilmesi fikri daha çok önem kazandı. Özal'la başlayan tek parti iktidarının yaklaşık 10 yıl ülkeyi yönetmesi ile birlikte yatırım, kalkınma gelişmişlik düzeyinin artırılmasına yönelik çok sayıda vaat ve hedefin gerçekleştirildiği görülüyor. Bunlara yukarıdaki Akbulut Hükümeti'nin programında değinildi. Türkiye Süleyman Demirel'in yıllar sonra Başbakan olması ile birlikte 1980 sonrası ilk koalisyon hükümetleri ile tanıştı. DYP-SHP koalisyonu Kasım 1991 yılından sonra 25 Haziran 1993 yılına kadar Türkiye'yi yönetmişti. Demirel hükümetinin parti programında da 'Kalkınma' ve 'Terör' konularına vurgu yapılıyordu. Demirel Hükümet Programı'nı anlattığı Meclis konuşmasında Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki terör olaylarına dikkat çekmişti. Türkiye'deki bölgeler arası gelişmişlik farklarının arttığını Demirel'in tespitleri ortaya koydu. Bölgesel Kalkınma Planı'nın hazırlanması Demirel'in vaatleri arasında yer buldu.

Demirel Meclis konuşmasında bölgeye yönelik şu değerlendirmelerde bulunmuştu:

“Bölgeler arasındaki dengesizliği gidermek, bölgelerarası toplumsal ve ekonomik bütünleşmeyi sağlamak karardayız. Bu amaçla gerek ekonomik faaliyetlerin, gerek kamu hizmetlerinin dağılımında bu hedefin gerektirdiği altyapıyı hazırlayan ve destekleme mekanizmalarını kuran bir “Bölgesel Gelişme Politikası” uygulanacaktır. Gelişmiş bölgeler içinde de daha az gelişmiş yöreler bulunmakla birlikte, geri kalmışlığın coğrafi bir bütünlük

gösterdiği Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerine özel bir önem verilecektir.”

I. Çiller Hükümeti (1993-1995)

Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın ani ölümünün ardından Süleyman Demirel'in Cumhurbaşkanı olması siyasetin yeniden dizayn edilmesini de beraberinde getirdi. Demirel'in Cumhurbaşkanı olmasının ardından yapılan seçimlerde de tek partili bir iktidar ortaya çıkmadı. DYP'nin koltuğuna Tansu Çiller oturdu. Meclis çatısı altında tek parti iktidarı ortaya çıkmazken, DYP-CHP-SHP koalisyon hükümeti kuruldu. Üçlü koalisyon hükümetinin gündeminde de Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki kalkınma ve terör ilişkisi yer verildi. Demirel'in ardından DYP'nin Genel Başkanı olan ve Parti Programını Meclis'te okuyan Başbakan Tansu Çiller, kapsamlı bir kalkınmanın önemli olduğuna dikkat çekmişti. 1987 yılından itibaren uygulanan Olağanüstü Hal Uygulaması'nın kaldırılmasının yanı sıra terörle mücadelenin önemi de önemli vurgular arasındaki yerini aldı.

Çiller'in kalkınma, terör, yatırım, sosyal gelişim temasını işlediği konuşmasında şu ifadeler yer alıyor:

“Terörle mücadelenin yanı sıra, bölgenin ekonomik ve sosyal yönden kalkınması, yaşam koşullarının iyileştirilmesi, bozulan dengelerin düzeltilmesi, haksızlıkların önlenmesi ve istihdam olanaklarının arttırılması, Güneydoğu politikamızın vazgeçilmez temelini oluşturacaktır. Bu amaçla, sağlam kaynaklara bağlanmış bir bölge planlaması hızla yürürlüğe konulacaktır. Kalkınmada öncelikli yörelerle diğer yöreler arasındaki gelişmişlik farklarını azaltmak ve bölgelerarası gelişmişlik açığını kapatmak, hükümetimizin üzerinde duracağı başlıca ülke sorunlarından biri olacaktır.”

Çiller hükümeti döneminde bölgeler arasında toplumsal ve ekonomik bütünleşmeyi sağlamak için devletin bütün imkanlarının kullanılacağına dikkat çekilmekteydi. Bu amaçla, gerek ekonomik faaliyetlerin gerek kamu hizmetlerinin dağılımında, bu hedefin gerektirdiği alt yapıyı hazırlayan ve destekleme mekanizmaları kuran ‘Bölgesel Gelişme Politikası’ uygulanması kararı ortaya kondu. Gelişmiş yörelerde daha az gelişmiş İl ve İlçeler bulunmakla birlikte, gelişme ihtiyacının daha yoğun bulunduğu Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinin kalkınmasına yönelik özel plan ve projeler uygulanması ifade edildi. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri’nde yer alan 24 ilin kalkındırılmasını hızlandırmaya yönelik olarak hazırlanan ve uygulamaya konulan “Aksiyon Planı”nın, Yedinci eş Yıllık Kalkınma Planı çerçevesinde hedeflerine ulaştırılacağına altı bu dönemde çizildi.

Çiller’in konuya ilişkin değerlendirmeleri ise şöyle olmuştu:

“Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) Ekonomik, Toplumsal ve Kültürel yönleriyle bir bölgesel Entegre Kalkınma Projesi olarak gerçekleştirilecek ve yörede yaşayan yurttaşlarımız başta olmak üzere, ülkemizin kalkınmasına ve mutluluğuna hizmet eden bir proje olarak önemle yürütülecektir. GAP kapsamındaki yatırımların hızlandırılmasına devam edilerek, projenin bütün üniteleriyle bir an önce gerçekleşip yörenin kalkınmasına giderek artan bir hızla hizmet etmesi sağlanacaktır. Bölgelerarası dengesizlikleri giderirken temel amaç, başta Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri olmak üzere, kalkınmada öncelikli yörelerde kaynakları harekete geçirmek, üretimi arttırmak, yörenin ihracat potansiyelini en iyi şekilde değerlendirmek, bu yörelerde yaşayan yurttaşlarımıza yeni iş ve geçim imkanları sağlamak ve

yörelerde yeni çekim merkezleri yaratma şeklinde olacaktır. Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da yatırım potansiyelini artırmak için yeni teşvik araçlarına özel bir önem verilerek bu araçlardan yöre kalkınmasının dinamik unsurları olarak sürekli şekilde yararlanılacaktır. Tarımsal Sanayi ve Hayvancılığı geliştiren tedbirler getirilecektir. Yarım kalmış veya atıl durumda olan tesisler ekonomiye kazandırılacaktır. Bu yörelerde büyük boyutlara varan işsizlik sorununun çözümünde, yöre koşullarını dikkate alan özel istihdam projeleri uygulanacaktır. Bölge kalkınmasına yönelik teşvikler sadece özel kesimin özendirilmesine yönelik olmayacak, kamu kesimi de sosyal ve ekonomik sorunların çözümünde ihtiyaç duyulan katkıyı sağlayacaktır.”

Çiller’in okuduğu hükümet programında Güneydoğu’ya yönelik kapsamlı bakış açısı olmuştu. OHAL’in kaldırılması, teşvik mekanizmasının devreye alınması, yeni kalkınma planı gibi hedefler sorunun görüldüğü, tespitler için hangi adımların atılması gerektiğinin iyi anlaşıldığını ortaya koyuyordu. Ancak koalisyon hükümeti sebebiyle Çiller’in parti programında yer alan çok az sayıda bölgeye yönelik çalışmalar yapıldı. OHAL’in kaldırılması gerektiği tespiti yapılmasına rağmen bu adımın atılması on yıl daha sürdü. Yine kapsamlı teşvik paketleri çıkarılması uygulanması ise 2002 sonrasında kurulan tek parti hükümeti tarafından gerçekleştirildi.

Erbakan Hükümeti (1996-1997)

5 Ekim 1995’te kurulan II. Çiller Hükümeti Programı’nda Güneydoğu’ya yönelik atılması gereken adımlar tespit edilmesine rağmen koalisyon hükümetlerinin karar almada gecikmesi hükümetin ömrünün kısa sürmesi nedeniyle bu vaatlerin çok azı hayata geçirildi. Parti programında kalkınma

konuları ise yer almadı. Sonrasında yine seçime gidilerek kurulan III. Çiller Hükümeti'nin vaatleri arasında ise Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin kucaklanacağı ifadeleri yer aldı. Teröre karşı sert şekilde cevap verileceği de vurgulanmıştı. Ancak Güneydoğu'nun gelişmesini sağlayacak, kalkınma ve yatırım hamlelerine ise değinilmedi. Bölgeye yönelik gelişmişlik farklarını azaltmak için atılması gereken adımlar hükümet programında yer almadı. ANAP -DYP Koalisyonu ile kurulan II.Yılmaz Hükümeti'nde de kalkınma yerine terör, bölgedeki huzur dile getirildi. Ömürleri çok kısa süren Çiller ve Yılmaz hükümetleri döneminde de Güneydoğu'ya yönelik kalkınma hamlelerine fazlaca değinilmezken Türkiye 1996 yılında yine sandığa gitmek zorunda kaldı. 28 Haziran 1996'da kurulan RP-DYP Koalisyon hükümetinde ise kalkınma ve terörün ilişkisine yönelik somut hedefler ortaya konuluyordu. Başbakan Erbakan Meclis'teki Hükümet Programı konuşmasında terörle mücadeleye etkin olarak devam edilmesinin yanı sıra Doğu ve Güneydoğu'daki halkın refah seviyesinin artırılması konusuna tespitlerinde yer verdi.

Erbakan parti programında yer alan konuşmasında bölgeye yönelik şu değerlendirmeleri yapmıştı:

“Terörle mücadelenin manevi ve psikolojik boyutu ihmal edilmeyecek, bu mücadeleyi yürüten güvenlik güçlerimizi zaafa düşürecek tartışmalara mahal verilmeyecektir. Doğu ve Güneydoğu bölgesinde yaşayan insanlarımıza refah ve huzur getirecek bütün ekonomik ve sosyal tedbirler alınacaktır. Birlik, beraberlik ve kardeşlik duyguları pekiştirilecektir. Hükümetimiz sorunların çözümünü için genel tedbirlerin yanı sıra aşağıdaki tedbirleri de alacaktır. Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde güvenlik nedeniyle köylerini terk etmiş vatandaşlarımızın güvenliği tekrar tesis edilerek isteyenlerin geri dönüşlerinin temini

ve mağduriyetlerinin giderilmesi için her türlü imkan seferber edilecektir. Olağanüstü hal, gerekli tedbirler alınarak kaldırılacaktır. Geçici köy koruculuğu sistemi gözden geçirilecek ve aksayan yönleri ıslah edilecektir. Güneydoğu Anadolu Projesine hız kazandırılacaktır. Yörede yatırımları artırmak için devlet imkanlarının yanı sıra özel kesim daha etkin bir şekilde devreye sokulacaktır. Güneydoğu Anadolu Projesi çalışmalarına ve uygulamalarına özel önem verilecek, yeterli kaynak tahsis edilecek ve bu kapsamda yürütülen işlerin teminine uygun olarak tamamlanması sağlanacaktır. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerimiz başta olmak üzere, Kalkınmada Öncelikli Yörelerde kaynaklar harekete geçirilerek yeni istihdam imkanları yaratılacak, atıl durumda olan veya yarım kalmış tesisler ekonomiye kazandırılacaktır. Kalkınmada Öncelikli Yörelerin, başta komşu pazarlar olmak üzere, dış pazarlara ihracat imkanları geliştirilecektir. “Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri Aksiyon Planı» uygulamalarına devam edilerek, bu kapsamda yer alan illerimizde kalkınma gayretlerine hız kazandırılacaktır. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerimizde ve Kalkınmada Öncelikli Yörelerimizde işsizlik sorunlarını çözebilmek amacıyla, yerel kaynakları değerlendirmeye yönelik tarımsal gelişme Projeleri ve Kırsal Kalkınma Projeleri uygulamalarına devam edilecek, ihtiyaç duyulan yöreler için yeni projeler hazırlanarak uygulamaya konulacaktır. Doğu, Güneydoğu ve Orta Anadolu bölgelerimiz ile KOP başta olmak üzere göreceli olarak geri kalmış yöreler için Bölgesel Kalkınma Projeleri hazırlanacaktır.” Erbakan’ın konuşmasında dikkat çektiği konular arasında yeni bir kalkınma programına dikkat çekilmesi, bölgedeki işsizliğin azaltılması ve OHAL’in kaldırılmasına yönelik vaatleri daha

önceki koalisyon hükümetlerinin vaatlerinin benzerleri olarak yerini almıştır. Ancak bu vaatleri yerine getirmek mümkün olmamıştır”

III. Yılmaz Hükümeti (1997-1999)

Güneydoğu'nun kalkınması ve terörün beslendiği alanların kurutulmasına yönelik çok sayıda hedeflerin yer aldığı Erbakan'ın hükümet programı uygulamaya da vakit bulamadı. Erbakan hükümetinin vakti 28 Şubat sürecinin de etkisiyle kısa sürmüştü. Erbakan hükümetinin ardından 30 Haziran 1997'de ANAP-DSP-DTP Koalisyonu ile III. Yılmaz Hükümeti kuruldu. Bu hükümetin programında da Güneydoğu'ya yönelik politikaların önceliğine vurgu yapıldı. GAP Projesi'ne ağırlık verilmesinin yanı sıra bölgeye yönelik teşvikler konusu da öncelikler arasında yer aldı. Hükümet Programı'nda geçmiş dönemlerde bir yaklaşıma gidilmişti. 'Güneydoğu'ya Yönelik Politikalar' başlığı yer aldı. Güneydoğu Anadolu Projesi'nin Türkiye'nin ve Güneydoğu Anadolu'nun en önemli projesi olduğu ifade edilirken, bölgedeki tarımsal, sınai üretimin artması ile üretilen enerjinin yurtiçinde kullanılması tüm ülke ekonomisini etkileyeceğinin önemi vurgulandı. Hükümet programında bölgedeki yeni yatırım sahalarının açılmasının, bozuk olan gelir dağılımını iyileştireceğine işaret edildi.

III. Yılmaz Hükümeti'nin programında bölgesel çalışmalar hakkında şu değerlendirmelere yer verilmişti:

“Bu manada bölgedeki tarım, tarımsal sanayi ve imalat sanayiinin gelişmesi için özel sektöre ve bölge girişimcilerine, küçük ve orta ölçekli işletmelere, esnaf ve sanatkarlara her türlü destek ve teşvik sağlanacaktır. Güneydoğu Anadolu'nun ekonomik ve sosyal kalkınmasını sağlamak için, bir yandan yöredeki özel yatırımlar teşvik edilirken diğer yandan kamu sektörünün bölgede gelişmeyi

hızlandıracak öncü yatırımlar yapması sağlanacaktır. Güneydoğu Anadolu'da evlerde ve küçük işletmelerde fason imalat yapmayı özendirmek suretiyle bölgede istihdam olanaklarının yaratılması için gereken önlemler alınacaktır. Bölgede hayvancılığın yeniden geliştirilmesine yönelik projeler uygulamaya konulacaktır. Güvenlik nedeniyle köylerini boşaltma zorunda kalan vatandaşlarımızın sorunlarına sür'atle çözüm getirilecektir. Bölgede üretkenliği arttırıcı bir yerleşim düzenlemesine geçilecektir. Bölgede güvenlik önlemleri nedeniyle kapatılmış okulların öğrencilerine eğitimde fırsat eşitliğini sağlayabilmek için yatılı bölge okullarının imkanları ve kapasiteleri geliştirilecektir. Bu çerçevede mesleki ve teknik eğitim olanaklarından da bölgenin daha fazla yararlanması sağlanacaktır. Geçmişte bölge ekonomisine önemli katkısı olan sınır ticaretinin önündeki engelleri kaldırmak için gereken önlemler alınacaktır. Sınır ticaretindeki bu düzenlemelerde, bölgedeki üreticimizi koruyacak ve kollayacak önlemlere önem verilecektir. Böylece sınır ticaretinin yeniden bölgenin ekonomik ve sosyal kalkınmasına katkıda bulunması sağlanacaktır. Güneydoğu Anadolu'nun, dolayısıyla tüm ülkemizin güvenliğine yönelik tehdit oluşturan, Kuzey Irak'daki otorite boşluğu giderilene ve Irak'ın toprak bütünlüğü sağlanıncaya kadar, bölgeye yönelik gerekli her türlü önlem alınmaya devam edilecektir.”

Geçmiş hükümetlerin bölgeye yönelik ajandalarına bakıldığında bu dönemde Güneydoğu'ya yönelik kapsamlı tedbirlerin alındığı görülmekte. Kalkınmaya, sınır ticareti, eğitim, teşvik paketi gibi daha önce çokça üzerinde durulmayan konu başlıklarının da eklendiğini görmek mümkün. Ancak yine bu girişimlerden kısa süren hükümet ömrü, koalisyonlar sebebiyle karar alma mekanizmasının işlememesi sebebiyle fazlaca sonuç alınamadı.

IV. Ecevit Hükümeti (1999-1999)

Mesut Yılmaz tarafından kurulan 55. hükümetin güven oylaması ile düşürülmesinin ardından, Güneydoğu'ya yönelik kapsamlı tespit ve hedeflerin yer aldığı program uygulanma şansı teşvikler haricinde fazlaca bulamadı. Türkiye yine bir başka koalisyon hükümetine teslim edilmişti. Anavatan Partisi ile Doğru Yol Partisinin dışarıdan destek sözü verdikleri Demokratik Sol Parti azınlık Hükümeti kuruldu.

IV. Ecevit hükümetinin programında 55. Hükümet döneminde Güneydoğu ve Doğu Anadolu'ya yönelik yatırım teşvik programı hazırlanarak uygulamaya geçirildi. Güneydoğu ve Doğu Anadolu Bölgeleri'ndeki öğretmen açığına vurgu yapılırken kalkınma, terör ve yatırım konularına ilişkin herhangi bir değerlendirme yer almadı. IV. Ecevit hükümetinin ömrünün birkaç ay sürmesi bölgesel gelişmişlik ve kalkınmaya ilişkin önceliklerin yer bulmamasına neden oldu.

V. Ecevit Hükümeti (1999-2002)

Beş aylık IV. Ecevit hükümetinin ardından yapılan seçimler yeni bir koalisyon döneminin daha başlamasına neden oldu. 28 Mayıs 1999'da V.Ecevit Koalisyon Hükümeti kuruldu. DSP-MHP-ANAP ile kurulan üçlü koalisyon hükümetinin hedefleri arasında Güneydoğu ve Doğu Anadolu'nun geri kalmışlığı, ekonomik ve sosyal önlemlerle çözülmesi yer almıştı. İşsizliği ve yoksulluğu önleyici üretken yatırımların hızlandırılıp destekleneceği vurgulandı. V. Ecevit Hükümeti'nin 'Hükümet Programı'nda da Güneydoğu ve Doğu Anadolu'nun geri kalmışlığına dikkat çekilerek ekonomik ve sosyal önlemlerle çözüleceği ifade edildi. İşsizliği ve yoksulluğu önleyici üretken yatırımların hızlandırılıp destekleneceğinin altı çizildi. Meclis'te Hükümet Programı'nı Başbakan Bülent Ecevit

okurken, hükümet programında yine bölgedeki sorunların çözüm yöntemleri tespit edildi. Çok sayıda vaatle yer aldı.

Hükümet programının Güneydoğu'nun kalkınması ve terörle ilgili değerlendirmelerin yer aldığı bölümde ise şu değerlendirmeler yer almıştı:

“Altyapı eksiklikleri, ‘yap-işlet-devret’ yönteminden de yararlanılarak giderilecektir; eğitim ve sağlık alanındaki boşluklar en kısa zamanda doldurulacaktır. Kamuoyunun destekleyeceği ve terörle mücadeleyi güçlendirecek bir pişmanlık yasasının çıkarılması için gerekli girişimler yapılacaktır. Terörün ekonomik ve sosyal kaynaklarının kurutulmasına yönelik önlemler güçlendirilecektir. Doğu ve güneydoğu ekonomisinin temelini oluşturan, ancak gerek terör gerek uygulanan bazı politikalar yüzünden gerilemiş olan hayvancılığın yeniden canlandırılması için başlatılan çalışmalar hızlandırılarak sürdürülecektir. Bütün yurttan tarım ve hayvancılığın geliştirilmesi amacıyla gereken önlemler alınacak, özellikle “Mera Yasası”nın getirdiği düzenlemeler de işletilmek suretiyle, güvenli meralar oluşturulacak, buralarda, kamu aracılığıyla alım garantileri de verilerek, sözleşmeli hayvancılık uygulamasına geçilecektir. Hayvancılığa verimliliğin artırılması ve çağdaş teknolojilerin uygulanabilmesi için birlikler kurulması özendirilecektir. Bu amaçla, mezra tipi veya dağınık yerleşim birimlerinin gerek güvenlik, gerek ekonomi açısından yarattığı sorunlar da dikkate alınarak, kırsal alanda daha sağlıklı bir yerleşim düzenine geçilecektir. Birbirine yakın köyler arasında işbirliği ve eşgüdüm sağlanarak, altyapı hizmetlerinin ve sosyal hizmetlerin tüm köylülere daha düşük maliyetle ulaşması gerçekleştirilecek ve böylece köylüler kentlerdeki olanaklara yerlerinden olmaksızın kavuşabileceklerdir”

Terör nedeniyle yerlerini terk etmek zorunda kalmış vatandaşların köye dönüş olanakların hızlandırılacağına dikkat çekilmişti. Doğu ve güneydoğu bölgelerinde nitelikli kamu hizmetlilerinin görev almalarını sağlayıcı ve öğretmen ve sağlık personeli açığını kapatıcı önlemler alınacağı da ifade edildi. Bu bölgelerdeki çocuklara fırsat ve olanak eşitliği sunulmasının yanı sıra, eğitim kalitesinin yükseltilmesinde önemli katkısı olan yatılı ve pansiyonlu okulların yapımı hızlandırılması belirtildi.

Yine program kapsamında bu bölgelerdeki yarım kalmış yatırımların üretime geçmesi için sağlanan finansman olanakları artırılacaktı. Sınır ticareti için sınır illeri halkının adaletle yararlanacağı ve ulusal ekonomiye zararı dokunmayan bir düzenleme getirilecekti. Bölge için gerçekleştirilen özel teşvik sistemine etkinlik kazandırılacaktı. Bu amaçla organize sanayi bölgeleri ve küçük sanayi siteleri hızla yaygınlaştırılmasına karar verildi. Tarım ve hayvancılığın yanı sıra eğitim faaliyetlerinin geliştirilmesi, terör sebebiyle köyünü terk edenlerin köylerine geri dönmesi, özel teşvik sistemi düzenlenmesinin yanı sıra terörün beslediği sosyal, ekonomik kaynakların kurutulacağına yönelik değerlendirmelerin yer aldığı hükümet programının da fazlaca uygulanmadı.

Bölgeye yönelik vaatlerin gerçekleştirilememesinin perde arkasında koalisyon hükümetlerinin görev süresinin kısa sürmesi, her partinin oy potansiyelinin fazla olduğu bölgelere yatırım yapmasının yanı sıra ekonomik krizde etkili oldu. 2000 ve 2001 krizlerini yaşayan ve bugünkü rakamlarla birlikte yüz milyarlarca liralık bir faturanın ortaya çıktığı ekonomik krizler sebebiyle önemli tespitlerin yer aldığı hükümet programına daha az ağırlık verilmişti. Üçlü koalisyon hükümetini uzun süre boyunca Türkiye ekonomisinin yaşadığı kriz meşgul etti.

58. 59. 60 ve 61. Gül, Erdoğan Hükümetleri

1991’de başlayan koalisyon hükümetlerinin ardından Türkiye 2002 sonunda yeniden tek parti iktidarı ile uzun yıllar sonra yeniden tanıştı. 58. Gül Hükümeti 18 Kasım 2002 tarihinde kuruldu. Kısa süren Gül Hükümetinin ardından 59. Erdoğan hükümeti kuruldu. 59. Hükümet döneminde GAP konusuna uzun bir sürenin ardından yeniden değinilmişti. 60. Hükümet Programı’nı Meclis’e sunan Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri başta olmak üzere ülke genelinde ihmale uğrayan eğitim, sağlık, adalet, yol, içme suyu gibi alanlarda başlatılan hizmet seferberlinin devam edeceğine değindi.

III. Erdoğan Hükümeti ise 6 Temmuz 2011’de kurulurken, Güneydoğu Anadolu Bölgesi’ne yönelik hedefler ön plana çıkmıştı. Kamu harcamalarında kalkınma potansiyelini destekleyici mahiyette olan altyapı yatırımlarına ve sosyal amaçlı alanlara öncelik verildi. Başta Güneydoğu Anadolu Projesi, Doğu Anadolu Projesi, Konya Ovası Projesi olmak üzere bölgeler arası gelişmişlik farklarını azaltmayı hedefleyen ekonomik ve sosyal altyapı projelerine ağırlık verilmesi hükümetin öncelikli hedefleri arasında yer aldı.

AK Parti iktidarı döneminde GAP Eylem Planını hazırlanıp süreç hızlandırıldı. GAP, DAP ve KOP için son dört yılda yaklaşık toplam 20 milyar TL kaynak ayrıldı. Bölgesel gelişmede yerinden hizmet veren uzmanlık kuruluşları olarak 26 kalkınma ajansını kurup faaliyete geçirildi. GAP’a yönelik yatırımların artırılmasının yanı sıra Ak Parti iktidarları döneminde Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri’ne yatırımları desteklemek amacıyla üç farklı teşvik paketi açıklandı. Bölgede yatırım yapacaklara istihdamın artırılması amacıyla ilave teşviklerin verilmesine yönelik düzenlemelere gidildi. Yine bölgenin terörle anılmasında etkisi olan OHAL’in kaldırılması

AK Parti'nin ilk icraatları arasında yer aldı. Kürtçe TV, GAP İdaresi'nin Şanlıurfa'ya taşınması, GAP'a aktarılan kamu kaynağının iki katına çıkarılması, işletmesini bölgeye taşıyana ilave destekler sağlanmasının yanı sıra ticari hayatın geliştirilmesinde çok önemli adımlar atıldı. Bölgedeki karayolu ağı genişlerken hemen her ile günde birkaç kere olmak üzere uçak seferleri başlatıldı. Kürt Enstitüsü'nün kurulması, 24 saat yayın yapan Kürtçe TV, PKK'nın bu alandaki söylemlerini boşa çıkarmıştı. Yine OHAL'in kaldırılması da terör örgütünün elini savunduğu tezler itibariyle zayıflattı.

3. BÖLÜM

Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren bölgesel kalkınmaya yönelik çalışmalar gündeme gelse de somut adımların atılması uzun yıllar aldı. Bölgesel kalkınmayı amaçlayan en önemli adımların başında Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) yer alıyor. GAP'ta elde edilen başarıların ardından, Konya Ovası Projesi (KOP), Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP) ve Doğu Anadolu Projesi (DAP) uygulamaya geçirildi.

KALKINMA VE YATIRIMI TEŞVİK EDEN PROGRAMLAR

Kalkınma Bakanlığı 2014 yılında, sektörel olarak eğitim, sağlık, içme suyu ve kanalizasyon, bilim-teknoloji, ulaştırma ve sulama yatırımlarına, bölgesel bazda ise GAP, DAP, KOP ve DOKAP başta olmak üzere ekonomik ve sosyal altyapı projelerine öncelik verme kararı aldı.

GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ (GAP)

GAP'ın Tarihi Gelişimi ve Yatırım Süreci

Türkiye'nin sahip olduğu su kaynaklarından yararlanılması fikri Atatürk döneminde ortaya konulurken ilk adımlar da bu dönemde atılmıştı. 1936 yılında Atatürk'ün emriyle Elektrik İşleri Etüt İdaresi (EİEİ) kuruldu. EİEİ, ülkenin sahip olduğu su kaynaklarından elektrik enerjisi üretilmesi için 'Keban Projesi' ile ilgili keşif etütlerine başladı. Fırat Nehri'nde incelemeler yapmak üzere Palu, Pertek, Keban Boğazı, Kömürhan, Karakaya ile Kemaliye'de birer rasat istasyonu kuruldu. 1938 yılında Keban Boğazı'nda jeolojik ve topografik etütler yapılırken 1950-1960 yılları arasında Fırat ve Dicle üzerinde sondaj çalışmalarına ağırlık verildi.

İkinci Dünya Savaşı ve savaş sonrası ekonomik güçlükler çalışmaları uzun süre aksatırken daha sonra yeni ihtiyaçların ortaya çıkması üzerine 1954 yılında Devlet Su İşleri (DSİ) Genel Müdürlüğü kuruldu. Bu dönemde Türkiye’de havza çalışmaları yapılması fikri oluşmuş ve ülke 26 havzaya ayrılarak etüt ve planlama faaliyetlerine başlanmıştı. Çalışmaların verimli olabilmesi için yerel organizasyonlara gidilmesi benimsendi.

1961 yılında Diyarbakır’da kurulan DSİ Fırat Planlama Amirliğince Fırat Havzası’nda su ve toprak kaynaklarının geliştirilmesiyle ilgili ilk çalışmalar yürütülmüş, 1964 yılında Fırat Havzası’nın sulama ve enerji potansiyelini belirleyen ‘Fırat Havzası İstikşaf Raporu’ geliştirilmişti. 1968 yılında Aşağı Fırat Havzası’nda önerilen depolama tesisleri ve hidroelektrik santraller fizibilite aşamasında, sulama tesisleri de master plan aşamasında bir yerli-yabancı firmalar grubuna ihale edilirken bu çalışmalar 1970 yılında tamamlandı. Diğer yandan Dicle Havzası için de aynı paralelde çalışmalar DSİ Diyarbakır Bölge Müdürlüğünce sürdürüldü. Böylece, Aşağı Fırat Havzası ile Dicle Havzası’ndan ne şekilde faydalanılacağı açıklık kazanmış ve 1977 yılında bu iki havza için düşünülen projelerin birleştirilerek “Güneydoğu Anadolu Projesi” olarak adlandırılması benimsendi.

Bölgedeki sosyo-ekonomik koşulların top yekun iyileştirilmesi düşüncesi ve su kaynaklarının geliştirilmesi ile sulamaların sağlayacağı değişimin bu geniş çerçevede ele alınması, bir bölgesel kalkınma projesi olarak ve entegre bir yaklaşımla projeyi ele almak gereğini ortaya çıkardı. Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nin entegre bölgesel planlama çerçevesinde ele alınması, yürütülmekte olan faaliyetlerin koordinasyonunun sağlanması ve yönlendirilmesi görevi 1986 yılında Devlet Planlama Teşkilatına verildi. Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı

1988 yılında, GAP'ı entegre ve çok sektörlü bir sosyo-ekonomik kalkınma projesi olarak ele almak amacı ile GAP Master Plan çalışmasını başlattı. 1989 yılında tamamlanan bu çalışma kapsamında, proje için muhtemel yönetim sistemleri, alternatifleri de ele alındı. Fırat Havzası ve Dicle Havzası projeleri olmak üzere iki gruptan oluşan GAP, Su Kaynakları Geliştirme Programı kapsamında 22 baraj, 19 hidroelektrik santrali inşası öngörülmüş, projenin tamamlanması sonucunda 1,822 bin hektar alanın sulanması ve yılda 27 milyar kilovatsaat elektrik enerjisi üretilmesi planlanmıştır.

Ayrıca münferit projeler kapsamında 7 baraj ve 1 HES'in yapımı yer aldı. GAP'ın geçmişinin uzun yıllar geriye dayanması sebebiyle çok sayıda isim projeyi sahiplendi. Ancak bölgeye yönelik yatırımlar, kalkınma planları ve projelere bakıldığında GAP'ın mimarı olarak Turgut Özal'ı söyleyebiliriz. AK Parti iktidarları döneminde ise Özal sonrasında unutulmuş GAP yeniden harekete geçirildi.

GAP Kalkınma Planı

GAP Master Planı'nın yapımından sonra Bölgede ve Türkiye'de plan kapsamındaki varsayımlara uymayan gelişmeler meydana gelirken, özellikle 1990'ların ikinci yarısından itibaren derinleşen kamu kesiminin finansal süreci olumsuz yönde etkilendi. Koalisyon hükümetlerinin mali disiplinden taviz vermeleri, bölgeye yönelik kamu kaynaklarının aktarımında cömert davranmamaları nedeniyle plan hedeflerinden önemli ölçüde saptı, GAP 2005 yılında tamamlanamadı. Haziran 1998'de alınan Bakanlar Kurulu kararı ile GAP'taki tüm yatırımların tamamlanması için 2010 hedef yılı olarak belirlenmiş, GAP'ın tüm sektörel bileşenleriyle birlikte öngörülen tarihte tamamlanması için gerekli koordinasyon ve planlama çalışmalarını yapma görevi GAP İdaresine verilmiştir.

Böylece 1989 yılından farklı olarak, insani gelişmeyi öncelikli hedef kabul eden GAP Bölge Kalkınma Planı (BKP), sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı doğrultusunda, çeşitli kesimlerden paydaşların etkin katılımıyla hazırlandı. Plan, aynı zamanda uygulanacak projeleri kapsayan eylem planını da içeriyordu. Hazırlanan GAP Bölge Kalkınma Planı 6.11.2002 tarihli, 2002-48 Sayılı Başbakanlık Genelgesi ile ilgili kurum ve kuruluşlara gönderildi. Türkiye'nin güneydoğusundaki 9 ili (Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Kilis, Mardin, Siirt, Şanlıurfa ve Şırnak) kapsayan alan GAP Bölgesi olarak anılmakta ve 75.193 kilometrekarelik yüzölçümü ile ülkenin yüzde 9,7'sini oluşturmakta idi. 1990-2007 dönemi itibarıyla GAP Bölgesi'ndeki bütün yatırımlara kamu kaynaklarından yılda ortalama yüzde 7 düzeyinde pay ayrıldı. GAP Eylem Planı'nın uygulamaya başlamasıyla birlikte 2008 yılında GAP yatırımlarının toplam kamu yatırımları içindeki payı yüzde 12'ye yükselirken, daha sonraki yıllarda ise yüzde 14 seviyesine ulaştı. İlk belirlemelere göre 2012 yılında GAP Bölgesi'ndeki bütün yatırımlara 4,2 milyar TL ayrıldı.

Sosyal Destek Programı (SODES)

GAP'ın sosyal ayağının güçlendirilmesi ve bölgedeki sorunların sadece yatırımlarla çözülemeyeceğinin anlaşılması üzerine yeni bir program daha başlatıldı. Bu programın hedefi genç ve çocukların terörün kucağına düşmekten kurtarmak ve bölgeler arasındaki kardeşliğin artırılması olarak belirlendi. 2008 yılında uygulamaya başlanan Sosyal Destek Programı (SODES) dezavantajlı bölgelerin beşeri sermayesini güçlendirmek ve toplumsal bütünleme sürecine destek olmak amacıyla bu bölgelerdeki göç, yoksulluk ve işsizlik gibi sorunları ve değişen sosyal yapının ortaya çıkardığı ihtiyaçlara kısa sürede karşılık vermeyi hedefleyen bir sosyal kalkınma programı olarak kurgulandı. GAP Eylem Planı'nın Sosyal Gelişiminin

Sağlanması bileşeni altında 2008 yılında GAP illerinde uygulamaya konulmuş olan programa, 2010 yılında DAP illeri de dahil edilerek toplam sayı 25 ile ulaştı. 2011 yılında ise 5 ilin pilot uygulama illeri olarak programa dahil edilmesiyle birlikte SODES'in kapsamındaki il sayısı 30'a ulaştı.

Söz konusu iller; Güneydoğu Anadolu Projesi kapsamındaki Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Kilis, Mardin, Siirt, Şanlıurfa illeri ile Doğu Anadolu Projesi kapsamındaki Ağrı, Ardahan, Bayburt, Bingöl, Bitlis, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Gümüşhane, Iğdır, Hakkari, Kars, Malatya, Muş, Tunceli ve Van olarak belirlendi. 2011 yılında Adana, Mersin, Osmaniye, Kahramanmaraş, ve Hatay farklı birer uygulama modeliyle pilot iller olarak programa dahil edildi. Buradaki açılım daha çok bu şehirlerdeki varoşlara yönelikti. SODES'in kapsadığı nüfus kesimleri, özellikle yoksulluk ve sosyal imkanlara erişimde sıkıntı yaşayan; çocuklar, gençler, kadınlar, işsizler, yoksullar, göç etmişler ve kentlerin gecekondü bölgelerinde yaşayan bireyler ve gruplardı. SODES kapsamındaki çalışmalar toplumsal hayata etkin şekilde katılmakta zorluklarla karşılaşan bu kesimler için yeni fırsatlar oluşturmakta ve bu kesimin kendine olan güvenini artırarak toplumsal yaşamın daha sağlıklı bir şekilde işlemesine yardımcı olmaktı. SODES bu yönüyle uygulandığı illerden başlayarak ulusal düzeyde sosyal restorasyonunu gerçekleştirmesine katkıda bulundu.

Mikro Kredi ile Kadınlar Patron Oldu

- 1.742 öğrenci gezisine 119.099 öğrenci katıldı.
- 727 üniversiteye hazırlık kursuna 24.389 öğrenci katıldı.
- Projelerde 6.792 kişi istihdam edildi (kamu görevlisi hariç).
- 19.195 kişi toplum yararına çalışma programlarına katıldı.

- 4.405 kişi staj yaptı.
- 2.818 kişiye 1.653.224 TL tutarında mikro kredi verildi.
- Düzenlenen 1.740 SBS kursundan 68.156 öğrenci yararlandı.
- Oluşturulan 682 etüt merkezinden 338.428 öğrenci yararlandı.
- 1.843 mesleki eğitim/beceri kursundan 47.416 kursiyer faydalandı.
- 566 adet kütüphane oluşturuldu.
- 84 kişiye 147.687 TL tutarında aynı sermaye desteği sağlandı.
- 35 engelli evi/merkezinden 3.254 kişi faydalandı.
- 1.507 spor kursundan 82.670 kursiyer yararlandı.
- 83 el sanatları kursundan 1.889 kişi kursiyer olarak yararlandı.
- 944 adet sahne sanatları kursundan 49.525 kişi kursiyer yararlandı.
- 95 müzik ve resim atölyesinden 20.584 kişi yararlandı.
- 1.136 Çocuk ve Gençlik Merkezi'nden 108.178 çocuk ve genç yararlandı.
- 111 Kadın Merkezi/Evinden 96.906 kadın yararlandı.
- 2.118 adet Kültür Merkezi ve Spor Merkezinden 842.793 kişi yararlandı.
- 1.239.083 kişi kültür, sanat ve spor etkinliklerine katıldı.

GAP'ın Sonuçları

GAP Eylem Planı uygulamalarının son yılında bölgede başta sulama olmak üzere altyapı yatırımlarında son derece önemli gelişmeler sağlandı. Sulamaya açılan alan 370 bin 418 hektara, sulama yatırımlarındaki fiziki gerçekleşme ise yüzde 14'ten yüzde 20,3'e yükseldi. Eylem planı uygulamalarının zamanında tamamlanması amacıyla gerekli tedbirler alınırken, GAP Bölgesi'ndeki yatırımlara tahsis edilen ödenek miktarında önemli artış sağlandı. 1990-2007 dönemi itibarıyla kamu yatırımlarından GAP yatırımlarına yılda ortalama yüzde 7 pay ayrılırken 2008 yılında yüzde 12, daha sonraki yıllarda ise yüzde 14 düzeyinde pay ayrılarak daha fazla kaynak aktarılmış oldu.

GAP Eylem Planı uygulamalarının son yılı olan 2012'ye gelindiğinde ise bölgede başta sulama olmak üzere altyapı yatırımlarında son derece önemli gelişmeler sağlandı. Sulamaya açılan alan miktarı 2011 yılı sonunda 370 bin 418 hektara, sulama yatırımlarındaki fiziki gerçekleşme ise yüzde 14'ten yüzde 20,3'e yükseldi. Yıllardır barajlarda depolanmış suyu tarlaya taşıyacak bir çok sulama ana kanalının inşaatına da GAP Eylem Planı'yla başlandı. Büyük bir bölümü 2012 yılı sonunda tamamlanacak aşamaya geldi. Dicle Irmağı'nın en büyük barajı olan Ilısu Barajı ile GAP'ın önemli bir projesi olan Silvan 1. Merhale Projesi kapsamındaki Silvan Barajı'nın inşaatına başlandı. Ilısu Barajı ve HES'in tamamlanmasıyla birlikte enerji yatırımlarında yüzde 74 olan fiziki gerçekleşme oranı da yüzde 90'ı aşarak Cizre Barajı'nın yapımının önünü açacak seviyeye ulaştı. Plan kapsamında bölgeye doğalgaz arzı sağlayacak beş boru hattı inşaatından ikisi bitirildi. Batman dışındaki tüm illerin içme suyu şebekesi tamamlanırken GAP Eylem Planı döneminde yapılan bin 466 kilometre il ve devlet yolu ile bölgenin karayolu ağı iyileştirildi. Eğitim, sağlık, istihdam, sosyal

koruma gibi toplumsal gelişmenin temelini oluşturan alanlarda da gerçekleştirilen yatırımlarla sosyal göstergelerde hızlı ve olumlu gelişmeler yaşanmaya başlandı.

Kalkınma Bakanı Cevdet Yılmaz'ın konuya ilişkin değerlendirmeleri gelinen noktayı şu sözlerle özetliyor:

“Son 5 yılda sadece GAP Eylem Planı kapsamındaki yatırımlarda yerel yönetimlerimizin haricinde merkezi idaremizden tahsis ettiğimiz ödenek 18.2 milyar doları bulmuş durumda. Bunun yaklaşık 15 milyar doları da harcanmış. Gerçekten önemli bir performans. Son 5 yılda tahsis ettiğimiz ödeneğin yüzde 90'ına yakını harcanmış. Bir miktarını da harcayamamışız. Bu da önemli bir nokta. Geçmişte hep ödenek yetersizliğinden söz edilirdi. Bu dönem o kadar güçlü ödenekler harcanmış ki bunları yer yer uygulama problemlerinden dolayı kullanamadığımız oldu. Ama büyük oranda kullandık ve gerçekten önemli bir performanstır. GAP Eylem Planı öncesi yatırımların toplam kamu yatırımlarındaki payı sadece yüzde 7 civarındaydı. Ama Eylem Planı sonrası bu rakam yüzde 14'lere kadar yükseldi. Aşağı yukarı iki katına çıktı.”⁷

Bakan Yılmaz'ın açıklamalarına bakıldığında GAP Eylem Planı ile bölgede önemli istihdam alanının da oluştuğunu göstermekte. Bölgenin ihracattaki performansı da birkaç kat artış gösterdi. Bölgeden yapılan ihracat 2012 yılında 8,1 milyar dolara kadar ulaştı. 10 yıl önce 700 milyon dolar bile olmayan ihracatın son yıllarda artmaya başladı.

7 (Anadolu Ajansı, 2013)

Kalkınma Bakanı Yılmaz'ın konuyla ilgili değerlendirmesi şöyle oldu:

“Türkiye’nin son 10 yıldaki ihracatı 4 kat artarken, GAP Bölgesi’nin ihracatı 12 kat arttı. Türkiye çok büyük performans gösterdi. GAP, Türkiye ortalamasının oldukça üzerinde bir performans gösterdi. Yine işsizlik rakamlarına baktığımızda 2009 yılında GAP Bölgesi’ndeki işsizlik 17,4 düzeyindeyken 2011’de bu rakam 11,7’ye kadar düştü. Son iki yılın rakamları tam çıkmadı ama olumlu eğilim devam ediyor. Özellikle Diyarbakır ve Şanlıurfa bölgesinde işsizlik ciddi oranda düştü.”⁸

Yıllardır GAP’a aktarılan kaynaklar tartışma konusu olurken Türkiye’nin kaynaklarının önemli bölümünün projeye harcandığı eleştirisi de yapılıyor. Ancak GAP için harcanan toplam yatırımları sadece üretilen elektrik enerjisi bile tek başına karşılamaya yetiyor.

Söz konusu veriler bir ulusal gazete de şu tespitler ile yer aldı:

“GAP sadece bir bölgesel bir program değil, ulusal bir program. Türkiye’nin projesi. Enerji yönünden de tarım yönünden de Türkiye’nin projesi. Enerji yatırımları 22 milyar dolar getiri sağladı. GAP’a bugüne kadar harcadığımız para ise 35-37 milyar TL. Dolar ve TL farkını hesapladığımızda, sadece enerji getirisiyle finanse etmişiz GAP harcamalarını.”⁹

Hakikaten GAP büyük proje. Tüm Türkiye’nin, 75 milyon vatandaşın geleceğine büyük yatırım bir yatırım GAP. Peki, bu projelerin bölgedeki güvenlik/terör sorununa etkisi ne olacak?

8 (Anadolu Ajansı, 2013)

9 (Gürcanlı-Alp, 2012)

Kalkınma Bakanı Cevdet Yılmaz:

“Terör konusunda hep şunu söylüyorum; ekonomi ile terör iki ayrı alan” diyor ve devam ediyor: “Şüphesiz aralarında bir etkileşim var ama birbirlerine indirgenmemeli. ‘Ekonomi olursa terör biter’ diyemeyiz. Ama mutlaka aralarında bir etkileşim var. Ekonominin canlandığı, istihdamın arttığı, yatırımların arttığı bir ortamda terörün zemini de daralmış olur. Ya da tam tersi; Terörün azaldığı, huzurun arttığı bir ortamda ekonomik yatırımlar artar. Bu anlamda karşılıklı bir ilişki var ama meseleyi sadece ekonomik diye görmüyoruz. Çeşitli boyutları olan bir mesele. Bir boyutu ekonomi. Önemli bir boyutu ekonomi tabi. Ama ‘yüzde 100 terör ekonomiyile biter’ iddiası çok gerçekçi olmaz.”¹⁰

Son on yıllık dönemde bölgeye yönelik yatırımlarda ciddi bir artış söz konusu oldu. Bunu GAP’ın başlangıcının eski olduğunu göz önünde bulundurursak tek parti iktidarı döneminin bir başarısı olarak kabul edilmesi gerekiyor. 11 yıl önce GAP’a aktarılan kaynak miktarı 1,1 milyar lira iken 2010 yılında bu rakam 5 milyar liranın üzerine çıktı. GAP’a toplam yatırımlardan aktarılan kaynak miktarı ise yüzde 6’ya kadar gerilerken son yıllarda yüzde 14’e kadar yükseldiğini daha öncede söyledik.

Bu durum tek parti iktidarı döneminde bölgeye yönelik yatırımlardaki artışı rakamsal olarak ortaya koyuyor. Ancak kamu yatırımlarının Türkiye geneline bakıldığında bütçe içerisinde aldığı paylarda ise düşüş olduğuna yönelik değerlendirmelerde bulunuyor.

10 (Gürcanlı-Alp, 2012)

CHP milletvekili Müslüm Sarı bölgeye yönelik kamu harcamalarının yeterli olmadığına dikkat çekmekte.

Sarı'nın konuya ilişkin tespitleri şöyle olmuştur:

“Geçmiş yıl bütçelerine baktığımız zaman 2000’i 1980’li ve 1990’lı yıllarla karşılaştırdığımız zaman, kamu yatırım harcamalarında ciddi bir ivme kaybı olduğunu görürüz. Kamu yatırım harcamalarını yapmayan bir kamunun da orta ve uzun dönem büyüme dinamikleri üzerinde, özellikle beşeri sermaye üzerinde ciddi bir sınırlandırmanın ortaya çıktığını görürüz.”¹¹

11 (Sarı, 2012)

DİĞER BÖLGESEL KALKINMA PROJELERİ

Aksaray, Karaman, Konya ve Niğde illerini kapsayan Konya Ovası Projesi'ne (KOP) ilişkin eylem planının 2014 yılında yürürlüğe girmesi bekleniyor. Proje kapsamında KOP bölgesi illerinin 2002 yılında 145 milyon TL ile yüzde 2,0 olan kamu yatırımlarından aldığı pay, 2013 yılında yüzde 4,4 oldu. Tutar olarak ise 1,2 milyar TL'ye ulaştı. KOP İdaresi bir taraftan eylem planı çalışmalarını yürütürken, diğer taraftan da konunun önemi ve önceliği nedeniyle İl Özel İdareleri ile işbirliği içerisinde Küçük Ölçekli Sulama Sistemlerinin Rehabilitasyonu ve Yaygınlaştırılması Programını yürütüyor.

Bu program kapsamında KOP Bölgesinde 2011 ve 2012 yıllarında gerçekleştirilen toplam 233 sulama projesi ile 35 bin hektar alan, suyun tasarruflu kullanımına imkân sağlayan, modern sulama sistemlerine kavuştu. 2013 yılında ayrılmış olan 70 milyon TL ödenek ile çoğu düşük gelirli ve yoğun göç veren dağlık bölgelerdeki 97 yerleşim biriminin sulama sorunu giderilirken, katma değeri yüksek ürünlere dönüşüm desteklenmiş olacak. KOP Bölgesi Küçük Ölçekli Sulama Sistemlerinin Rehabilitasyonu ve Yaygınlaştırılması Programının önümüzdeki yıllarda da devam ettirilmesi planlanıyor.

Doğu Anadolu Projesi (DAP) Bölge Kalkınma İdaresi Ağrı, Ardahan, Bingöl, Bitlis, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Hakkari, Iğdır, Kars, Malatya, Muş, Tunceli, Van illerini kapsıyor. DAP İdaresi Başkanlığı'nın eylem planı tamamlanma aşamasına gelirken, plan için bölgede yer alan kamu kurum ve kuruluşları, üniversiteler, yerel yönetim kuruluşları, meslek örgütleri, sivil toplum kuruluşları ile Bakanlıkların merkez teşkilatlarından halihazırda yürüttükleri yatırım projelerinin yanı sıra yeni yatırım proje teklifi olarak yaklaşık 4.200 proje teklifi alındı. Kalkınma Bakanlığı verilerine göre hazırlanan beş ana gelişme eksenini çerçevesinde 70 eylem belirlendi. Muhtelif iller kapsamındakiler hariç, DAP bölgesi illerinin 2002 yılında 485 milyon TL ile yüzde 6,7 olan kamu yatırımlarından aldığı pay 2013 yılında yüzde 10,6'ya, tutar olarak da 2,9 milyar Türk Lirası'na ulaştı.

DAP Bölgesinin iktisadi kalkınmasında en önemli sektör olan hayvancılığın geliştirilmesi ve uluslararası rekabet gücünün artırılarak sürdürülebilir hale getirilmesi, bölge hayvancılığında verimliliğin ve katma değerin artırılması amacıyla her bir hayvancılık faaliyeti için havzalar tespit edilerek bu havzalarda hayvancılık faaliyetlerinin geliştirilmesine yönelik çalışmalara başlandı. Bu amaca uygun olarak, DAP Bölgesinde çiftçilerin gelir düzeyinin yükseltilmesi amacıyla su sıkıntısı bulunan bölge meralarında Hayvan İçme Suyu (HİS) Göletleri yapılması ve DAP Tarımsal Sulama Programının devam ettirilmesi öngörülmüyor.

Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP) kapsamında eylem planı taslağı hazırlandı. DOKAP bölgesi illerinin 2002 yılında 379 milyon TL ile yüzde 5,2 olan kamu yatırımlarından aldığı pay 2013 yılında yüzde 6,1'e, tutar olarak da 1,7 milyar TL'ye ulaştı. DOKAP İdaresi tarafından ayrıca veri toplama, paydaşlarla işbölümü, yatırımların belirlenmesi faaliyetleri yapılırken, Doğu

Karadeniz Turizm Master Planını uygulamaya aktarma çalışmaları yürütüldü. Bu kapsamda bölgenin önemli yaylalarını ve kırsal yerleşimlerini birleştirerek yeni bir turistik çekim alanı oluşturmaya yönelik 'yeşil yol' projesini hayata geçirmek üzere DOKAP İdaresine 2014 yılında 47 milyon TL kaynak tahsis edildi. Bu rakamın 40 milyon TL'sinin bazı yayla yollarının iyileştirilmesi için, geri kalan miktarının ise turizme yönelik mali destek programı için kullanılması planlanıyor.

KAMU YATIRIMLARI VE BÖLGESEL DAĞILIMI

Kamu harcamaları dar anlamda ülkede kamusal faaliyetlerin yürütülmesinden dolayı yapılması gereken harcamalar olarak tanımlanıyor. Kamu kurumlarının siyasi karar alma sürecinde belirlenen kamu hizmetlerini karşılamak amacıyla yaptıkları nakdi harcamalar kamu harcamalarının temelini oluşturuyor. Siyasi otoritenin sadece koruyucu işler yüklenmesi durumunda, kamu harcamaları ekonomik ve sosyal hayata müdahale etmeyecek biçimde yapılıyor. 1980’ler boyunca kamu harcamalarının azaltılmamasından dolayı giderek yükselen kamu açıklarının artması yüksek düzeyde seyreden kamu yatırım harcamalarından, yerel yönetimlere aktarılan kaynak miktarındaki artıştan ve askeri harcamalardaki artıştan kaynaklanıyor.

Bu zaman zarfında örneğin yerel yönetimlerin 1980-1991 döneminde yıllık gelirlerindeki artış yüzde 67 oranında gerçekleşirken, toplam bütçe gelirlerindeki artış oranı yüzde 55. 1990’lı yıllarda kamu harcamalarının GSMH’ya oranının 1994 - 1995 yılları hariç sürekli olarak arttığı gözleniyor. 1990’lardaki faiz harcamalarının yüksek düzeyinin oluşturduğu en önemli tahribat yatırım harcamalarında görülen düşüşte

açıkça görülüyor. 1980'lerde bütçedeki payı yüzde 20'lerde olan yatırım harcamalarının payı yüzde 5'lere kadar geriledi. 1980-2005 döneminde tercih edilen ekonomik ve mali politikalar yıllar itibariyle eğitim, sağlık, sosyal güvenlik gibi sosyal nitelikteki harcamaların süreç içerisinde oldukça yetersiz kalmasına neden oldu.

Aslında Türkiye'de sosyal nitelikte harcamaların GSMH'ya oranı, konsolide bütçeden aldıkları paylar açısından analiz edilmesi bu konudaki sorunlu halin yaklaşık otuz yıl gibi oldukça uzun bir süreden bu yana devam ettiğini gösteriyor. 1960'lı yılların sonundan itibaren başlatılan 'kalkınmada öncelikli yöreler' politikası söz konusu olmakla birlikte bölgeler arası gelir eşitsizliği ortadan kaldırılamadı. 1990'lı yıllarda yaşanan kötü tecrübelerin ardından 2001 yılında yaşanan mali kriz sonrasında gerçekleştirilen uygulamalarda sağlanan başarılar birçok temel makro ekonomik göstergede kendini gösterdi. Son dönemde politik alanda sağlanan istikrar, uygulanan sıkı para ve maliye politikası, AB ile olumlu gelişmeler sonucunda ekonomide önemli gelişmeler yaşandı. Enflasyon oranlarının tek haneye düşmesi, faizlerde önemli ölçüde düşüşler yaşanması ile yatırımlar açısından farklı bir döneme girildi. Son yıllarda kamunun yatırımları artarken gelir dağılımı açısından Türkiye henüz gelişmiş ülkeler düzeyinde değil.

Türkiye yatırımlarda gelişmiş ülke standartlarını henüz karşılayamasa da tek parti iktidarı döneminde yatırımların artışı alanında rekorlar kırıldığını söylemek mümkün. 2010 yılında yatırım harcamalarında son 17 yılın rekoru kırıldı. 2010 yılında hızlı artış gösteren kamu yatırım harcamalarının bütçedeki payı çift haneli düzeye ulaşarak, son 17 yılın rekorunu kırdı. Yatırım harcamalarından en yüksek payı İç Anadolu, en düşük payı ise Ege Bölgesi aldı. Maliye Bakanlığı'nın verilerine göre geçen yıl (2010) 293 milyar 628 milyon liraya ulaşan merkezi yönetim bütçe harcamalarının 32 milyar 643 milyon lirasını,

sermaye gideri ve sermaye transferleri kalemleri altında yer alan yatırım harcamaları oluşturuyor. Toplam bütçe giderinin yüzde 9.5 arttığı, 2010'da yatırım harcamalarındaki artış yüzde 33.8'i buluyor. Başlangıç ödeneğini 10 milyar liradan fazla aşan yatırım harcamalarının toplam bütçe harcamalarındaki payı yüzde 11,1'le, 16 yıllık bir aradan sonra yeniden çift haneli düzeye ulaştı. 1993'de yüzde 11.7 olan yatırım harcamalarının bütçedeki payı, 2000'lerin başında yüzde 5'lere kadar indikten sonra, yavaş da olsa artışa geçti. Güneydoğu Anadolu Bölgesi 1 milyar 232 milyon lira ile yatırım harcamalarından yüzde 8.5 pay alırken, Ege Bölgesi ise 1 milyar 74 milyon lira ve yüzde 7.2 oranıyla en az yatırım harcaması ve toplamda en düşük payı alan bölge oldu.

Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü'nün verilerine göre tek parti iktidarının hükümet olduğu 1990 yılına kadar Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki illere yönelik toplam bütçe harcamalarından önemli miktarda pay aldığı görülüyor. Örneğin Diyarbakır'ın bütçe giderleri içerisinde aldığı pay yüzde 1,71. Bu oranların sonraki yıllarda düşüyor. 2002 yılında toplam bütçe giderleri içerisinde Güneydoğu'daki şehirlerin aldığı pay arttı. 2002 yılındaki verilere Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan illerin önemli bir bölümünde bütçeden ayrılan harcamalarda 12 yıl öncesine göre düşüş yaşandığı sonucu ortaya çıkıyor. Şanlıurfa'da 1990 yılında bütçe giderlerinin harcama miktarı toplam bütçenin yüzde 0,58'ine karşılık gelirken aynı oran 2002 yılında yüzde 0,37'ye geriledi. 2012 bakıldığında ise bu oranlarda gözle görülür bir artış olduğu görülüyor. 2012 Aralık Ayı İller Bazında Merkezi Yönetim Bütçe Gelir ve Giderlerin Karşılaştırılmasına (Kümülatif) bakıldığında 2002'de koalisyon hükümetinin etkilerinin hissedildiği yıl ile 2012 arasında ciddi farklılık olduğu sonucu ortaya çıkıyor. Bütçenin toplam giderleri içerisinde illerin aldığı paylara bakıldığında 10 yıl önce Diyarbakır'ın yüzde 1'in altına

gerileyen oranı 2012 yılında yeniden yüzde 1'in üzerine çıkmıştı. Adıyaman, Gaziantep, Mardin, Şanlıurfa, Batman, Kilis, Siirt ve Şırnak gibi Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan şehirlerin tamamının bütçe giderlerinden aldığı payda son on yıllık dönemde ciddi manada artış göze çarpıyor. Bu verilere bakıldığında koalisyon hükümetleri döneminde bölgeye yönelik harcamaların azaldığı, tek parti hükümetleri döneminde ise arttığını gösteren bir sonuç ortaya çıkıyor.

TÜRKİYE’DE YATIRIM TEŞVİK SİSTEMİ

Yatırım Teşvik Sisteminin Tarihsel Gelişimi

Türkiye’de, yatırımların artırılması, yeni iş sahalarının açılarak işsizliğin azaltılması, geri kalmış bölgelerde kalkınmanın sağlanması gibi çok farklı gerekçelerle reel sektöre farklı destekler sağlanıyor. Teşviklerin geçmişi Osmanlı dönemine kadar gidiyor. Ancak teşvik mekanizmaları daha çok serbest piyasa ekonomisine geçilen 1980 sonrası devreye girdi. 1980 yılında 24 Ocak Kararları sonrası dönemde, ekonomide önemli yapısal değişiklikler meydana geldi. Para, kredi ve döviz politikaları ile ithalat mevzuatında köklü değişikliklere gidilerek ‘ithal ikamesine dayalı sanayileşme stratejisi’ terk edilmiş yerine ‘ihracata dönük sanayileşme stratejisi’ benimsenmişti. Döviz kurunda esnek kur politikası sistemi uygulanırken, kredi faizleri enflasyon oranında artırıldı.

Bununla birlikte teşvik sisteminde ihracat kredileri önem kazandı. Bu yeni politikalar ışığında, devletin piyasadaki rolünü azaltmaya, Kamu İktisadi Teşebbüslerini özelleştirmeye, kamu bütçesine en az yük getirecek şekilde yeniden yapılandırmaya yönelik çalışmalar başlatıldı. Özel sektör için ise dış ticarete yüksek gümrük duvarlarıyla korunan ithal ikameci anlayış yerine gerçek kur, faiz ve fiyat politikası altında dış rekabete açılmış ve ihracata yönelmiş bir yapı amaçlanmıştı.

1980'li yıllarda uygulanan yatırım teşviklerinin felsefesinde, daha önceki Planlara göre oldukça önemli değişiklikler oldu. Artık teşvikler, yalnız toplam sabit sermaye yatırımlarının gerçekleşmesi için değil, aynı zamanda yatırımların, planın öngördüğü sektörel önceliklere göre dağılımının sağlanması amacıyla da kullanılmaya başlandı. Bu amaçla yatırım teşviklerinde öncelikli sektör uygulamasına geçilmiş, her yıl yayınlanan kararnameler çerçevesinde teşvik edilecek yatırım konuları belirlendi. Ayrıca kalkınmada öncelikli yöreler birinci derecede KÖY (20 il) ve ikinci derecede KÖY (5 il) olmak üzere ikiye ayrılarak yeniden düzenlendi.

Beşinci ve altıncı plan dönemlerini kapsayan 1980'lerin ikinci yarısı ve 1990'ların ilk yarısında, teşviklerin bölge ve sektör bazında ayrıcalık uygulamasına devam edilerek, OSB'ler ise ayrıcalıklı uygulamalarla desteklendi. Ancak bu dönemdeki seçici teşviklerin uygulanmasında bazı değişiklikler oldu. 1990'lardan itibaren, kamuda baş gösteren kaynak sıkıntısı sonucunda, devletin bütçeden yatırımların teşvik edilmesi maksadıyla ayırmış olduğu kaynaklar yetersiz kalmış ve nakit teşviklerin kullanımında usulsüzlükler görülmüştü.

Bu sebeplerle 1991 yılından itibaren çeşitli vergilerdeki indirimleri içeren bir yatırım teşvik sistemi getirildi. 1995 yılından itibaren parasal teşviklerin sistemden çıkması ile teşvik sisteminin KOBİ'ler açısından cazibesini kaybetmesi nedeniyle ve teşvik prosedürlerinin kurumsal yapıları üst düzeyde olmayan KOBİ'lere uygun biçimde basitleştirilmesi amacıyla 96/8615 sayılı "Küçük ve Orta Boy İşletmelerin Yatırımlarında Devlet Yardımları Kararı" yürürlüğe girdi. Yatırım teşviklerinin 2000'li yıllardaki uygulamalarına ise ekonomik krizler damgasını vurdu. Teşviklerde hedeflenen sonuçlara ulaşılması mümkün olmadı. Özellikle 1999 ve 2001 krizlerinin etkisiyle zaman zaman teşvikler için kaynak sıkıntısı çekilirken yeni teşvik programlarının uygulanması gecikti.

Yatırım teşvikleri açısından yeni sistem öncesi en son gelişme ise, hali hazırda 10.06.2002 tarih ve 2002/4367 sayılı ‘Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar’ ile 21.12.2000 tarih, 2000/1822 sayılı ‘Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin Yatırımlarında Devlet Yardımları Hakkında Karar’ çerçevesinde yürütülmekte olan yatırımlara yönelik teşviklerin, 06.10.2006 tarih, 2006/10921 sayılı ‘Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar’ ile yeniden düzenlenmesi sayesinde oldu. Bu düzenleme yapılarak yatırım teşvik belgesi ile KOBİ teşvik belgesi şeklinde düzenlenen ikili yapının birleştirilmesi amaçlanmıştı. Yatırım teşvik belgesi taleplerine bakıldığında yıllar itibarıyla dalgalanmalar olduğu görülüyor. Bazı yıllar sert düşüşler ve bazı yıllar ise sert yükselişler var. 1981, 1986, 1993, 1995, 2002 ve 2003 yatırım teşvik belgesi talebinde aşırı artışların olduğu yıllar olurken, 1982, 1991, 1992, 1994, 1999 ve 2001 talepte önemli düşüşlerin olduğu yıllar oldu.

Bu dönemler iyi analiz edildiğinde ekonomik krizlerin etkilerinin tam hissedildiği dönemler olduğunu görülebilir.

Teşvik Paketi Sonrası Yatırımlar

Türkiye’de yatırımları teşvik etmek amacıyla 1980 sonrası dönemde bazı destekler sağlansa da ciddi anlamda kapsamlı ilk Teşvik Paketi’nin 2005 yılında hazırlanabildiği tespiti yapılıyor. Ekonomik ve gelişmişlik açısından geri kalmış 36 ile verilen teşvikler sonrasında siyasi kaygıların etkisiyle 49 ile çıkarılmasına rağmen başarılı sonuçların elde edildiğini söyleyebiliriz. 2009 yılında Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri başta olmak üzere şehirlerin sosyo ekonomik gelişmişlik endeksine bir teşvik paketi daha devreye girdi. Sonrasında AK Parti iktidarları döneminde en kapsamlı ve şehirlerin gelişmişlik ve kişi başı milli gelirini baz alan kapsamlı bir teşvik paketi daha hazırlandı.

Nisan 2012'de Başbakan Recep Tayyip Erdoğan tarafından açıklanan Yeni Teşvik Paketi ile Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu illerine yatırım yapacak şirketlere vergi, prim teşvikleri gibi çok sayıda yerli ve yabancı yatırımcıyı bölgeye getirebilecek destekler sunulmuştu. Bunun karşılığının kısa sürede alındığını elde edilen verilen doğrultusunda söyleyebiliriz. Bu gelişmeler gazete ve televizyonların haber bültenlerinde bile yerini aldı. Terör örgütünün eylemlerine rağmen, teşviklerin etkisiyle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde yatırımlar devam etti. Sadece Van'da 150 yatırımcının fabrika kurmak için sırada beklediği tespit edildi.

Teşviklere ilişkin reel sektörün ilgisi o dönemdeki ekonomi köşe yazarlarının da ilgisini çekmiştir.

Desteklerin yatırımlarla bağlantısına ilişkin Uras şu tespitlerde bulunuyor:

“Yatırımların teşviki için hükümet yeni bir yasa hazırladı. Bu yasa 19 Haziran'da yürürlüğe girdi. O tarihten bu yana, yeni yasa çerçevesinde yatırım yapacakların toplam 25 milyar TL'lik projeleri için teşvik belgesi verilmiş. İlginç olanı şu; teşvik belgesine bağlanan yatırımların 10 milyar TL'si Güneydoğu Anadolu'da, 4 milyar TL'si Doğu Anadolu'da yapılacak yatırımlarla ilgili. Teşvik belgesine bağlanan yatırımlar “niyet”e dayanır. Mutlaka gerçekleşmeyebilir. Fakat gününüzde hiçbir girişimci boş yere proje geliştirmez, boş yere teşvik belgesi elde etmenin formalitesine katlanmaz. Açık anlatımla, teşvik belgesi her ne kadar “niyet”e dayansa da, girişimcilerin ileride yapacakları yatırımlar için önemli göstergedir. Teşvik yasasıyla, iller gelişmişlik düzeylerine göre 6 grupta toplandı. Altıncı grupta Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki en az gelişmiş iller var. Bunlar Ağrı, Ardahan, Batman, Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Hakkâri, Iğdır, Kars, Mardin,

Muş, Siirt, Şırnak, Urfa ve Van. 6'ncı Bölge'de yer alan illere yatırım yapacak olanlara KDV istisnası, gümrük vergisi muafiyeti, vergi indirimi, sigorta prim ve faiz desteği, yatırım yeri tahsisi, gelir vergisi stopajı, sigorta primi işçi hissesi dâhil 8 kalemde destek sağlanıyor. Bölgede yapılacak yatırımlarla sağlanan istihdam kapsamında, ödenmesi gereken sigorta primi işveren hissesinin asgari ücrete tekabül eden tutarı 10 yıl, yatırımların organize sanayi bölgelerinde yapılması halinde ise 12 yıl süreyle devlet tarafından karşılanacak. Ayrıca bu illere yatırım yapanlar sadece işçinin net ücretini ödeyecek. Bu bölgede halen bir işçinin bin 77 lira olan işverene maliyeti yeni teşviklerle 410 lira azalacak. Sadece bu bölgede uygulanmak üzere, işçilerin asgari ücreti üzerinden hesaplanan gelir vergisi stopajı 10 yıl süreyle terkin edilecek.”¹²

Teşvik Paketi'nin sonuçları Başbakan Erdoğan'ın toplantıları, bölgeye yönelik ziyaretleri ve konuşmalarında da kapsamlı olarak yer aldı. Nisan 2012'de yeni bir teşvik sistemi uygulamaya konulduğunu söyleyen Erdoğan 81 ili gelişmişlik durumlarına göre 6 bölgede sınıflandırdıklarını, her bölge için son derece cazip teşvikler getirdiklerini aktardı.

Desteklerden en fazla faydalanan 6. bölgenin, tamamı Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da bulunan 15 ile dikkat çeken Erdoğan konuşmasında sonuçlara ilişkin şu tespitlerde bulundu:

“20 Haziran 2010 tarihinden 1 Nisan 2011'e kadar 6. bölgedeki iller için 445 adet belge alınmıştır. Aynı tarihler arasında 2011'den 2012'ye kadar bu illerde 440 bin teşvik belgesi alındı. 2012'den 1 Nisan 2013'e kadar bu bölgede 445 teşvik belgesi alındı. Yatırım miktarlarındaki

12 (Uras, 2012)

değişim de son derece önemli. 2010-2011 arası bu illerde 2,2 milyar liralık yatırım teşvik belgesi alındı. 2011- 2012 arasındaki yatırım miktarı 1,9 milyar liraydı. Son 1 yıl içinde ise yeni teşvik sistemiyle yatırım miktarı 5,5 milyar liraya ulaştı. İstihdama bakıyoruz 2010-2011 arası teşvik belgeleriyle öngörülen istihdam 10 bin kişiydi. 2011-2012 arası istihdam 7 bine düştü. Son 1 yıl içinde ise öngörülen istihdam 22 bin 288 kişi oldu. Son teşvik sistemiyle 6. bölgede yatırımların ve istihdamın yaklaşık 2,5 kat arttığını görüyoruz. Bu sonuçların üzerinde son derece hassas şekilde durmamız gerekiyor. 20 Haziran 2012'den 1 Nisan 2013'e kadar yatırım ve istihdamın 2,5 kat artış kaydetmesi sadece yeni teşvik sisteminin, sadece ekonomideki iyi gidişin eseri değildir. Bu artış, bu canlanma aynı zamanda istikrarın, güven ortamının, bölgede çoğalan ümidin eseridir.”

Terörün ortadan kaldırılmasına yönelik çalışmaların hızlanması ile birlikte oluşan sükunet ortamı teşviklerle de birleştiğinde Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerine yatırımlar artıyor. Yurtiçinden birçok sektörden girişimcinin başvuru yaptığı illerde kısa süre içerisinde yatırım yapacak fabrika arazisi de kalmadı. Bölgede Organize Sanayi Bölgesi kurmak için çalışmalara başlanırken, firmaların ihtiyaç duyacakları iş gücünü de hazırlamak için yoğun eğitimler veriliyor.

Yeni Akit gazetesine süreci ile ilgili açıklamalarda bulunan Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı Faruk Çelik, 5. ve 6. teşvik bölgelerinde yer alan Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesindeki illerde süreçle birlikte teşvik uygulamalarına yoğun ilgi olduğuna vurgu yaparak kısa süre içerisinde sanayicilere tahsis edilen arsaların yetmeyecek düzeye geldiğini belirtiyor. Firmaların yatırımlarının yanı sıra bazı sektörlerin kümelenme şeklinde Doğu ve Güneydoğu'daki illere gitmeye başladıklarını

söyleyen Çelik, çözüm sürecinin ardından Türkiye'nin en iyi yatırım bölgelerinin Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki iller olacağını kaydetti.

Dönemin Ekonomi Bakanı Zafer Çağlayan da katıldığı açılış ve toplantılarda yatırım teşvik belgelerinin sonuçlarına sık sık değiniyordu. Teşviklerin kazanımları hakkında çok sık değerlendirmelerde bulunan Çağlayan yatırımlardaki artışı şu sözlerle aktarıyor:

“2013’ün ilk 3 ayında 2012’nin aynı dönemine göre Bingöl’de teşvik belgeleri ile yapılacak yatırım tutarı 5 bin kat arttı. Bingöl için 1 milyar lirayı aşkın yatırım teşvik belgesi alındı. Aynı şekilde Diyarbakır, Şanlıurfa ve Siirt’e yapılan teşvik başvuruları ile istihdamda ortalama 5-10 kat artış var. 2012 Nisan ayında açıklanan yeni teşvik modelinin önemli bir hamle olduğunu ve meyvelerini vermeye başladı. 80 senede ülkemize gelen uluslararası doğrudan yatırım 14,6 milyar dolar idi. Ama bizim dönemimizde yani 10 senede ülkemize gelen uluslararası doğrudan yatırımlar 124 milyar dolara tırmandı. Bu rakam 80 senede gelen yatırımların 8,5 katını aşılıyor. Artan yatırımların işaretini yeni teşvik sisteminde de görüyoruz. Kanaatim şu an yürüyen çözüm sürecine sanayici de katkı yaptığı takdirde evelallah Doğu ve Güneydoğu Anadolu dâhil Türkiye’nin her bir yanı önemli yatırımlara tanık olacak. Malum hem 6. Bölge teşvikleri hem çözüm süreci ile Doğu ve Güneydoğu’nun ekonomik yapısı değişti. 2013’ün ilk 3 ayında 2012’nin aynı dönemine göre Bingöl’de teşvik belgeleri ile yapılacak sabit yatırım tutarı tam 5 bin kat arttı. Bingöl için 1 milyar lirayı aşkın yatırım teşvik belgesi alındı. Aynı şekilde Diyarbakır, Şanlıurfa ve Siirt’e yapılan teşvik başvuruları ile istihdamda ortalama 5-10 kat artış var.

Bilim, Sanayi ve Teknoloji eski Bakanı Nihat Ergün de Teşvik Paketi'ne ilişkin olarak toplantılarda bu konuya değinen bir başka isim. Dönemin Sanayi Bakanı olan Ergün'ün açıklamalarında yer alan ifadelere göre son açıklanan teşvik paketinin ardından organize sanayi bölgelerinde ciddi yatırım hareketliliği oldu. 6 ayda 2 bin 105 işletme yatırım için talepte bulunarak 84 bin istihdamın sağlanmasının önü açıldı. Teşvik paketi açıklandıktan sonra Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki organize sanayi bölgelerinde, 980 işletme için tahsis yapıldı. Doğu Anadolu'da 377 işletme, İç Anadolu'da 347 işletme, buralar yoğun teşvik bölgeleri, en çok Güneydoğu'da. Karadeniz'de 180 işletme, Ege'de 158, Marmara'da organize sanayi bölgelerinde 43, Akdeniz'de 20 işletme organize sanayi bölgelerine geldi. Toplamda bu organize sanayi bölgelerinde 26 milyar liralık bir yatırımın söz konusu olacaktı. Bu yatırımların 10 milyar liralık kısmı Güneydoğu'da, 6 milyar liralık kısmı Akdeniz'de, 5 milyar liralık bölümü İç Anadolu'da, 2 milyar liralık kısmı da Doğu Anadolu Bölgesi'ne yapılacaktı.

Yeni teşvik sistemimin başladığı Haziran 2012 ile 31 Mart 2014 dönemleri arasındaki döneme bakıldığında ise yatırım niyetlerinde ciddi artış görünüyor. Türkiye geneli için öngörülen sabit yatırım tutarı 150 milyar Türk Lirası'na kadar ulaştı. Bunun önemli bir bölümü de Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki şehirlere yapılacak yatırımlardan oluşuyor. Ekonomi Bakanlığı verilerine göre Doğu ve Güneydoğu'yu kapsayan altıncı bölgede belge bazında yüzde 43, istihdam bazında ise yüzde 219 oranında artış yaşandı.

4. BÖLÜM

Türkiye'nin uzun süredir başını ağrıtan terör, on binlerce kişinin hayatına mal olurken milyar dolarlarla ifade edilen maddi kayba yol açtı. Bu olaylar hiç kuşkusuz en fazla Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin kalkınmasını olumsuz yönde etkilemişti. Hükümetin müzakereleri sonucunda, terör örgütünün eylemsizlik kararı alması ve kamuoyunda, 'Barış Süreci' olarak adlandırılan gelişmeler bölgede kalkınma ve yatırımlara ilişkin beklentileri de artırdı. Bundan sonrası için bölgeye yönelik ekonomik, sosyal ve demokratik gelişmeler çözüm süreci ile birlikte yürütülecektir.

GÜNEYDOĞU'DA SORUNLARIN ÇÖZÜMÜ VE TESPİTLER

1. Çözüm Süreci ve Yatırımlar

Çözüm süreci ile birlikte terör sorununun kalıcı olarak çözülmesi ve Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde kalıcı olarak refah ortamının sağlanması hedefleniyor. Çözüm süreci terör olayları sebebiyle ezilen, sanayileşemediği için de yatırımlardan istediği payı alamayan bölgenin geri kalmışlığını ortadan kaldıracak gelişme olarak değerlendiriyor.

Gelişmenin ekonomiye ve kalkınmaya etkisini bölge yazarlarından Güneş şu sözlerle analiz ediyor :

“Feodal yapının pençesinden kurtulamayan bölgenin, ekonomik geri kalmışlığı da adeta makus talihi olarak kabul edilmiştir. Ne Cumhuriyet tarihimizin en büyük yatırımı olan Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP), ne de gelmiş geçmiş birçok hükümetin çabası bölgeye yatırımcı çekmeyi başaramadı. Değişik tarihlerde çıkarılan ve yatırım için girişimcilere bir hayli cazip olanaklar sunan teşvik uygulamaları da ne yazık ki istenilen sonucu bir

türlü veremedi. Yatırımcılar terör örgütünden tehdit aldığı ya da olaylardan çekindikleri için bölgeye uzak ve ilgisiz kaldı. Halen yürürlükte olan teşvik yasası çerçevesinde yatırımcıların ilgi odağı olan ve 6. bölgede yer alan Şanlıurfa, bölgedeki diğer kentlere oranla daha şanslı konumda. Elbette ki bunda kentin daha güvenli olması ve terör olaylarından uzak kalmasının payı büyük. Bölgeyi yerinde görmek ve yatırım fırsatları hakkında bilgi almak için yıllardır yöreye gelen iş heyetleri, ticaret ve sanayi odaları ve işadamları derneklerinin haddi hesabı yok. Ancak harekete geçenlerin sayısı bir elin parmaklarını geçmemiş. Gerek bölgeyi ziyaret eden işadamlarıyla yaptığımız görüşmelerden, gerekse il yöneticileriyle yaptığımız değerlendirmelerden şu sonuç çıkıyor: Ciddi teşvik olanaklarından yararlanmak isteyen ancak terör nedeniyle çekinceleri olan kimi yatırımcılar, Şanlıurfa'nın bu avantajlı durumu göz önünde bulundurdıklarında yatırıma daha sıcak bakabiliyorlar. Ancak birçok girişimci, özellikle de köklü kuruluşlar bu avantaja karşın kaygılarını yenemediğinden geri durmayı tercih ediyor. Yeni döneme yatırımcıların daha fazla kayıtsız kalmayacakları görüşü dillendirilmeye başlandı. Yürürlükteki teşvik yasasından yararlanmak isteyen ancak başta da özetlediğim gibi terör endişesiyle geride duran yatırımcıların, yöreye gelip gelmeyecekleri sorusu şimdiden en fazla tartışılan konu oldu. Bu sorunun yanıtı, öncelikle sürecin nasıl sonlanacağına ve şüphesiz ki zamana bağlı. Terörden kurtuluş elbette ki bölgeyi rahatlatacak, önünü açacaktır. Ancak bölgenin yeni dönemde ciddi yatırımları çekip çekmeyeceğini bekleyip görmek en doğrusu.”¹³

13 (Güneş, 2013)

Türkiye’yi ekonomik açıdan geri bırakan, Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nin kalkınmasının en büyük sebebi olan teröre ilişkin başlatılan çözüm süreci yatırımcıları da kısa sürede harekete geçirdi. İmralı’nın ‘Silahlar sussun’ talimatı iş dünyasında heyecan oluştururken iş dünyası yatırımları artırmak için görüşmelere vakit geçirmeden başladı. Çözüm süreci ile birlikte Türkiye’nin 2023 hedeflerine 5 yıl öncesinden ulaşabileceği tespiti yapılıyor. Diyarbakır’da yakılan nevrüz ateşinin, sadece politikada değil Türkiye’nin ekonomik kalkınma hamlesinde de yeni bir dönem başlattığını ifade edebiliriz. Süreci başından bu yana takip eden iş dünyası çözümün Türkiye ekonomisine doping etkisi yapacağı konusuna sürekli olarak dikkat çekti.

“Terör belasından kurtuluyoruz” diyen işadamları, *“Yıllardır güvenli görmeyip gidemediğimiz Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri’nin yatırım potansiyelinden artık yararlanacağız”* tespiti yapıyor. Bölgenin turizmden madencilığe, enerjiden hayvancılığa kadar birçok sektörde yüksek potansiyel taşıdığıнын altını çizen işadamları, Türkiye’nin yeni kaynaklara kavuşacağını ifade etti. Bu kaynakların ekonomiye akmaya başlamasıyla birlikte Türkiye’nin 2023 hedeflerine 2018 yılında ulaşacağını belirtilerek 2018’de Türkiye’nin dünyada ilk 10 ekonomi arasına gireceğini vurgulanıyor.

İş dünyası temsilcilerinin yanı sıra sivil toplum kuruluşları da çözüm sürecinin bölgeye yönelik yatırımları artıracığı ve Türkiye ekonomisinin geleceğine katkı yapacağına dikkat çekiyordu.

MÜSİAD Genel Başkanı Nail Olpak’ın konuya ilişkin değerlendirmesi şöyle oldu :

“Güneydoğu sorununun çözümü, sadece ülkemizin Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde uzun yıllardır yaşanan bir sorunun çözümü anlamına gelmekle kalmayacak, aynı zamanda ülkemizin aydınlık geleceği adına

Cumhuriyet tarihinin en önemli sorunlarından birisinin aşılması anlamını da taşıyacaktır. MÜSİAD'ın gelecek vizyonunu konuştuğumuz bir dönemde gözden kaçır-mamamız gereken çok önemli bir gerçek, Türkiye'nin ge-leceği için atılan adımlar konusunda anlayışlı ve sağdu-yulu olmamız ve doğru olduğuna inandığımız bu sürece net bir şekilde destek vermemiz gereğidir. Son günlerde oldukça yoğun tartışmaların yaşandığı bu sürece, kısır bir bakış açısıyla yaklaşp, Terör Örgütü ile pazarlık sü-reci diye bakmıyoruz. Türkiye'nin hedefleri doğrultusun-da geleceğini yeniden inşa etme süreci olarak bakıyoruz.”

Terörün sona erecek olmasına yönelik iş dünyası başta ol-mak üzere çok sayıda kesimin ortak beklentisi olarak ortaya çıktı. Çözüm süreciyle ilgili tam uyumun olmadığı söylene de terörün ortadan kalkmasıyla birlikte Kürt sorununun çözül-mesi noktasında kamuoyu büyük çoğunlukla ortak görüşe sa-hip olmuştu. Doğu ve Batı'da yaşayanlar Türk ve Kürtler başta olmak üzere Zaza ve Araplarda terörün bitmesini, sokakların normalleşmesini, Güneydoğu'nun canlanmasını istemekte. Ortak beklenti bölgede ekonominin canlanmasıyla birlikte ulaşımın normalleşmesi, yatırımların gelmesi, istihdamı olu-ş-turacak fabrikaların açılması oldu.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin lokomotif sektörü olan tarıma dayalı sanayi yapısının geliştirilmesi amacıyla tarımsal örgütlenme projelerine, organik tarım uygulamalarına, kırsal kalkınma yatırımlarına, hayvancılık ve kurumsal kapasite projelerine toplam 743 milyon lira destek verildi. 8 adet OSB projesi (7 OSB ve 1 arıtma), 7 adet KSS projesi bitirildi. Plan döneminde tamamlanan bin 405 hektar büyüklüğünde 7 adet OSB'deki tüm parsellerde üretime geçilmesi halinde yaklaşık 35 bin kişiye istihdam olanağı sağlayacağı hesaplandı. Yeni teşvik sistemi bölgede yatırım talebini artırmış, hemen hemen

tüm OSB'ler dolmuştu. Gaziantep, Şanlıurfa, Diyarbakır, Mardin ve Batman'da yeni ve tevsî OSB projeleri için yoğun bir şekilde çalışılırken, Yeni Teşvik Sisteminin uygulamaya geçtiği 2012 yılı Haziran ayından itibaren, Bölge illerinde toplam 403 teşvik belgesi düzenlendi. Bu teşvik belgeleri kapsamında yaklaşık 3,9 milyar lira tutarında sabit sermaye yatırımı gerçekleştirilmesi, 17 bin kişinin istihdam edilmesi planlanıyordu.

Güneydoğu'ya Yönelik Çözüm Önerileri

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde son 10 yıla kadar olan kalkınmada geri planda kalmasının sonuçları büyüme hızlarında görülüyor. 1987-2000 döneminde, Türkiye Gayri Safi Yurtiçi Hasılası'nda (GSYİH) 1987 yılı sabit fiyatları ile yıllık ortalama yüzde 3,6'lık büyüme sağlandı. Büyüme hızı Türkiye ortalamasının üzerinde gerçekleşen bölgeler Marmara ve Ege Bölgeleri iken Türkiye ortalamasının altında kalan bölgeler ise Akdeniz, Güneydoğu Anadolu, İç Anadolu, Karadeniz ve Doğu Anadolu Bölgeleri oldu. Türkiye ortalamasının üzerinde büyüyen bölgelerimizden Marmara Bölgesi'nde tarımda (yüzde 0,6) nispi küçülmeye karşılık büyümenin hizmetler (yüzde 0,7) ve sanayi (yüzde 0,2) nispi bir küçülmeye karşılık büyümenin hizmetler sektöründe (yüzde 0,7) dayandığı anlaşıyor. Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinin ekonomik sorunlarının ortada olduğu tespitini rakamlarda doğruluyor. Bölgesel geri kalmışlık, sanayiden alt yapı hizmetlerine kadar pek çok alanda görülüyor.

Özhan ve Ete'nin tespitleri de bu noktada şöyle oldu :

“Bölgede uygulanacak kısa ve orta vadeli programlar, fakirlik, işsizlik ve alt yapı eksikliği sorunlarının çözümü için önemli katkılar sağlayacaktır. Kısa vadede atılacak adımlar, küçük aile ekonomilerine doğrudan yansiyacak ve işsizliğin önünü kısmen alacaktır. Terör, coğrafi şartlar

ve alt yapı eksikliği yüzünden bölgeden uzak duran özel sektörün yatırım yapması teşvik edilmelidir. Bunun için özel sektörün kaygıları masaya yatırılmalı, imkânlar ölçüsünde giderilmeli ve 2009 ve 2010 yıllarında birkaç tane “başarı hikâyesine” imza atılmalıdır. Gündemdeki ekonomik tedbirlerin kısa sürede sonuç vermesi beklenmemelidir. Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) gibi büyük projeler, bölge ve ülke ekonomisine önemli kazanımlar getirecektir. Bölgeye verilmiş en büyük ekonomik söz olan GAP’ın hayata geçmesi için en üst düzeyde takibi şarttır. Kuzey Irak’ın ekonomik yapılanmasında Türkiye yoğun bir şekilde rol almaktadır. Türkiye bu pozitif katkısını Güneydoğu’yu da içine kattığı bölgesel ekonomik kalkınma stratejileriyle beslemelidir. Kuzey Irak yatırımları Güneydoğu’yu atlayarak değil, eklemleyerek yapılmalı; bu şekilde karşılıklı bağımlılık yapısal hale getirilmelidir. Bu amaca matuf olarak sınır kapılarındaki giriş-çıkışlar kolaylaştırılmalı, hizmet en üst düzeye çıkarılmalıdır. Kuzey Irak’a bölgeden ihracat yapacak firmalara gerekli teşvik ve vergi muafiyetleri sağlanmalıdır. Aynı şekilde Doğu ve Güneydoğu’nun sınır komşularından, özellikle Kuzey Irak’tan bölgeye gelecek muhtemel eğitim (bölge üniversitesi), sağlık (bölge hastanesi) ve turizm taleplerini organize edecek altyapılar oluşturulmalıdır. Bu konuda YÖK ve Sağlık Bakanlığı bünyesinde gecikmeden çalışmaların başlaması gerekmektedir.”¹⁴

Doğu ve Güneydoğu Anadolu’nun gelişmişlik, kalkınma sorunları sosyal, kültürel hukuki, siyasal ve dini konulardan bağımsız düşünülmemeli. Geniş bölgenin, dar kapsamlı bir alt bölgenin veya daha küçük ölçekte bir şehrin kalkınması o yörede yaşayan insanların kendilerini özgür, eşit fırsat eşitliğine

14 (Özhan, Ete, 2008)

sahip kişiler olarak görmeleriyle başlar. Bizim ülkemizde sosyal, kültürel ve siyasal eşitlik konuları her zaman vatandaşların birinci önceliği olmuştur. İnsanlarımız yaşam biçimlerinin, dini inançlarının, kültürlerinin sorgulanmasını arzu etmemekte ve yaşam biçimlerine müdahale edilmesini istemiyor. Bu nedenle gelişme ve kalkınma sorunlarının çözümünde öncelikle özgürlük alt yapısının oluşturulması gerekiyor. Demokratik hakların tam olarak verilmesi, bölücülüğe, ayrımcılığa geçit vermeden özgürlüklerin çoğulculuk temelinde geniş biçimde saptanması, bölge insanların girişimcilik ruhunu uyandıracak, kalkınma çalışmalarına bir ivme kazandıracak. Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun kalkınmasında devlete ve hükümetlere düşen görevler bu bölgeye pozitif ayrımcılık ilkesiyle daha fazla yatırım yapılması daha fazla teşvik verilmesi, daha güçlü eğitim ve sağlık alt yapısının oluşturulmasından geçiyor. Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan Batı bölgelerine doğru yaşanan yoğun iç ve dış göçler nedeniyle şehir merkezlerinde ortaya çıkan yoksulluk ve işsizliğin giderilmesinde belediyelerin de önemli roller üstlenmesi gerekiyor.

Gelişmişlik ve kalkınma sürecinde üniversitelere, sivil toplum kuruluşlarına, meslek örgütlerine, odalara da büyük görevler düşüyor. Bunun için üniversiteler mali, öğrenci kontenjanlarını tespit açısından yarı hale getirilmeli bölgenin ihtiyaçlarına göre yeni birimler açma serbestisine sahip olmalı. Gelişme ve kalkınmada rekabet ortamının da oluşturulması gerekiyor. Ekonomik geri kalmışlık ve hızlı nüfus artışı ülkenin bütçe imkanlarını zorluyor.

Bu nedenle bir taraftan özel sektör, diğer taraftan bölge insanlarının kişisel girişimcilik gücünün harekete geçirilmesine ihtiyaç bulunuyor. Devlet pozitif ayrımcılık yaparak Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'ne daha fazla kaynak transfer etse bile yerel girişimcilik ruhu harekete geçirilemezse

arzulanan sonuçların elde edilmesi fazlaca mümkün değil. Kişisel girişimcilik ruhu, ticaret imkânlarının ve fırsatçıların açığa çıkarılmasıyla gelişebilir. Sınır kapılarındaki gümrük işlemleri basitleştirilmeli, sınır şehirleri arasındaki ticaret serbestleştirilmeli, mal ve hizmetlerin ülkeler arasındaki akışkanlığı hızlandırılmalı. Bölgedeki küçük girişimlerin güçlenmesi ancak ticari ilişkilerin ve bağlantıların güçlenmesiyle mümkün hale gelebilir. Ülkenin Batı bölgelerindeki işletmelerin Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yatırım yapmaları da fazlaca beklenmemeli.

Bu işletmeleri ancak Güneydoğu Anadolu bölgesine elde edecekleri kazançlar çekebilir. Kazanç fırsatları devlet kaynaklarıyla bir yere kadar sağlanabiliyor. Asıl kazanç fırsatı ise bölge devletleri ve ülkeleri arasındaki potansiyel ticaret hacmi. Ticaret hizmet sektörünü, hizmet sektörü de sanayiye geliştirme kapasitesine sahip. Bunun için komşu ülkelerle olan ilişkilerin güçlendirilmesi her zaman önceliğini korumaya devam edecek. Komşu ülkelerdeki siyasal çalkantılar varlığını sürdürse bile ticari ve ekonomik ilişkilerin yaşamın kendisi olduğu gözden uzak tutulmamalı. Bölgenin zenginliğe ve varlığa kavuşmasıyla birçok sorunun kendiliğinden ortadan kalkacağını söyleyebiliriz. Yoksulluk ve az gelişmişlik kendi çatışma kültürünü oluşturmaktadır. Bu sorunların üstesinden gelinmesi için refah toplumuna ulaşacak yolların önünü açması gerekiyor.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan illerde kalkınmanın sağlanması ile birlikte eğitim düzeyinin de artması bekleniyor. Bölge'de eğitim düzeyi eskiye oranla yükselmekle birlikte, okullaşma oranı hala oldukça düşük. Söz konusu oran eğitim kademelerine göre ilkokuldan üniversiteye gittikçe daha da düşüyor. Bölge'de okullaşma oranı 4,9 iken en yüksek oran 'hiç okula gitmeyenler' den oluşuyor. Eğitim görme ya da okullaşma oranları dokuz GAP ilinin gelişmişlik düzeyine

göre farklılaştığı gibi cinsiyete göre de farklılaşmakta ve bu konudaki eşitsizlik devam ediyor. Eğitimdeki artış ile birlikte kalkınma ve yatırımların artmasını olumlu yönde tetikleyecek unsurlardan biri de terörün beslediği ekonomik kaynakların kurutulmasından geçiyor. Bölgede, yaklaşık üç milyon kişinin terör ekonomisinden beslendiği iddia ediliyor. Bu sayıya ilişkin farklı rakamlar telaffuz edilse de bölgede terör ekonomisi olduğu gerçeğini de yok sayamayız. Çatışmaların oluşturduğu koşullarda, yasadışı girişimlerin denetlenip, önlenemediği de herkesin malumu. Ama bu boşlukta ortaya çıkan geniş çaplı kaçakçılık gruplarıyla sayıları az da olsa bazı görevlilerin işbirliği yapmaları, yasadışı faaliyetlerin alanını genişlettiği gibi onları tümüyle denetimi dışına da çıkartabilmekte.

PKK'nın çok geniş bir alanda faaliyet gösterdiği ve bu faaliyetlerini bir hayli para ile yürüttüğü tespiti hem kamu hem de özel sektördeki uzman isim ve bürokratlar tarafından dile getiriliyor. Terörün çözümüne yönelik olumlu çözüm önerilerinin yanı sıra bazı uzmanlarında ekonomik anlamda sert öneri tedbirleri bulunuyor. Türkiye'nin bütünlüğüne ve ekonomisine kim zarar veriyorsa yaptığı hatayı millete ödetmesinin doğru olmadığına dikkat çekenler de bulunuyor.

Türkiye ve Dünyada Kalkınma

Dünya üzerindeki birçok ülkenin aynı düzeyde gelişmesinin beklenmesi çok iyimser görüş olur. Ülkeler arasındaki gelişmişlik açısından çok büyük farklılıkların olduğu bir gerçek. Bu gelişmişlik farkları komşu ülkeler arasında bile görülebiliyor. Dünyanın en zengin ülkelerinden birinin yanında yer alan bir başka ülke geri kalmış ülkeler arasında yer alabiliyor. Buna dünyanın farklı kıtalarından çok sayıda ülkeyi örnek olarak gösterebiliriz. Aynı birliğin içerisinde yer alan ülkelerde de gelişmişlik farkları da görülebiliyor.

Örneğin, Avrupa'da Norveç ve Almanya gibi ülkeler güçlü ekonomileri ile dikkat çekerken bugünlerde İspanya ve Yunanistan gibi ülkelerde istihdam, büyüme ve kamu borcu konularda ciddi sorunlar yaşanıyor. Türkiye'de de Doğu Anadolu Bölgesi ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi, Marmara ve Ege Bölgeleri ile karşılaştırıldığında ekonomik ve sosyal gelişmişlik açısından geride kalıyordu. Güneydoğu Bölgesi'ne yönelik gerçekleştirilmiş ve halen yapılmakta olan kamu harcamalarının bölgenin asırlara dayanan meselelerinin ve ihtiyaçlarının tamamının karşılanamadığı gerçeği sürekli gündeme gelmişti. Özellikle bu gerçeği koalisyon hükümetleri tespit etmesine rağmen çözümü yönelik adımlar ise bir türlü atılamadı. Güneydoğu Anadolu'nun kalkınmasında devletin büyük imkanlarla kalkınmaya katılması zorunlu olmakla beraber özel sektörün ve bölge halkının da bu kalkınmaya katılmasına önem vermesi gerekiyor. Bu aynı zamanda bölgenin kalkınması için gerekli psikolojik ortamı da sağlayacak.

Hükümetler terörle mücadele ederken yatırımları rafa kaldırması bölge halkının gelişmesini önlerken vatandaşında sıkıntı yaşamasına neden oluyor. Turgut Özal'ın *"Bu işin sonunda o halk da mecburen ıstırap çeker. İlk başta yapılacak iş terörü ezmek, kaynaklarını kurutmaktır."* sözleri terörün beslediği kaynakların kurutulmasının önemine işaret ediyor.

Bunun yolu da kalkınmaya yönelik yatırımların artırılmasından geçiyor. Kalkınma Bakanı Cevdet Yılmaz, kamu yatırımlarında Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerine önemli bir ayrıcalık tanıdıklarını, geçen 10 yılda bölgeye 32 milyar lira yatırım yapıldığını, yatırım payının yüzde 7'den yüzde 15'i aştığı bilgisini veriyor. Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerine geçmişe oranla iki kat daha fazla kamu yatırımı yapıldığını ifade ediyor. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından gerçekleştirilen 2010 yılı yoksulluk araştırması sonuçlarına göre;

kişi başı günlük harcaması 1 doların altında kalan fert oranı 2020 yılında yüzde 0,20 iken; 2006 yılında bu oran sıfır oldu. Yani Günlük 1 doların altında bir rakama yaşayan fert kalmadı. Yine kişi başı günlük harcaması 2.15 doların altında kalan fert oranı 2002 yılında yüzde 3,04 iken; 2011 yılında ise 0,14'e düşmüştür. Bu verilerden Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki kalkınmanın etkilerini de görmemiz mümkün.

Cumhuriyetin 100 yılı olan 2023 için konulan hedeflere ulaşabilmesinin yolu Türkiye'nin toptan kalkınmasından geçiyor. 2 trilyon dolarlık milli gelir, 500 milyar dolarlık ihracat, 25 bin dolar kişi başına gelirle daha büyük bir ekonomi olacak. Bu sayede daha adaletli bir sosyal yapı ve daha ileri bir demokrasinin elde edilmesi de mümkün. Bunun önemli kilometre taşlarından biri de Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki gelişme ile yakından ilgili.

Bu hedeflere ulaşılabilmek için tek parti iktidarı önemli bir avantaj. Türkiye'nin ekonomik güvenliğini tehdit eden unsurların başında gelen terörün ülkenin ekonomisinin yanı sıra kalkınmaya olumsuz etkileri de ortada. Ak Parti iktidara geldiğinde bölgedeki toplam bölünmüş yol 6 bin 200 kilometreydi. Teröre ayrılan kaynak ile yapılan hesaplamalara göre 400 tane Boğaziçi Köprüsü yapılabilirdi. 100 bin kilometre demiryolu yapılırdı, Son 10 yıl içerisinde (2002-2012) ise güneydoğuya batıya nazaran 10 kat daha fazla yatırım yapıldı. İzmir'de, Ege'de yapılan bölünmüş yol 3 ise Şırnak'ta, Van'da, Bitlis'te, Bingöl'de, Ağrı'da yapılan bölünmüş yol 11 kat. 10 yıl içerisinde bölgeye 34 milyar lira yatırım yapıldı. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nin ülkenin diğer bölgelerine oranla, barındırdığı büyük potansiyele rağmen toplumsal, ekonomik gelişmede geride kaldığı, bölgenin kalkınmasının geçmiş hükümetler tarafından ihmal edildiği toplumsal gerçeklik olarak önümüzde duruyor.

DPT'nin 2003 verilerine göre en az gelişmiş 18 ilin 15 tanesi Güneydoğu ve Doğu Anadolu bölgesinde bulunuyor. Yoksulluğun artışına karşı tepkisel tutumlar ve güvensizlik politika dışı yöntemlere uygun bir zemin hazırlıyor.

5. BÖLÜM

Cumhuriyetten bugüne kadar Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde ekonomik, sosyal ve demokratik açıdan yaşanan kalkınma sürecini bölgenin yetiştirdiği üst düzey isimler yakından takip ediyor. Bölgedeki değişimler ve son yaşanan çözüm sürecini bu topraklarda yetişen Kabine üyeleri değerlendirdi. Kalkınma Bakanı Cevdet Yılmaz, Maliye Bakanı Mehmet Şimşek ile Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanı Mehdi Eker, bölgede yaşananların bir anlamda fotoğrafını çekti.

BÖLGE KÖKENLİ BAKANLARIN TESPİTLERİ

Maliye Bakanı Batman Milletvekili Mehmet Şimşek

Çözüm süreci demek artık daha fazla gençlerimizin ölmemesi, köylerde, şehirlerde analarımızın ağlamaması, terörle mücadeleye giden 350 milyar doların milletimize hizmet olarak gitmesi ve sanayileşmek demektir. On yıllarca devam eden çatışma sürecinin bir galibi yok. Aslında herkes kaybetmiş, bir tek kazanan var, o da silah tüccarları. Onlar da ülkemizdeki huzuru, barışı ve milletimiz arasındaki kardeşliği istemeyenler. Onun için biz çatışma sürecini sona erdirdiğimizde, çözümle ülkemiz çok daha hızlı bir şekilde kalkınacak ve gelişecek. Bu ülkenin, bin yıldır var olan kardeşliği de çok daha güçlenecektir. Bu süreç tabii ki çok büyük bir rahatlama getirmiş durumda. Hakikaten Türkiye'ye yeni bir enerji katacak. Türkiye yeni bir çıkışın da eşiğinde.

Son 10 yılda Türkiye büyük bir değişim ve dönüşümden geçti. Her alanda başarılar sağlandı. Ama Türkiye ekonomik anlamda, uzun vadede potansiyelini gerçekleştirmek istiyorsa, Avrupa'da ilk ikiye, dünyada güçlü bir şekilde ilk 10'daki yerini sağlamlaştırmak, siyasi anlamda da küresel olarak büyük bir

aktör olmak istiyorsa, kendi ağırlıklarından kurtulması, kendi iç sorunlarını çözmesi lazım. Başbakanımız, Hükümetimiz ve partimiz bu konuda ciddi bir irade ortaya koymuştur ve bu irade sonucunda kardeşliğimiz, ben inanıyorum ki daha da pekişecektir.

Türkiye, çözüm sürecinde başarılı olursa, ki bu noktada çok iyi gidiyor. Vatandaşın çözüm sürecini sahiplenmesi anlamında, bizim siyasi irademiz anlamında söylüyorum. İlk defa bu kadar güçlü bir şansa sahibiz. Türkiye uzun vadede yeni bir çıkış sürecine girecek, bölgesel kalkınmışlık farkları azalacak. Bunlar azalırken örneğin nasıl ki Batman, diyelim ki Gaziantep'le, Bursa'yla arayı kapatacak, Türkiye de hızlı bir şekilde Almanya ile arayı kapatmaya devam edecek. Çözüm süreci sadece Türkiye'yi daha saygı duyulan ve küresel bir aktör yapmayacak, aynı zamanda büyümenin yeni motoru olacak. Daha önce terörle mücadeleye harcanan kaynaklar, bu ülkenin eğitimine, alt yapısına, Ar-Ge'sine, ihracatçıya, yatırıma, desteğe giderse bu ülke fırlar gider. Üçüncü konu, biz hem bu bölgede hem de dünyada çok daha saygın noktaya geliriz. Çok önemli, zor bir konuyu ileri demokrasi içinde ve daha çok temel hak ve özgürlükler çerçevesinde çözerek, sadece bu bölge için değil, dünya için ilham kaynağı olabilir bu ülke. Türkiye güçlenir, Türkiye'nin birliği, kardeşliği, bütünlüğü daha da pekişir.

Çözüm süreci öncesi bölgeyi çok fazla anlatmaya gerek yok. Tedirginlik ve huzursuzluk adeta bölgenin kaderi gibiydi ve bu kaderi yaşamak zorunda kalan insanlar... Ancak Ak Parti iktidarı ile birlikte özgürlükler karşısında atılan kararlı ve somut adımlar insanlara bu huzursuzluğun onların yaşaması gereken kaderleri olmadığını gösterdi. Özellikle çözüm sürecinin başlaması bölge insanına geleceğe umutla bakabileceği bir kapı araladı. Bölgede ağırlığını hissettirmeye başlayan huzur, güven

ve istikrar ortamı vatandaşın Devletle olan bağıını güçlendirdi. Bugün artık terör nedeniyle göç veren köylere geri dönüşlerin başladığına şahit olmaktayız. Bundan sonrası çok önemli. Çok uzun bir süre sonra tesis edilen huzur ortamının bölge ve tüm ülkede daimi kılınması için gerekli yasal adımların atılması ve düzenlemelerin yapılmasıyla ülkemizin hak ettiği demokratik seviyeye erişeceğine inancım tam.

Hükümetlerimiz döneminde uygulanan yapısal reformlar ve sağlıklı makroekonomik politikalar sayesinde son 11 yılda büyük başarılarla imza attık. 1923-2002 döneminde ortalama yüzde 4,5 büyüyen ekonomimiz AK Parti Hükümetleri döneminde, son 60 yılın en büyük küresel krizine rağmen ortalama yüzde 5,1 büyüdü. İlave 0,6 puanlık büyüme azımsanacak bir rakam değil. Zira 1923 yılından bu yana yılda ortalama yüzde 5,1 büyümüş olsaydık 2013 yılında GSYH 1,3 trilyon dolara, kişi başına GSYH ise 16.970 dolara ulaşmış olabilirdi. Hükümetlerimiz döneminde kişi başına GSYH reel bazda 1,4, satın alma gücü paritesine göre 2,1 kat, dolar bazlı nominal olarak ise 3 kat artış gösterdi. Böylece Türkiye gelişmiş ülkelerle arayı hızla kapatmaya başladı. 2002 yılında kişi başına GSYH AB'nin yüzde 37'si, ABD'nin ise yüzde 22,7'si kadar iken 2013 yılında bu oranların sırasıyla yüzde 58,6'ya ve yüzde 35,5'e yükselmesi bekleniyor.

- 2023 Türkiye'si için çözüm önemli

Tabi ki bunlarla yetinmiyoruz. 2023 için iddialı hedeflerimiz var. Bu çerçevede, ülkemiz büyüme potansiyelini güçlendirecek ve söz konusu hedeflere ulaştıracak önemli bir yapısal dönüşüm sürecinden geçmektedir. Bu süreçte temel öncelikli alanlarımızı; yurt içi tasarruf oranlarının artırılması, kayıt dışılıkla mücadelede etkinliğin sağlanması, eğitime erişimin ve eğitim kalitesinin artırılması, işgücü piyasasında esnekliğin artırılması, Ar-Ge ve inovasyonun desteklenmesi, enerjide

dışa bağımlılığın azaltılması, altyapı yatırımlarının önceliklendirilmesi, sermaye piyasalarının derinleştirilmesi, bölgesel gelişmişlik farklarının azaltılması, yoksulluğun azaltılması ve gelir dağılımının iyileştirilmesi ve kurumsal kalitenin artırılması oluşturmakta. Bu alanlarda önemli reformlara imza atıyor ve stratejik yatırımlarda bulunuyoruz. Bu yapısal dönüşüm sürecinde olmazsa olmazların başında da demokratikleşme sürecinin geldiği aşıkâr. Hükümet olarak demokratik standartların iyileştirilmesini, iç barışımızı güçlendirecek toplumsal birliğini geliştirecek olması nedeniyle ayrıca önemsiyoruz. Tüm toplumumuzu ortak değerler, ortak idealler etrafında birleştirmeyi hedefliyoruz. Böylece Türkiye'nin istiklalini güçlendirmeyi, özgürlük alanını genişletmeyi ve umudunu çoğaltmayı umut ediyoruz. Çünkü eşit yurttaşlık ilkesinin egemen olduğu bir ülkede, çatışma yerine barış ve huzur olur, dolayısıyla hayatın her alanında devasa adımlarla ilerleme kat edilebilir. Bu süreç Türkiye'yi 2023'e çok güçlü bir şekilde taşıyacak.

- Yatırımcılar sırada bekliyor

Çözüm sürecine bölge insanının bakış açısı son derece olumlu. Hangi siyasi görüşten olursa olsun karşılaştığım herkeste bu sürece ilişkin inanılmaz pozitif bir yaklaşım var. Aile ziyaretlerinde, sokakta ki vatandaşlarla görüşmelerimizde ve iş adamlarıyla yapılan buluşmalarımızda neredeyse tek gündem haline geldi. İnsanların umutla bağlandığı bir süreç olması ve barışa duyulan özlem bu tabloyu ortaya çıkarıyor elbette. Hükümet olarak vermiş olduğumuz teşvikler ve çözüm süreciyle birlikte Batman'da yatırım ortamı da son derece gelişti. Batman Organize Sanayi'nde yer kalmadı, yatırımcılar sırada bekliyor. Çözüm süreciyle bölgede huzur tesis edilmesinin yanı sıra bu sürecin sosyo-ekonomik açıdan da bölgeye katkı sağlayacağı tüm toplumun beklentisi haline gelmiştir.

- Yeterli gözyaşı döküldü, barışa ihtiyaç var

Bu bölge, Orta Doğu'nun tamamı, aslında yeterince gözyaşı, kan gördü. Artık bu bölgenin de Orta Doğu'nun da barışa, huzura ihtiyacı var. Bunun içinde ne gerekiyorsa yapıyoruz. Hepimizin bu sürece sahip çıkması lazım. 30 yıl önce bu sorunlara biraz farklı bakılsa, çok daha kucaklayıcı, toleranslı bir yaklaşım içinde olunsa, belki bu sorun bu kadar büyümeyecek, buralara kadar varmayacaktı. Ama bugün bile geç kalınmış değil. Önümüzde çok önemli bir fırsat var. Bu anlamda hakikaten Türkiye büyük bir travma yaşadı. Şimdi bir rehabilitasyon döneminden, iyileşme döneminden geçirdik. Bu süreçle çok önemli bir dönüm noktasındayız. Burada hakikaten milletin desteğinize ihtiyacımız var. O ülke, bu ülke ne der kaygılarını bir tarafa bırakalım. Sorun bizim sorunumuz, çözüm burada. Biz ortaya irade koyarsak, kendi öz değerlerimizle İslami değerlerle hareket edersek bu sorun zaten kökünden çözülür. Bu normalleştirme süreci Türkiye'yi güçlendirecektir. Türkiye için büyük bir fırsat. Türkiye'nin birliğini, beraberliğini güçlendirecek.

Bir kere buradan arzulanan şey, bırakın Türkiye'de bölünmeyi, öyle bir riski ortaya koymayı, tam aksine böyle bir riski bertaraf etmeye yönelik bir yaklaşımdır. Peki, çözüm sürecinin alternatifi ne? Çözüm sürecine karşı olanlar aslında ne istiyorlar? Çözüm sürecinin alternatifi, kardeş kavgasının devamıdır. Statükoyu korumak, mevcut durumu korumak. Sonuçta kardeş kavgası devam etsin istiyorlar. Bunu söylemiyorlar ama dolaylı olarak ifadeleri bu. 'Türkiye terörle boğuşmaya devam etsin', daha önemlisi 'terör ekonomisi devam etsin.' Çünkü bu terörden nemalanan kesimler var.

Bu süreçte Kürt kardeşlerimize ne verilecek, çözüm neyi içeriyor. Başbakanımız da söyledi. Ortada bir alışveriş yok. Bazı kesimlerin buna inanası gelmiyor.

Ama açık söylüyorum, burada eşit yurttaşlık var. Kağıt üzerinde, söylemde değil gerçekten eşit. Ortak değerlerimiz var. Müslümanız, aynı kültürü paylaşıyoruz. O zaman farklılıklara saygı göstermeliyiz.

Kalkınma Bakanı Bingöl Milletvekili Cevdet Yılmaz

Güneydoğu Anadolu Projesiyle (GAP), bu bölgemizin potansiyelini değerlendirerek yöredeki vatandaşlarımızın refahını ve yaşam kalitesini yükseltmeyi, dolayısıyla ülkemizin ekonomik ve sosyal gelişimine katkıda bulunmayı amaçlıyoruz. Bu kapsamda 22 baraj ve 19 hidroelektrik santrali ile sulama şebekelerinin yapımını öngören projelerin tamamlanmasıyla 1,8 milyon hektar alan sulamaya açılacak, yılda 27 milyar kilovat-saat hidroelektrik enerjisi üretimi gerçekleştirilecek.

Son dönemde özellikle de birkaç aydır Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde önemli gelişmeler yaşanmaktadır. Bunun nedeni GAP kapsamında başta sulama olmak üzere temel altyapı yatırımlarının, ekonomik ve sosyal gelişmeyi sağlayacak eylem ve projelerin büyük bölümünün tamamlanması amacıyla 2008 yılında uygulamaya konulan GAP Eylem Planı'dır. Bugüne kadar kurumlara sadece Eylem Planı kapsamındaki yatırımları için 18 milyar TL tahsis edildi. 2008-2011 döneminde 12 milyar TL harcama yapıldı. GAP Eylem Planı ile birlikte öncelikle GAP Bölgesi yatırımlarının merkezi bütçe içindeki payı yüzde 7'den yüzde 14'e yükselmiş, dolayısıyla 2007 yılında yüzde 62,2 olan GAP'ın genel nakdi gerçekleşmesi dört yılda yüzde 86'ya ulaştı.

Bölgeye yönelik yatırımların etkisiyle ortaya çıkan ekonomik canlanma sonucunda GAP Bölgesi'nden yapılan ihracat düzeyinde de önemli oranda artış oldu. 2002 yılında 689 milyon Dolar olan ihracat, 2009, 2010 ve 2011 yıllarında sırasıyla 4,4; 5,2 ve 6,9 milyar dolara ulaştı. GAP Bölgesinden yapılan ihracatın Türkiye toplam ihracatı içindeki payı da aynı dönemde yüzde 2'den yüzde 5,1'e çıkmıştır. Bölge'deki yatırımların artması ekonomik göstergelerde de olumlu değişikliklere neden oldu. TÜİK verilerine göre; 2009 yılında GAP Bölgesi'nde yüzde 17,4 olan işsizlik oranı, 2011 yılında yüzde 11,7'ye düştü. Şanlıurfa ve Diyarbakır illeri için 2009 yılında yüzde 18,8 olan işsizlik oranı ise 2011 yılında yüzde 8,3 olarak gerçekleşti. GAP bölgesinde eğitim, sağlık, istihdam, sosyal koruma gibi toplumsal gelişmenin temelini oluşturan alanlarda gerçekleştirilen yatırımlar ile sosyal göstergelerde hızlı ve olumlu gelişmeler yaşanmaktadır. Bölgede yeni kurulan üniversitelere destek verilmiş; Plan döneminde Bölge üniversitelerine 1 milyar TL'nin üzerinde kaynak tahsis edildi.

Bölgesel politikalar ile dengesizlikleri gidermeye çalışılmakta. Herkesi kapsayan bir kalkınma anlayışı ile bu gerçekleştirilebilir. Güneydoğu'da bunun karşılığı görülmektedir. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde üretilen gıda ve sanayi ürünlerinin satışı, ihracat potansiyelini artıracak adımlarda atılmaktadır. Önümüzdeki dönemde GAP'ta büyük tarımsal üretim olacak. Yatırım ve üretimin artırılması için bölgenin terör imajının da silinmesi gerekmekte. Doğu'ya büyük ölçekli şirketlerin yatırım yapması gerekiyor. Özel sektör odaklı kalkınma hedeflerimiz var. Uluslararası şirketler ve Batı'dan bölgeye yatırım gelmesi gerekiyor. Terör sorunun çözüme kavuşması Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin ekonomisine ciddi katkılar sağlayacak. Bölgede meydana gelen bir terör olayı uluslar arası şirketlerin yatırım kararı vermesinde olumsuz etkisi oluşturmaktadır. Son başlayan çözüm süreci bu kapsamda önemli ivmedir.

Terör olaylarının ortadan kalkması ve yatırım teşviklerinin etkisiyle birlikte Güneydoğu'da ciddi bir hareketlilik var. Bu hareketlilik önümüzdeki dönemde hem ihraca hem istihdam hem de kalkına olarak kendisini gösterecek.

Kamu hizmetlerinde sıçrama yaşandı

Türkiye son 10 yılda tek partinin çoğunluğu ile sağladığı istikrarın ekonomideki yansımalarını yaşayarak gördü. 2002'de 230 milyar dolar olan Gayrisafi Yurtiçi Hasıla'mız, 2012 yılında 800 milyar dolar mertebesine ulaştı. Aynı dönemde kişi başı gelirimiz 3 bin 500 dolardan 10 bin 500 dolar seviyesine yükseldi. Enflasyon ve faizlerin tek hanelere gerilediği, bütçe disiplininin sağlandığı bu ortamda, kamu hizmetlerinde de tam anlamıyla bir sıçrama yaşanmıştır. Kamu yatırımlarının yanı sıra sağlanan güven ortamında özel kesim yatırımları, üretimi, ihracatı ve istihdamı tarihi seviyelere ulaştı.

Ülkemizin çok partili dönem tecrübesine baktığımızda koalisyon dönemlerine göre belli bir partinin çoğunluğuna dayalı dönemlerin daha yüksek performans sergilediği açık. 1950'lerde Demokrat Parti, 1960'ların belli bir bölümünde Adalet Partisi, 1980'li yıllarda ANAP, kalkınma sürecinde önemli ilerlemeler sağladı. Bu dönemler aynı zamanda reformların ve yapısal değişimlerin de hızlandığı yıllar olmuştur. 2002 sonrası dönemde AK Parti yönetiminde sağlanan performans ise küresel krize rağmen son derece belirgin farklılığı ortaya koydu. 1950-2012 döneminin büyüme hızlarına bakıldığında şu gerçek ortaya çıkmakta. Güçlü partinin yönetimde olduğu dönemlerde büyüme ve kişi başına gelir artışı yüksek olmuştur. 1950-1959 döneminde ortalama GSYH artışı yüzde 7, ortalama kişi başına gelir artışı yüzde 4,2; 1966-1970 döneminde ortalama GSYH artışı yüzde 6, ortalama kişi başına gelir artışı yüzde 3,4; 1984-1991 döneminde ortalama GSYH artışı yüzde

5, ortalama kişi başına gelir artışı yüzde 2,9; 2003-2012 döneminde ortalama GSYH artışı yüzde 5, ortalama kişi başına gelir artışı yüzde 3,7. Koalisyon dönemlerinde sağlanan performans ise belirgin bir şekilde daha düşük olmuştur. 1962-1965 döneminde ortalama GSYH artışı yüzde 5,5, ortalama kişi başına gelir artışı yüzde 3,0; 1972- 1979 döneminde ortalama GSYH artışı yüzde 4,7, ortalama kişi başına gelir artışı yüzde 2,4; 1992-2002 döneminde ortalama GSYH artışı yüzde 3,3, ortalama kişi başına gelir artışı yüzde 1,9. Performansın koalisyon dönemlerinden de daha düşük olduğu dönemler ise demokrasinin askıya alındığı ara dönemler olmuştur. 1960-1961 döneminde ortalama GSYH artışı yüzde 2,1, ortalama kişi başına gelir artışı yüzde -0,4; 1980-1983 döneminde ortalama GSYH artışı yüzde 2,7, ortalama kişi başına gelir artışı yüzde 0,3. Bu performans bize yönetimde her türlü istikrarın değil, demokratik istikrarın önemli olduğunu göstermekte. İstikrarı ve demokrasiyi eş zamanlı yakalamak açısından demokratik temsilin ve katılımın yanı sıra, yönetimde güçlü bir yapının da önemli olduğu görülmekte. ¹

1 (Yeni Türkiye, 2013)

Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanı Diyarbakır Milletvekili Mehdi Eker

Türkiye, Cumhuriyetten sonraki 60 yıl içerisinde bir sorun büyüttü. Bu sorun ilk önceleri kapalı bir yara şeklindeydi. Sonra ki 20 yıl içinde bu yara açık hale geldi ve kanamaya başladı. Hükümet olarak kanayan yarayı durdurmak ve ülkemize barış ve huzur gelsin diye bütün siyasi riskleri göz önüne alarak Başbakanımızın liderliğinde böyle bir barış süreci başlattık. Bu süreç barış ve huzur, birlik ve beraberlik projesidir. Bizim aslında bu süreci biraz daha geriye götürmemiz gerekiyor. Biz AK Partiyi kurduğumuzda zaten Türkiye'nin meselelerini çözmeyi kendimize hedef almıştık. 2001 yılında yayımlanan parti programına baktığınızda orada zaten bu konudaki irademizi ve kararlılığımızı görürsünüz. 2002'de hükümet olduğumuzda bu meselenin en can yakıcı uygulamalarından biri olan olağanüstü hali kaldırdık. Biz bu çözüm sürecine onunla başladık. 2005 yılına kadar demokratikleşme ve sivilleşme adına birçok adımlar attık. Biz bu meseleyi barış içinde nasıl çözeriz, Türkiye'nin birlik ve beraberliğini nasıl tesis ederiz, Türkiye'nin küresel bir güç haline gelmesinin önündeki engelleri nasıl ortadan kaldırırız diye hep bir çaba içerisinde olduk. 2010'da anayasa değişikliği bizim için önemli bir süreç oldu. Bütün sabotaj çabalarına rağmen milletimiz bizden desteğini esirgemedi.

Bizim hedefimiz Türkiye’de birlik, beraberliğin sağlanması, bu topraklar üzerindeki bin yıllık dostluğun ve kardeşliğin, etle tırnak gibi birbiriyle iç içe geçmiş yapının tekrar barış ve huzur içerisinde tesis edilmesidir. Bu son sürecin oluşması yine milletimizin bu yöndeki beklentileri doğrultusunda gelişti. Biz barış inşa etmeye çalışıyoruz. Bunun için gerekirse bedel ödemeye hazırız. Yeter ki Türkiye’de gözyaşı olmasın. Bu süreçte terör örgütüyle mücadele edeceğiz ama bunun dışında müzakere edilebilecek her fırsatını iyi değerlendirilmesi, müzakere edilmek suretiyle de çözüm üretilmesini hedefliyoruz. Tabi bu yapılırken savaştan yana olanlar da olacak. Bu meselelerin tarihsel kökleri var. Bu işe bizim talip olmamız boşuna değil. AK Parti misyon itibarıyla 150-160 yıllık milletin beklentisinin tezahürü. O yüzden millet bizden çözüm istiyor.

Türkiye’de kamuoyu öyle bir noktaya gelmiş ki hem süreci iyi okuyor hem sürecin sabote edilmesi durumunda bunun ne demek olduğunu, kime hizmet ettiğini de çok iyi görüyor. Bu süreç terörün olumsuz etkilerinden bitap olmuş insanlar üzerinde hayat ışığı gibi doğmuştur. İnşallah hayra neticelebilir ve bundan bütün Türkiye istifade eder. Türkiye bu süreçten iyimser ve umutlu. Diyarbakır iyimserlik ve umudun yanında bir de heyecanlı bir bekleyle çözüme bir an önce kavuşmak istiyor. Diyarbakır’da bütün sorunların üzerinde bir sorun var ve Diyarbakır bu sorunun çözülmesini bekliyor. Diyarbakır’daki insanlar olağanüstü bir heyecanla bu süreci destekliyor. Türkiye’de kanın ve gözyaşının durmasını istiyor. Bu olursa sadece ocakların sönmesi son bulmayacak, Diyarbakır daha fazla istihdam alacak, Diyarbakır kalkınmadan, refahtan, kentleşmeden daha fazla pay alacak. Diyarbakır yine tarihteki görkemli medeniyet inşa eden günlerine dönecek. Onlarca medeniyete beşik olmuş bir coğrafya olarak bir gelişme kaydedecek. Diyarbakır’ın heyecanın nedeni de budur.

Kavga çıkacak diye, elini ovuşturanlar var

Herkesin üzerine düşenin meseleye basit hesaplarla değil, daha derinsel ve tarihsel bakması. Söz söyleme durumunda olan insanların da eğer hayırlı bir şey söyleyecekse söylemesi, değilse, susmak suretiyle sürece katkı sağlaması gerekiyor. Herkes barışı aynı şiddette, aynı tutku ve arzuyla istemeyebiliyor. Barışı istemeyenler içerisinde kavga, çatışma çıkacak diye elini ovuşturanlar da var. Ancak çözüm sürecinin yüksek düzeyde destek görüyor. Buna yönelik olağanüstü bir umut ve beklenti oluşmuş durumda. Bu o kadar yüksek bir sesle yüksek bir dozda ve net bir duyguyla ifade ediliyor ki, ben onun için bu sürecin başarıya ulaşacağına hep inandım, inanıyorum çünkü vatandaşın o konudaki beklentisinin ne olduğunu görüyorum. Çözüm süreci dümdüz bir çizgiden de ibaret değil. Şartlara göre zaman zaman zorlu, zaman zaman kolay, bazen de sıkıntılı durumlarla karşılaşılabilir. Vatandaşın isteklerini, barış özlemini dikkate almayan herhangi bir adım o adımları atanlara pahalıya mal olacaktı.

Çözüm sürecinde kararlıyız. Birilerinin bir dönemde bir şekilde, başka dönemde başka şekilde, bazen taktik manevra icabı bir şeyler söyleyip, bir şeyler ifade ettiği bir gerçekte dalgalara göre değil de biz meseleyi Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının arzusu, onların beklentisi, onların talebi doğrultusunda ele aldık. Bu şekilde yürütüyoruz, buna da kararlıyız. Üniter yapı bu süreçte tartışma konusu değil. Bu konuda vatandaşların endişeye kapılmasını gerektirecek bir durum yok. Terör sebebiyle ülkenin 30 yıldır kan kaybetti. Milyonlarca lira zarara uğradı. 30 yıldır uygulanan yöntemlerin doğru olmadığı, meseleyi çözmediği, aksine daha ilave sorunlar meydana getirdiği de bir gerçek. Bunu da bütün milletimiz biliyor. Projenin milletin büyük çoğunluğu tarafından benimseniyor. Özellikle sorunun çok can yaktığı bölgelerde Doğu

ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde bir dizi sosyal, kültürel ve ekonomik probleme yol açtı bu mesele. Buralarda vatandaşlarımızla konuştuğumuzda içinden geçmekte olduğumuz çözüm sürecinin de aslında çok yüksek bir düzeyde destek gördüğünü de görürüz. Olağanüstü bir umut ve beklenti var.

DEĞERLENDİRME

Bölgeler arasındaki gelişmişlik farkı sadece gelişmekte olan ülkeler ve Türkiye ile sınırlı değil. Dünyanın önde gelen ekonomilerinin kendi içlerinde hatta şehirler ve bölgeler arasında gelişmişlik farkları bulunduğu herkesin malumu. Türkiye’de de Cumhuriyetin kurulmasından itibaren bölgesel gelişmişlik farklarının azaltılmasına yönelik çalışmalar dönemsel de olsa yapıldı. Ancak Güneydoğu Anadolu Bölgesi’ndeki kalkınma hamlesinin başlatılması ve buna yönelik somut adımlar ancak 1980’li yıllardan sonra atılabildi. Turgut Özal’ın Başbakan olmasının ardından başlayan Türkiye genelindeki kalkınma hamlesinden Güneydoğu’da nasibini aldı. Özal’ın vefat etmesine kadar GAP Projesi başta olmak üzere bölgeye yönelik kamu harcamalarında gözle görülür bir artış görülürken, aynı gelişmeyi koalisyon hükümetleri döneminde görmek ise fazlaca mümkün değil. Kamu harcamalarındaki azalmanın sonucunda terörün kendisine daha uygun bir ortam bulduğu söylenebilir. 1980 sonrasında uygulanan ana dil yasağı, sıkıyönetim, ve olağanüstü yönetimler, insan hakları sorunları ve göçlerle birlikte bölgede yaşanan yoğun işsizlik ve yoksullaşma sorunun giderek daha da derinleşmesine yol açtı.

Son 25 yıl içerisinde Güneydoğu'da yaşanan çatışma ve terör ortamı sonucunda ülkenin büyük maddi ve manevi kayıpları olmuştur. 50 binin üzerinde insan hayatını kaybederken on binlerce vatandaşa sakat kaldı ve yaralandı. 10 binin üzerinde faili meçhul cinayet yaşanırken, yargısız infazlar ve gözaltındaki kayıplar ve diğer kayıplar ortaya çıktı. Üç binin üzerinde köy ve mezra boşaltılırken milyonlarca insan da zorunlu göçe maruz bırakıldı.

Terörün maliyetine ilişkin rakamların yanı sıra vatandaşın buraya giden kaynaklar sebebiyle yaşadığı mahrumiyette büyük önem taşıyor. Aslında bu konuya daha fazla önem verilmesi gerekiyor. Bölgesel gelişmişlik başta olmak üzere kalkınmanın temeli siyasi ve ekonomik istikrara dayanıyor. Tek parti iktidarları döneminde Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ne kamunun aktardığı kaynak artarken, koalisyon dönemlerinde ise kalkınmanın fazlaca gerçekleşmediği sonucu ortaya çıkıyor. Doğu ve Güneydoğu da özellikle terörden olumsuz etkilenen bölgelere yapılan yatırım son 10 yılda 30 milyar Türk Lirası'nın üzerine çıkmış durumda. Bunun 20 milyar Türk liralık kısmı sadece Ulaştırma Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı'nın yaptığı yol, havaalanı, demiryolu gibi yatırımlardan oluşuyor. 2002 yılından bugüne kadar Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ne 4 bin 500 kilometre bölünmüş yol yapıldı. Ak Parti iktidara geldiğinde bölgedeki toplam bölünmüş yol 6 bin 200 kilometreyi ancak buluyordu.

Terörün maliyeti ülke ekonomisine de büyük hasarlar verdi. Terörün Türkiye ekonomisine maliyeti yüz milyarlarca dolar olarak hesaplanıyor. Hesaplamalar farklı tekniklerle yapıldığında farklı sonuçlar ortaya çıkıyor. Bir hesaplamaya göre maliyet 400 milyar dolar. Bir başka hesaplamaya göre ise maliyet 1 trilyon liranın üzerine çıkıyor. Hükümetlerin bölgesel gelişmişliğe ayırdıkları kaynak çözüm süreci gibi açılımlarla

desteklendiğinde yatırımlarda da ciddi artış olduğu görülmekte. Çözüm süreci ile birlikte Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde bulunan illerdeki yatırımlar, teşvik uygulamasının da etkisiyle yüzde 117 oranında artarken, sabit yatırım miktarı yüzde 321, istihdam edilen kişi sayısı ise yüzde 235 oranında artış gösterdi. GAP Eylem Planı'nın uygulandığı süre içerisinde proje ve faaliyetlerin önemli bir bölümü tamamlanırken, eylemleri bazılarında öngörülen hedeflerin de ilerisine geçildi. 2009 yılında GAP Bölgesi'nde yüzde 17,4 olan işsizlik oranı, 2011 yılında yüzde 11,7'ye kadar geriledi. Adıyaman, Diyarbakır, Gaziantep, Mardin, Siirt, Şanlıurfa, Batman, Şırnak ve Kilis illerini kapsayan Güneydoğu'da kişi başı gelirden de önemli artışlar söz konusu olduğunu resmi veriler gösteriyor. Kişi Başı Gayrisafi Katma Değer 2004 yılında Gaziantep, Adıyaman ve Kilis illerinde 2 bin 678 dolar iken 2008 yılında 4 bin 597 dolara yükseldiği hesaplanıyor. GAP Projesi'ne yönelik yatırımlardaki artışın etkisiyle birlikte Mardin, Batman, Şırnak ve Siirt'te ise 2004 yılında 1.853 dolar olan Kişi Başı Gayrisafi Katma Değer 2008 yılında 3 bin 812 dolara kadar çıktı. Benzer bir artış kişi başı ihracatta da görüldü. 2007'de kişi başına ihracat Gaziantep, Adıyaman ve Kilis'te 1.101 dolar iken 2011 sonunda 1.963 dolara kadar yükseldiği görülüyor. Aynı dönemde Şanlıurfa ve Diyarbakır'da 57 dolar olan kişi başına ihracat 97 dolara kadar çıktı. Bu veriler bile sadece bölgeye yönelik yatırımlarının olumlu sonuçları olarak karşımıza çıkıyor.

Cumhuriyetin kuruluşunun 100. yılı 2023 için konulan hedeflere ulaşabilmesinin yolunun da Türkiye'nin toptan kalkınmasından geçtiği ortada. 2 trilyon dolarlık milli gelir, 500 milyar dolarlık ihracat, 25 bin dolar kişi başına gelire terör sorunu ile ulaşılması mümkün görünmüyor. Son on yıllık dönemde bölgeye yönelik yatırımlarda ciddi bir artış söz konusu. 11 yıl önce GAP'a aktarılan kaynak miktarı 1,1 milyar

lira iken 2010 yılında bu rakam 5 milyar liranın üzerine çıktı. GAP'a toplam yatırımlardan aktarılan kaynak miktarı ise yüzde 6'ya kadar gerilerken son yıllarda yüzde 14'e kadar yükseldi. Türkiye'nin gündeminde yer alan çözüm süreci ile birlikte silahların susması konusunda da başarı elde edildi. Şimdi merak edilen silahların kalıcı olarak susup susmayacağı. Bu gelişme ile birlikte Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin kalkınmasının yanı sıra Türkiye ekonomisinin de sıçrama yapacağı belirtiliyor. Bir zamanlar teröristlerin dolaştığı şehirlerin kırsalında bugünlerde işadamları uygun fabrika yeri bakıyor.

1980'den bugüne bakıldığında Turgut Özal'ın Başbakanlığı ile Recep Tayyip Erdoğan'ın Başbakanlığındaki Anavatan Partisi ve Ak Parti hükümetleri döneminde Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki sorunların çözümüne yönelik radikal adımların atıldığı bir gerçek. Özal tarafından belirli bir seviyeye getirilen GAP Projesi uzun yıllar düşük hızda devam etmesinin ardından Ak Parti iktidarı döneminde yeniden hız kazanmıştı. GAP'a uzun yıllar aktarılan kamu kaynaklarından daha fazla miktarda elektrik enerjisi elde edilmesi bölgeye yönelik yatırımların karşılığının alındığının önemli göstergelerinden biri. Kamu kaynaklarının aktarılması ile önemli projelerin hayata geçirilmesi ve güvenlikle ilgili ciddi adımların atılmasında tek parti iktidarının önemi oldukça fazla.

Özal'dan sonraki koalisyon hükümetlerinin parti programları başta olmak üzere ajandalarında GAP, OHAL'in kaldırılması, Kürtçe TV, Kürtçe eğitim, yatırım teşvik paketleri, sınır ticaretinin geliştirilmesi, kamu yatırımlarının artırılması gibi çok sayıda vaat ve hedef olmasına rağmen bunları gerçekleştirmek Ak Parti'ye nasip oldu. Özal döneminde GAP yatırımları hızla artarken, Güneydoğu'da elektriksiz ve yolsuz köy kalmadı. Yine Özal döneminde Güneydoğu Anadolu Bölgesi için özel bir yayın kanalı devreye sokulmuştu. AK Parti, Kürt

meselesinin çözümü için daha önce farklı çalışmalarda dile getirilen OHAL'in kaldırılması, Kürtçe TV yayınının serbest bırakılması, Kürtçe isimler üzerindeki yasakların kaldırılması, yerleşim birimlerinin isimlerinin iade edilmesi gibi çok sayıda uygulama hayata geçirildi.

GAP'a verdiği önemi göstermek için GAP Bölgesel Kalkınma İdaresi'nin merkezi Ankara'dan Şanlıurfa'ya taşındı. Bunların temelinde tek parti iktidarının uzun süre yönetimde bulunması ve projelerini hayata geçirecek siyasi ve ekonomik istikrarı sağlamaları yer alıyor. Türkiye'de hükümet ömrünün 1,3 yıl olduğunu düşündüğümüzde koalisyon hükümetlerinin projelerini hayata geçirecek sürede iktidarda kalmadığı görülmekte. Koalisyon hükümetleri arasındaki fikir ayrımı ve siyasi istikrarın yakalanamaması ve ekonomik krizlerin yaşanması da Güneydoğu'ya yönelik yatırımların ertelenmesine neden oldu.

Tüm bu gelişmelerin kaçınılmaz sonuçlarından birisi de terör olarak karşımıza çıkıyor. Bölgenin yatırım açısından ihmal edilmesi, kişi başı milli gelir oranındaki düşüklük, işsizlik oranlarının yüksek olması gibi unsurlar terör örgütünün beslendiği kaynaklar olmuştu. GAP'a yapılan yatırımların etkisiyle bugün Türkiye'de yüzde 10 olan işsizlik oranı Diyarbakır ve Şanlıurfa'da yüzde 11 civarında. Bu sonuçlarda kalkınma ile terör arasındaki ilişkileri ortaya koyuyor. 2002-2013 dönemine bakıldığında Güneydoğu'da yer alan dokuz ile yönelik yatırım ödeneklerinde 10 kata varan oranlardaki artış dikkat çekiyor.

2002' de Adıyaman, Diyarbakır, Gaziantep, Mardin, Siirt, Şanlıurfa, Batman, Şırnak, Kilis şehirlerine yapılan yatırımların toplam tutarı 577 milyon Türk Lirası iken 2012 sonu itibarıyla bu rakam 4 milyar 261 milyon TL'ye yükseltildi.

2013 yılında ise bu rakam 5 milyar 202 milyon TL olarak öngörüldü. Yatırımlardaki artış, işsizlik oranlarındaki düşüşün ardından bölgedeki yoksulluk oranı da yüzde 20-22 bandına oturmuş durumda. Yoksulluk riskinin yüzde 60 olduğu düşünüldüğünde bölgede son on yıllık dönemde ekonomik açıdan gelişme olduğunu ortaya çıkmakta. Yatırımların ardından ortaya çıkan ekonomik ortamla birlikte bugün Türkiye'de refah seviyesi de artış gösterdi. Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) verilerine göre Türkiye genelinde kişi başı milli geliri bir doların altında olan fert oranı sıfırlandı.

Ak Parti'nin 2002 yılından itibaren Türkiye'yi yönetmesi, güçlü bir iktidar olması çözüm sürecinin de başlamasında etkili oldu. Güneydoğu Anadolu Bölgesi koalisyon hükümetlerinin siyaset ve ekonomiye olumsuz etkisi nedeniyle yatırımlardan istenilen ölçüde pay alamadı. Terörün etkisi ile de birlikte bölgeye yönelik kamunun yanı sıra özel yatırımlarda ertelenmek zorunda kaldı. Çözüm süreci ile birlikte terör örgütünün sınır dışına çekilmesi yatırımları da beraberinde getirdi. Haziran 2012-Nisan 2013 dönemleri arasında yatırımlar ve istihdam bölgede 2,5 kat artış gösterdi. Sivil toplum kuruluşları ve iş dünyası örgütleri bölgeye yönelik ziyaretlerini artırdı. Tüm bu gelişmeler ışığında kalkınma-yatırım-terör üçlüsünün birbirinden ayrılmayacağını söyleyebiliriz. Çözüm süreci ile birlikte iş dünyasının bölge şehirlerine olan ziyaretlerini artırması terör olaylarının azalması ile de doğru orantılı.

Çözüm sürecine yönelik atılan önemli adımlardan biri ise 'Demokratikleşme Paketi' olarak bilinen yasal düzenleme. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, tarafından 12 Mart 2014 tarihinde onaylanan 'Demokratikleşme Paketi' bu alanda atılan önemli adımların başında geliyor. Demokratikleşme Paketi olarak bilinen 'Temel Hak ve Hürriyetlerin Geliştirilmesi Amacıyla Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'a

göre hem yerel hem de genel seçimlerde her türlü propaganda, Türkçenin yanı sıra farklı dil ve lehçelerde de yapılabilecek. Siyasi partiler, tüzüklerinde yer almak ve ikiden fazla olmamak koşuluyla eş genel başkanlık sistemini uygulayabilecek. Özel Öğretim Kurumları Kanunu hükümlerine tabi olmak üzere, Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerle eğitim ve öğretim yapmak amacıyla özel okullar açılabilir. Düzenlemeyle, ayrımcılığın yanı sıra nefret suçu da kanun kapsamına alınıyor. Kanunla, köy isimlerinin resen değiştirilmesine yol açan hükmü kaldırılarak, köylere, eski isimlerinin geri verilmesine imkan tanınıyor. Kanunun, ‘Türkçeden başka dil ve yazı kullanamazlar’ ibaresi madde metninden çıkarılarak, ön seçimler esnasında yapılacak propagandalarda Türkçeden başka dil ve yazı kullanılması yasağı kaldırılıyor ve adayların ön seçim propaganda-sında kendilerini Türkçeden başka dil ve yazıyla da ifade edebilmelerine imkan sağlanıyor.

Önümüzdeki dönemde terör örgütünün sadece siyasi zemine oturması, kalkınma ödeneklerindeki artışın devam ettirilmesi, teşvik uygulamalarının sürmesi ve demokratikleşme paketlerinin devamı ile birlikte Güneydoğu Anadolu’daki refahın hızlı bir şekilde artacağı sonucu ortaya çıkıyor.

Çözüm süreci ile birlikte yatırım ortamı iyileşirken, yaklaşık iki yıldır çatışma ortamının olmaması sürecin yeni bir aşamaya geçmesinin önündeki engelleri de kaldırdı. Sürecin mimarı olan Başbakan Recep Tayyip Erdoğan’ın Cumhurbaşkanı seçilmesinin ardından, bu konudaki kararlılığın devam edeceğine yönelik değerlendirmeleri de bu konuda geri adım atılmayacağı olarak değerlendiriliyor. Başbakan Erdoğan’ın cumhurbaşkanı seçilmesini değerlendiren Kürt kanaat önderleri ve bölge halkı çözüm süreci hakkında olumlu görüşler beyan ederken, yeni aşamanın başlayacağını Başbakan

Yardımcısı Beşir Atalay açıklamıştı. Atalay'ın verdiği bilgilere göre yeni dönemde görüşme trafiği çeşitleniyor. İmralı ile artık sadece MİT ve BDP değil, Kamu Güvenliği Kurumu ve başka heyetleri de görüşecek. Yol haritasının hedefinde terörün bitirilmesi yer alıyor. Bu kapsamda örgüt üyelerinin evlerine dönmesi, hayata uyumlarının sağlanması için gerekli çalışmaların yapılması ve demokratik siyasete katılmaları stratejisi adım adım uygulanacak. Çözüm sürecinin ikinci yılı bitmek üzere. Yeni evre olarak adlandırılan döneme ilişkin kimin ne yapacağı da artık biliniyor. Yeni yol haritası ile görüşmeler daha sık olacak. Tüm görüşmeler tamamlanacak, sonra kamuoyuyla paylaşılacak.

Sürecin tamamlanması ile birlikte Türkiye'nin önündeki en önemli sorunlardan biri çözülmüş olacak. Hem bölgeye yönelik yatırımlar artarken hem de demokratikleşme çitası daha da yükselecek. Bu da bölgesinde daha güçlü bir Türkiye anlamına geliyor. Çözüm süreci ile terör belasından kurtulacak olan Türkiye'nin 2023 hedeflerine ulaşmak için daha kararlı adımlar atacağını söyleyebiliriz. Başbakan Erdoğan'ın kararlı tutumu ile çözüm sürecinin tamamlanmasıyla birlikte bölgede uzun yıllar hasretle beklenen 'barış' ortamına daha kısa sürede kalıcı bir şekilde ulaşabiliriz. Bu da Türkiye'nin gücüne güç katacak.

FOTOĞRAFLAR

Cumhurbaşkanı Özal, GAP bölgesinde incelemelerde bulunurken.
(27 Ağustos 1990)

Cumhurbaşkanı Turgut Özal, mehmetçiklerle birlikte.

Recep Tayyip Erdoğan, açılış programından sonra öğrencilerle birlikte.

Batman Gercüşlü olan Maliye Bakanı Mehmet Şimşek, sürekli olarak Güneydoğu'ya gidiyor. Aile ziyaretleri başta olmak üzere bölgedeki tüm faaliyetlere katılıyor.

Maliye Bakanı Mehmet Şimşek, bölge halkı ile temaslarda bulunurken.

Kalkınma Bakanı Yılmaz ile çözüm süreci ve Güneydoğu'daki kalkınma çalışmalarına ilişkin röportaj gerçekleştirmiştik.

Kalkınma Bakanı Cevdet Yılmaz yöre haklı ile.

Diyarbakırlı olan Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanı Mehdi Eker, sık sık bölgede temaslarda bulunuyor.

Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanı Mehdi Eker, tarım arazisinde incelemelerde bulunurken.

Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanı Mehdi Eker' in çocuk sevgisi bir başka.

GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanı Sadrettin Karahocagil
bölgede incelemelerde bulunurken.

Çok Amaçlı Toplum Merkezi (ÇATOM) bölgedeki genç nüfusa çeşitli
iş imkanları sağlıyor.

Mardin Sulama Kanalı bölgeye büyük katkı sağlıyor.

9 Mart 2014 tarihinde açılan dünyanın en büyük 5. tüneli olan Suruç Tüneli ile 134 yerleşim yerinde toplam 94 bin 814 hektarlık alanın modern sistemlerle sulanması amaçlanıyor.

Harran Ovası'nda modern tarım uygulamalarından bir kare.

1992 yılında hizmete açılan Atatürk Barajı sulama ve hidroelektrik enerji üretimi ile bölgenin gözbebeği durumunda...

**TABLO
VE
İSTATİSTİKLER**

**Tablo 1 : GAP İLE TÜRKİYE’NİN GENELİ ARASINDA YATIRIM
KARŞILAŞTIRMASI (BİN TL)**

	<i>Türkiye</i>		<i>GAP</i>		
	Cari Fiyatlarla	2013 Yılı Fiyatlarıyla	Cari Fiyatlarla	2013 Yılı Fiyatlarıyla	GAP'ın Türkiye İçindeki Payı (%)
1990	25 084	29 898 383	2 038	2 429 154	8,1
1991	39 800	28 052 079	3 398	2 394 999	8,5
1992	66 133	29 011 550	4 856	2 130 254	7,3
1993	103 154	27 714 642	7 823	2 101 825	7,6
1994	182 703	21 646 223	13 755	1 629 660	7,5
1995	226 652	15 640 266	16 321	1 126 241	7,2
1996	515 657	19 794 221	35 618	1 367 247	6,9
1997	1 008 100	21 417 346	77 536	1 647 272	7,7
1998	2 535 000	31 076 057	169 715	2 080 502	6,7
1999	3 560 000	28 882 609	208 891	1 694 752	5,9
2000	5 905 000	33 371 326	422 618	2 388 370	7,2
2001	6 887 000	23 206 791	338 887	1 141 931	4,9
2002	9 835 000	24 359 645	577 842	1 431 218	5,9
2003	12 464 000	26 384 478	724 689	1 534 061	5,8
2004	11 977 543	22 369 952	818 253	1 528 217	6,8
2005	16 174 256	29 369 767	1 131 637	2 054 865	7,0
2006	17 521 667	27 813 685	1 262 913	2 004 733	7,2
2007	17 076 806	26 438 087	1 220 505	1 889 570	7,1
2008	17 123 197	23 395 991	2 063 346	2 819 218	12,1
2009	21 534 153	29 486 086	3 092 933	4 235 063	14,4
2010	27 795 290	37 580 493	3 960 763	5 355 131	14,2
2011	31 286 345	36 335 114	4 334 174	5 033 592	13,9
2012	38 168 774	40 191 719	4 261 396	4 487 250	11,2
2013	45 649 121	45 649 121	4 659 987	4 659 987	10,2

Kaynak: GAP İdaresi

**Tablo 2 : İLLER BAZINDA KON. BÜTÇE GELİR VE GİDERLERİ-
NİN KARŞILAŞTIRILMASI OCAK-ARALIK 1990 (Milyar TL)**

	Gelirler	Top.Gel.İç.	Giderler	Top.Gid.İç.	%
	[1]	Payı (%)	[2]	Payı (%)	[1/2]
Merkez	8.355	14,77	25.785	37,72	32,40
Adana	1.105	1,95	1.526	2,23	72,41
Adıyaman	60	0,11	225	0,33	26,67
Afyon	161	0,28	289	0,42	55,71
Ağrı	40	0,07	196	0,29	20,41
Amasya	87	0,15	244	0,36	35,66
Ankara	8.578	15,16	7.675	11,23	111,77
Antalya	592	1,05	817	1,20	72,46
Artvin	56	0,10	154	0,23	36,36
Aydın	348	0,62	505	0,74	68,91
Balıkesir	496	0,88	676	0,99	73,37
Bilecik	82	0,14	105	0,15	78,10
Bingöl	23	0,04	168	0,25	13,69
Bitlis	33	0,06	180	0,26	18,33
Bolu	223	0,39	272	0,40	81,99
Burdur	75	0,13	157	0,23	47,77
Bursa	1.588	2,81	1.117	1,63	142,17
Çanakkale	165	0,29	312	0,46	52,88
Çankırı	46	0,08	134	0,20	34,33
Çorum	109	0,19	223	0,33	48,88
Denizli	310	0,55	337	0,49	91,99
Diyarbakır	201	0,36	1.172	1,71	17,15
Edirne	297	0,52	393	0,57	75,57
Elazığ	160	0,28	679	0,99	23,56

Erzincan	63	0,11	218	0,32	28,90
Erzurum	190	0,34	981	1,44	19,37
Eskişehir	447	0,79	804	1,18	55,60
Gaziantep	303	0,54	406	0,59	74,63
Giresun	156	0,28	239	0,35	65,27
Gümüşhane	21	0,04	103	0,15	20,39
Hakkari	16	0,03	220	0,32	7,27
Hatay	543	0,96	461	0,67	117,79
Isparta	140	0,25	355	0,52	39,44
İçel	996	1,76	599	0,88	166,28
İstanbul	17.792	31,45	5.341	7,81	333,12
İzmir	3.426	6,06	2.501	3,66	136,99
Kars	75	0,13	346	0,51	21,68
Kastamonu	129	0,23	409	0,60	31,54
Kayseri	395	0,70	836	1,22	47,25
Kırklareli	180	0,32	218	0,32	82,57
Kırşehir	64	0,11	130	0,19	49,23
Kocaeli	3.034	5,36	780	1,14	388,97
Konya	619	1,09	997	1,46	62,09
Kütahya	262	0,46	231	0,34	113,42
Malatya	188	0,33	537	0,79	35,01
Manisa	407	0,72	437	0,64	93,14
K.Maraş	167	0,30	329	0,48	50,76
Mardin	117	0,21	341	0,50	34,31
Muğla	291	0,51	283	0,41	102,83
Muş	30	0,05	183	0,27	16,39
Nevşehir	76	0,13	136	0,20	55,88
Niğde	67	0,12	142	0,21	47,18
Ordu	139	0,25	275	0,40	50,55
Rize	156	0,28	164	0,24	95,12

Sakarya	231	0,41	352	0,51	65,63
Samsun	426	0,75	873	1,28	48,80
Siirt	34	0,06	231	0,34	14,72
Sinop	59	0,10	142	0,21	41,55
Sivas	198	0,35	617	0,90	32,09
Tekirdağ	284	0,50	310	0,45	91,61
Tokat	106	0,19	262	0,38	40,46
Trabzon	252	0,45	701	1,03	35,95
Tunceli	20	0,04	150	0,22	13,33
Urfa	121	0,21	397	0,58	30,48
Uşak	86	0,15	142	0,21	60,56
Van	93	0,16	614	0,90	15,15
Yozgat	84	0,15	204	0,30	41,18
Zonguldak	601	1,06	394	0,58	152,54
Aksaray	51	0,09	92	0,13	55,43

Kaynak: Muhasebat Genel Müdürlüğü

**Tablo 3 : 2002 YILI OCAK AYI İLLER BAZINDA KONSOLİ-
DE BÜTÇE GELİR ve GİDERLERİNİN KARŞILAŞTIRMASI
(KÜMÜLATİF) (Milyar TL)**

İLLER	[1]	[2]	Payı (%)	[3]	Payı (%)	[2/3]	2/1]
Adana	217.265	50.401	0,99	52.628	0,5	95,77	3,2
Adıyaman	15.098	5.169	0,1	12.354	0,12	41,84	4,24
Afyon	34.068	8.844	0,17	17.193	0,16	51,44	5,96
Ağrı	6.327	2.119	0,04	10.380	0,1	20,41	3,49
Amasya	11.627	5.021	0,1	14.071	0,13	35,68	3,18
Ankara	1.422.866	805.973	15,85	221.385	2,12	364,06	6,64
Antalya	179.373	47.985	0,94	41.945	0,4	114,4	6,75
Artvin	13.132	3.865	0,08	7.557	0,07	51,14	9,43
Aydın	61.823	16.911	0,33	25.612	0,25	66,03	7,35
Balıkesir	84.010	25.311	0,5	35.500	0,34	71,3	0,13
Bilecik	23.560	3.210	0,06	5.635	0,05	56,97	3,62
Bingöl	3.834	1.213	0,02	8.518	0,08	14,24	1,64
Bitlis	5.258	1.644	0,03	9.382	0,09	17,52	1,27
Bolu	66.056	6.105	0,12	10.442	0,1	58,47	,24
Burdur	9.995	4.228	0,08	7.972	0,08	53,04	2,3
Bursa	392.237	93.440	1,84	60.865	0,58	153,52	3,82
Çanakkale	33.848	8.989	0,18	17.471	0,17	51,45	6,56

Çankırı	4.925	2.175	0,04	7.272	0,07	29,91	4,16
Çorum	19.820	5.961	0,12	14.067	0,13	42,38	0,08
Denizli	88.714	26.779	<u>0,53</u>	30.544	0,29	87,67	0,19
Diyarbakır	39.039	9.180	0,18	42.752	0,41	21,47	3,51
Edirne	28.233	10.315	0,2	18.370	0,18	56,15	6,54
Elazığ	27.663	8.912	0,18	25.173	0,24	35,4	2,22
Erzincan	9.228	2.949	0,06	9.918	0,1	29,73	1,96
Erzurum	31.305	11.694	0,23	33.383	0,32	35,03	7,36
Eskişehir	70.391	27.344	0,54	32.757	0,31	83,48	8,85

Gaziantep	102.371	20.720	0,41	26.363	0,25	78,6	0,24
Giresun	15.990	5.236	0,1	12.445	0,12	42,07	2,75
Gümüşhane	2.819	1.100	0,02	4.376	0,04	25,14	9,02
Hakkari	2.826	958	0,02	10.642	0,1	9	3,9
Hatay	144.173	74.883	1,47	26.162	0,25	286,23	1,94
Isparta	20.916	9.156	0,18	16.350	0,16	56	3,78
Mersin	160.566	52.981	1,04	39.870	0,38	132,88	3
İstanbul	5.554.520	1.663.193	32,7	299.213	2,87	555,86	9,94
İzmir	750.291	266.392	5,24	126.322	1,21	210,88	5,51
Kars	7.180	2.041	0,04	10.712	0,1	19,05	8,43
Kastamonu	17.218	7.160	0,14	14.762	0,14	48,5	1,58

Kayseri	74.431	26.857	0,53	34.761	0,33	77,26	6,08
Kırklareli	45.810	7.352	0,14	9.643	0,09	76,24	6,05
Kırşehir	8.726	2.783	0,05	6.923	0,07	40,2	1,89
Kocaeli	906.782	609.500	11,98	37.456	0,36	1627,24	7,22
Konya	129.958	32.716	0,64	49.086	0,47	66,65	5,17
Kütahya	31.537	10.082	0,2	13.982	0,13	72,11	1,97
Malatya	29.377	9.274	0,18	26.710	0,26	34,72	1,57
Manisa	79.685	24.303	0,48	27.788	0,27	87,46	0,5
K.Maraş	39.418	12.108	0,24	22.270	0,21	54,37	0,72
Mardin	21.983	3.875	0,08	15.382	0,15	25,19	7,63
Muğla	78.537	17.496	0,34	24.184	0,23	72,35	2,28
Muş	5.450	1.731	0,03	9.010	0,09	19,21	1,76
Nevşehir	12.891	3.494	0,07	6.883	0,07	50,76	7,1
Niğde	13.052	4.747	0,09	8.972	0,09	52,91	6,37
Ordu	25.831	8.666	0,17	15.327	0,15	56,54	3,55
Rize	17.625	7.764	0,15	7.671	0,07	101,21	4,05
Sakarya	186.284	13.524	0,27	17.615	0,17	76,78	,26

Samsun	60.809	22.609	0,44	38.412	0,37	58,86	7,18
Siirt	3.392	1.386	0,03	9.827	0,09	14,1	0,86
Sinop	7.073	2.940	0,06	7.242	0,07	40,6	1,57
Sivas	41.350	7.839	0,15	22.275	0,21	35,19	8,96

Tekirdağ	171.360	112.738	2,22	16.947	0,16	665,24	5,79
Tokat	15.243	6.701	0,13	16.665	0,16	40,21	3,96
Trabzon	44.213	13.754	0,27	29.974	0,29	45,89	1,11
Tunceli	2.216	1.423	0,03	7.686	0,07	18,51	4,21
Urfa	37.290	10.361	0,2	21.472	0,21	48,25	7,78
Uşak	13.661	5.265	0,1	8.061	0,08	65,31	8,54
Van	17.260	6.076	0,12	24.011	0,23	25,31	5,2
Yozgat	19.385	4.396	0,09	12.245	0,12	35,9	2,68
Zonguldak	95.198	31.061	0,61	15.566	0,15	199,54	2,63
Aksaray	10.858	3.775	0,07	7.600	0,07	49,67	4,77

Kaynak: Muhasebat Genel Müdürlüğü

Tablo 4: 2012 YILI ARALIK AYI İLLER BAZINDA MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇE GELİR ve GİDERLERİNİN KARŞILAŞTIRMASI

	Tahakkuk	Tahsilat	Top. Tah.İç.	Giderler	Top. Gid.İç.	%	%
	[1]	[2]	Payı (%)	[3]	Payı (%)	[2/3]	[2/1]
Merkez	26.535.474	26.201.379	7,90	200.938.540	55,74	13,04	98,74
Adana	4.904.884	2.371.452	0,71	3.583.872	0,99	66,17	48,35
Adıyaman	517.538	276.357	0,08	983.393	0,27	28,10	53,40
Afyon	856.149	537.827	0,16	1.150.245	0,32	46,76	62,82
Ağrı	274.916	172.224	0,05	930.855	0,26	18,50	62,65
Amasya	359.078	253.304	0,08	837.859	0,23	30,23	70,54
Ankara	54.853.214	39.185.794	11,81	30.941.017	8,58	126,65	71,44
Antalya	7.716.760	4.519.835	1,36	3.500.188	0,97	129,13	58,57
Artvin	304.510	216.480	0,07	731.808	0,20	29,58	71,09
Aydın	1.788.305	989.077	0,30	1.661.423	0,46	59,53	55,31
Balıkesir	2.186.358	1.526.886	0,46	2.342.172	0,65	65,19	69,84
Bilecik	334.094	188.550	0,06	406.410	0,11	46,39	56,44
Bingöl	154.008	105.428	0,03	743.953	0,21	14,17	68,46
Bitlis	196.267	135.164	0,04	798.947	0,22	16,92	68,87
Bolu	573.690	348.126	0,10	738.463	0,20	47,14	60,68
Burdur	358.621	240.175	0,07	552.519	0,15	43,47	66,97
Bursa	9.556.367	6.523.976	1,97	4.227.024	1,17	154,34	68,27

Çanakkale	1.020.863	752.393	0,23	1.033.344	0,29	72,81	73,70
Çankırı	169.990	124.078	0,04	451.340	0,13	27,49	72,99
Çorum	557.540	385.016	0,12	918.365	0,25	41,92	69,06
Denizli	1.820.922	1.055.479	0,32	1.519.724	0,42	69,45	57,96
Diyarbakır	1.609.931	967.775	0,29	3.790.163	1,05	25,53	60,11
Edirne	918.319	718.614	0,22	1.030.488	0,29	69,74	78,25
Elazığ	773.192	534.889	0,16	1.924.064	0,53	27,80	69,18

Erzincan	262.074	190.772	0,06	666.050	0,18	28,64	72,79
Erzurum	1.056.863	717.326	0,22	2.614.626	0,73	27,44	67,87
Eskişehir	2.326.149	1.622.236	0,49	2.191.979	0,61	74,01	69,74
Gaziantep	2.604.924	1.284.672	0,39	2.120.378	0,59	60,59	49,32
Giresun	426.649	305.166	0,09	842.945	0,23	36,20	71,53
Gümüşhane	97.594	77.296	0,02	352.449	0,10	21,93	79,20
Hakkari	134.701	25.130	0,01	1.110.426	0,31	2,26	18,66
Hatay	4.358.500	3.314.757	1,00	2.055.684	0,57	161,25	76,05
İsparta	649.972	451.500	0,14	1.325.295	0,37	34,07	69,46
Mersin	8.278.638	5.968.168	1,80	2.976.620	0,83	200,50	72,09
İstanbul	207.653.404	131.764.656	39,72	16.171.180	4,49	814,81	63,45
İzmir	42.597.252	33.866.338	10,21	7.807.089	2,17	433,79	79,50
Kars	231.842	162.024	0,05	875.233	0,24	18,51	69,89

Kastamonu	600.041	468.500	0,14	1.279.514	0,35	36,62	78,08
Kayseri	2.641.663	1.798.883	0,54	2.786.996	0,77	64,55	68,10
Kırklareli	730.029	394.305	0,12	598.579	0,17	65,87	54,01
Kırşehir	320.020	172.598	0,05	514.597	0,14	33,54	53,93
Kocaeli	40.732.590	36.698.791	11,06	3.047.385	0,85	1204,27	90,10
Konya	3.602.968	2.325.321	0,70	4.005.337	1,11	58,06	64,54
Kütahya	1.011.485	671.024	0,20	972.559	0,27	69,00	66,34
Malatya	918.875	615.073	0,19	1.674.813	0,46	36,72	66,94
Manisa	2.506.089	1.688.213	0,51	1.764.828	0,49	95,66	67,36
K.Maraş	1.074.065	754.909	0,23	1.697.034	0,47	44,48	70,29
Mardin	469.277	235.439	0,07	1.496.501	0,42	15,73	50,17
Muğla	2.501.407	1.626.744	0,49	1.526.955	0,42	106,54	65,03
Muş	182.833	136.159	0,04	740.716	0,21	18,38	74,47
Nevşehir	384.907	222.960	0,07	548.434	0,15	40,65	57,93
Niğde	396.957	205.580	0,06	623.518	0,17	32,97	51,79
Ordu	786.688	533.162	0,16	1.097.040	0,30	48,60	67,77
Rize	595.297	489.387	0,15	700.153	0,19	69,90	82,21
Sakarya	1.747.990	919.033	0,28	1.434.345	0,40	64,07	52,58
Samsun	2.565.442	1.804.771	0,54	3.024.864	0,84	59,66	70,35
Siirt	200.244	148.453	0,04	854.399	0,24	17,38	74,14
Sinop	212.245	146.982	0,04	458.815	0,13	32,04	69,25

Sivas	850.035	496.657	0,15	1.660.934	0,46	29,90	58,43
Tekirdağ	3.810.780	2.942.997	0,89	1.169.173	0,32	251,72	77,23
Tokat	583.554	353.729	0,11	1.112.475	0,31	31,80	60,62
Trabzon	1.574.899	1.110.440	0,33	2.620.708	0,73	42,37	70,51
Tunceli	74.380	62.360	0,02	598.099	0,17	10,43	83,84
Urfa	1.360.496	807.513	0,24	2.239.682	0,62	36,05	59,35
Uşak	466.632	277.411	0,08	546.925	0,15	50,72	59,45
Van	793.763	415.139	0,13	3.153.860	0,87	13,16	52,30
Yozgat	430.314	255.076	0,08	840.277	0,23	30,36	59,28
Zonguldak	2.080.946	1.425.130	0,43	971.784	0,27	146,65	68,48
Aksaray	712.292	474.751	0,14	570.411	0,16	83,23	66,65
Bayburt	51.827	40.126	0,01	228.119	0,06	17,59	77,42
Karaman	197.792	119.581	0,04	470.556	0,13	25,41	60,46
Kırıkkale	932.437	733.176	0,22	701.356	0,19	104,54	78,63
Batman	460.712	262.729	0,08	960.378	0,27	27,36	57,03
Şırnak	332.186	170.188	0,05	1.439.527	0,40	11,82	51,23
Bartın	228.911	142.250	0,04	362.756	0,10	39,21	62,14
Ardahan	65.768	47.203	0,01	299.226	0,08	15,78	71,77
Iğdır	190.964	84.366	0,03	421.024	0,12	20,04	44,18
Yalova	550.308	320.184	0,10	363.076	0,10	88,19	58,18
Karabük	427.385	291.327	0,09	496.856	0,14	58,63	68,17
Kilis	109.634	60.004	0,02	279.021	0,08	21,51	54,73

Osmaniye	543.217	338.828	0,10	754.355	0,21	44,92	62,37
Düzce	669.963	332.579	0,10	537.210	0,15	61,91	49,64
Toplam	470.699.859	331.700.350	100,0	360.491.300	100,00	92,01	70,47

Kaynak: Muhasebat Genel Müdürlüğü

Tablo 5 : KİŞİ BAŞI (GSYİH) DEĞERLERİ (Dolar)

İller	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Adıyaman	1.743	1.577	1.042	1.222	1.223	1.245	1.198	1.108	-	918
Diyarbakir	1.963	2.033	1.485	1.696	1.744	1.734	1.875	1.659	1.691	1.313
Gaziantep	1.924	2.118	1.649	2.085	2.128	2.283	2.280	2.037	2.102	1.593
Mardin	1.249	1.394	1.023	1.229	1.338	1.346	1.523	1.124	1.151	983
Siirt	1.594	1.541	1.176	1.326	1.342	1.346	1.401	1.298	1.399	1.111
Şanlıurfa	1.143	1.465	1.172	1.238	1.361	1.374	1.455	1.235	1.301	1.008
Batman	1.737	1.528	965	1.157	1.297	1.634	1.698	1.505	1.558	1.216
Şirnak	691	818	800	877	972	1.092	1.121	902	830	638
Kilis	-	-	-	-	2.583	2.339	2.454	2.110	2.317	1.817
TÜRKİYE	2.682	2.981	2.173	2.727	2.888	3.021	3.176	2.847	2.941	2.146

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı

Tablo 6 : KİŞİ BAŞI GAYRİSAFİ KATMA DEĞER (DOLAR)

Bölge Kodu	Bölge Adı	2004	2005	2006	2007	2008
TRC1	Gaziantep, Adıyaman, Kilis	2.678	3.342	3.530	4.157	4.597
TRC2	Şanlıurfa, Diyarbakır	2.377	2.772	2.896	3.417	3.724
TRC3	Mardin, Batman, Şırnak, Siirt	1.853	2.484	2.865	3.405	3.812

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı

Tablo 7 : KİŞİ BAŞINA İHRACAT (DOLAR)

Bölge Kodu	Bölge Adı	2007	2008	2009	2010	2011
TRC1	Gaziantep, Adıyaman, Kilis	1101	1432	1281	1496	1963
TRC2	Şanlıurfa, Diyarbakır	57	78	78	106	97
TRC3	Mardin, Batman, Şırnak, Siirt	326	423	596	619	863

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı

Tablo 8 : KİŞİ BAŞINA İTHALAT (\$)

Bölge Kodu	Bölge Adı	2007	2008	2009	2010	2011
TRC1	Gaziantep, Adıyaman, Kilis	1042	1235	925	477	964
TRC2	Şanlıurfa, Diyarbakır	77	84	70	90	07
TRC3	Mardin, Batman, Şırnak, Siirt	96	61	49	84	05

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı

Tablo 9 : İSTİHDAM ORANI

İSTİHDAM ORANI			
İller	2008	2009	2010
Adıyaman	35,1	1,2	6,6
Diyarbakır	22,7	6	7,5
Gaziantep	36,5	5,3	9,3
Mardin	25,7	8,2	3,2
Siirt	22,3	5,9	9,1
Şanlıurfa	31,5	0	1,1
Batman	26,9	8,1	2,3
Şırnak	23,2	5,5	4,4
Kilis	37,9	7,7	4,2

Kaynak: GAP İdaresi Başkanlığı

KAYNAKÇA

ABUZER, P.(2006), *Maliye Politikası Teori ve Uygulama*, 2, Baskı, Ankara: Naturel Yayınları

AKBULUT, Y.(1989), TBMM Hükümet Programı Konuşması,<http://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/HP47.htm> (Erişim Tarihi: 23.12.2012)

AKIN,E.(1999), *Bölgesel Kalkınma Yönetimi Örnek Olayı GAP*, Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, GAP İdaresi

AKPARTİ, (2010) <http://www.akparti.org.tr/site/icraat/347/kurt-sorununda-cozum-surecini-baslattik> (Erişim Tarihi: 08.12.2012)

AK PARTİ, (2013) TBMM (Türkiye Büyük Millet Meclisi), http://www.akparti.org.tr/tbmm/haber.asp?haber_id=43167&kategori=1 (Erişim Tarihi: 05.05.2013)

AK PARTİ EKONOMİ İŞLERİ, ‘Terörün Ülke Ekonomisine Tahmini Maliyeti’ (21.11. 2013)

AKPINAR, M., (2013), Müzakere süreci’nde geline nokta, http://www.zaman.com.tr/yorum_muzakere-surecinde-gelinen-nokta_2083157.html(Erişim tarihi:09.05.2013)

AKTİF HABER, (2012), <http://www.aktifhaber.com>, Erişim Tarihi (29 11 2012).

AKYOL, T., (2013) <http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/22962875.asp> (Erişim Tarihi: 13.05.2013)

ALABAY Ş.,(2013), <http://www.yeniakit.com/tesvikler-ekonomiyi-saha-kaldirdi> (Erişim Tarihi: 22.05.2013)

ALTAN, G. (2012), <http://www.aksam.com.tr/guncel/birbirimizi-affedelim/haber-157020> (Erişim Tarihi: 19.12.2012)

ANADOLU AJANSI, (2012), <http://ekonomi.haber7.com>, (Erişim Tarihi: 23.11.2012)

ANSİKLOPEDİK EKONOMİ SÖZLÜĞÜ, (1999), Dünya Yayınları

ARSLAN, İ. ve AY, H. M. (2007), *Güneydoğu Anadolu Bölgesine Yönelik Uygulanan İktisadi Politikalar*, KMÜ İİBF Dergisi, Yıl:9 Sayı:13

BAŞBAKANLIK,(2011),61. Hükümet Programı Erişim:<http://www.basbakanlik.gov.tr> (Erişim Tarihi: 15.10.2012)

BAYSAL, E. ve ŞAHİN S.(2011), Zaman Ekonomi Servisi, 10. Yılında 2001 Krizi, İstanbul: Zaman Kitap

BİGPARA, (2000), <http://www.bigpara.com/haber-detay/genel/ta-lep-listeleri-hazir/355710/> (Erişim Tarihi: 29.10.2012)

BİLİM, SANAYİ VE TEKNOLOJİ BAKANLIĞI, (2012), <http://www.sanayi.gov.tr/NewsDetails.aspx?newsID=6172&lng=tr> (Erişim Tarihi: 13.12.2012)

BOL, F. (2006), <http://www.turkiyegazetesi.com.tr/makaledetay.aspx?ID=284284> (Erişim Tarihi: 09.10.2012)

BUGÜN GAZETESİ, ‘Terör örgütü gençlerin profili’, (Erişim tarihi: 31.08. 2013, (www.bugun.com.tr))

ÇAKIR, R.,(2013), <http://rusencakir.com/Milli-Gorus-hareketi-Dun-bugun-yarin/2020> (Erişim Tarihi: 19.04.2013)

ÇEVİK H. ve DEMİRCİ S. (2012), *Kamu Politikası*, Seçkin Yayınları, 2. Baskı s.127- 132

ÇİLLER, T.,(1983) ‘TBMM Hükümet Programı Konuşması’ Erişim: <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP50.htm> (Erişim Tarihi: 12.03.2013)

DEĞER, M.(2010), *Kürt Sorunu mu?*, Cem Ofset

DEMİREL, S.(1991), TBMM Hükümet Programı Konuşması,<http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP49.htm> (Erişim Tarihi: 15.01.2013)

DPT (Devlet Planlama Teşkilatı),(2012), Kalkınma Yatırımlarının İllere Göre Dağılımı, www.kalkinma.gov.tr (Erişim Tarihi:24.12.2012)

DPT (Devlet Planlama Teşkilatı), (2012), Kamu Yatırımlarının Güneydoğu’daki Dağılımı, www.kalkinma.gov.tr (Erişim Tarihi: 12.02.2013)

DPT (Devlet Planlama Teşkilatı), (1963), Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, DPT Yayınları, Ankara

DPT (Devlet Planlama Teşkilatı), (1968), İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, DPT Yayınları, Ankara

DPT (Devlet Planlama Teşkilatı) (1973), Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, DPT Yayınları, Ankara

DPT (Devlet Planlama Teşkilatı) (1979), Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı

DPT (Devlet Planlama Teşkilatı) (1984), Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, DPT Yayınları, Yayın No: 1974, Ankara

DPT (Devlet Planlama Teşkilatı) (1989), Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı, DPT Yayınları, Yayın No:2174, Ankara

DPT, (Devlet Planlama Teşkilatı), (1995), Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, DPT Yayınları, Ankara

DPT, (Devlet Planlama Teşkilatı), (2000), Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, DPT Yayınları, Ankara

DPT (Devlet Planlama Teşkilatı) (2000), Türkiye’de Yatırım Teşvik Sistemi, DPT Yayınları, Ankara

DOĞAN, C.(2007), *Ekonomik ve Mali Politikaların Gelir Dağılımına Etkisi*, Hesap Uzmanları Vakfı Yayınları, Ankara

DOĞAN N.(2012), *Rakamlarla Özelleştirme*, Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, Ankara

DÜNYA BÜLTENİ, (2012), <http://www.dunyabulteni.net>, (Erişim Tarihi: 13 Ağustos 2012)

ECEVİT,B. (1999),TBMM Hükümet Programı Konuşması, <http://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/HP57.htm> (Erişim Tarihi:17.04.2013)

EMSEN, S. (2003), *Ekonomik Krizler ve Türkiye Deneyim*, Beta Yayınları

ERBAKAN, N. (1996), TBMM Hükümet Programı Konuşması, <http://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/HB54.htm> (Erişim Tarihi:23.12.2012)

ERDOĞAN, M. (2007), [http://www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=Eski Sayılar&Goster=Yazi&YaziNo=838](http://www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=Eski%20Sayilar&Goster=Yazi&YaziNo=838) (Erişim Tarihi: 18.10.2012)

ERDOĞAN, R., T. (2007), 60. Hükümet Programı, <http://www.memurlar.net/haber/86299> (Erişim Tarihi: 28.09.2012)

ERGİL, D.(1980), *Türkiye’de Terör ve Şiddet*, 1. Baskı, Ankara: Çağ Yayınları

ERGİL D.(1995), *Doğu Sorunu Teşhisler ve Tespitler*, Stratejik Araştırmalar Dizisi: 1, TOBB

ESER, E.(2011), *Türkiye’de Uygulanan Yatırım teşvik Sistemleri ve Mevcut Sistemin Yapısına Yönelik Öneriler*, DPT, Uzmanlık Tezi

GAP İDARESİ BAŞKANLIĞI, (2012), 'Bölgesel Kalkınma Güneydoğu Anadolu Projesi'ne Bakış'

GAP İDARESİ BAŞKANLIĞI, (2012), 'Gap Eylem Planı Uygulamaları Son Durum Raporu'

GERÇEK A.(1996), Aksiyon Dergisi, Koalisjonsuz Olmuyor, <http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber> (Erişim Tarihi: 19.07.2012)

GERÇEK GÜNDEM, (2013), <http://www.gercekgundem.com>, (Erişim Tarihi: 08.01. 2013)

GÖKALP, N.(2003), *Yönetim ve Ekonomi*, Cilt 10, sayı 2

GÖKÇE, K. ve Aytül, Ç. (2010), *Bölgesel Kalkınma'nın Can Suyu:GAP'GAP İdaresi- Sosyoloji Derneği*

GÜNDEM, M.(2001), *Zaman'a Konuşanlar*, 1.Baskı, Zaman Kitap

GÜNEŞ, M.,2013, Dünya Gazetesi, <http://www.dunya.com/baris-sureci-yatirim-getirir-151681yy.htm> (Erişim Tarihi: 25.04.2013)

GÜRCANLI Z. ve ALP A.,2012, <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi> (Erişim Tarihi: 23.02.2013)

HACISALİHOĞLU, Y.(2005), "Kürt Sorunu Kavramı ve Batı Emperyalizmi, Jeopolitik Dergisi, Yıl: 4, Sayı:19

KARAGÖL, E.T. (2013), 'Ak Parti Dönemi Türkiye Ekonomisi Raporu', SETA Yayınları, Ankara

KAYMAK C., Cemalettin, A. ve KINDAP A. (2003), 'İller ve Bölgeler İtibarıyla Gayri Safi Yurtiçi Hasıladaki Gelişmeler (1987-2000)', Ankara: DPT Yayınları

KILIÇ, A. (1999), *Titrek Pusula* 2. Baskı, İstanbul: Timaş Yayınları

KOBİDEN, 2012, <http://www.kobiden.com>, (Erişim Tarihi: 22.12.2012)

KUMCU,2007,<http://arama.hurriyet.com.tr/arsivnews.aspx?id=669745> (Erişim Tarihi: 21.11.2012)

MUHASEBAT GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, (1990), İller Bazında Gelir Dağılımının Karşılaştırılması, www.muhasibat.gov.tr (Erişim Tarihi: 21.09.2012)

MUHASEBAT GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, (2002), Bütçe Gelir ve Giderlerinin Karşılaştırılması, www.muhasibat.gov.tr, (Erişim Tarihi: 28.10.2012)

MUHASEBAT GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, (2012), İller Bazında Bütçe Gelir Gider Karşılaştırması, www.muhasibat.gov.tr (Erişim Tarihi: 25.01.2013)

MÜSİAD, (2013), <http://www.musiad.org.tr/icerik.asp?kat=musiad&id=265>) (Erişim Tarihi: 28.05.2013)

MÜSİAD (2008), Araştırma Raporları, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerine Yönelik Sosyoekonomik Kalkınma Önerileri, İstanbul

NTV, (2013), <http://www.ntvmsnbc.com/id/25441621/> (Erişim Tarihi: 09.03.2013)

ÖNAL, H., (2013), <http://www.yeniakit.com/doguya-yatirim-akini-2485h.htm> (Erişim Tarihi: 24.05.2013)

ÖZAL, T. (1983), TBMM Hükümet Programı Konuşması, <http://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/HP45.htm> (Erişim Tarihi: 21.11.2012)

ÖZAL, T. (1987), TBMM Hükümet Programı Konuşması, <http://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/HP46.htm> (Erişim Tarihi: 26.12.2012)

ÖZATAY, F. (2009), *Finansal Krizler ve Türkiye*, 1. Baskı, İstanbul: Doğan Yayıncılık

ÖZGÜVEN, A. (2001), İktisadi Krizler, Yeni Türkiye Dergisi, Cilt 1, Sayı

ÖZHAN T., ve Ete H. (2008), SETA ANALİZ, Kürt Meselesi Problemler ve Çözüm Önerileri, Ankara

ÖZTÜRK, M. ve DOĞAN İ.,2011, <http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber-29299-176-devlet-kurt-meselesini-hicbir-zaman-dogru-okuyamadi.html> (Erişim Tarihi: 08.09.2012)

PEKİN, O.(2010), *Bu para ile bu sorunlar çözülmez*,Kastaş Yayınevi

RADİKAL, (2013), <http://www.radikal.com.tr>, (Erişim Tarihi: 21.04.2013)

RESMÎ GAZETE, DPT (Devlet Planlama Teşkilatı), (2006), Doku-zuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara

RESMÎ GAZETE, Kalkınma Bakanlığı (2013). 10. Kalkınma Planı, Ankara

SABAH GAZETESİ, (Erişim Tarihi:11.03.2014) (<http://www.sabah.com.tr/Gundem/cozum-surecini-daha-ileriye-goturecegiz>)

SALİH, Y. ve ACAR İ. (2013), Erişim: <http://www.sabah.com.tr/Ekonomi> (Erişim Tarihi: 22.05.2013)

SARI M.(2012)*Türkiye Üzerine Notlar*, 1. Baskı, Ankara

SETA (Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı), (2011), www.setav.org, (Erişim Tarihi: 17.12.2012)

SHOW HABER, (2012), <http://www.showhaber.com>, (Erişim Tarihi: 13.10. 2012)

SODES (Sosyal Destek Programı), (2012), Ankara: Kalkınma Bakanlığı Yayınları

STAR GAZETESİ, (Erişim Tarihi: 15.01.2014) (<http://haber.stargazete.com/politika/yeni-demokrasi-paketi-geliyor/haber>.)

ŞAHİN, M. ve UYSAL Ö. (2011), *Maliye Dergisi*, Sayı 160

TAŞ, R.(2001), *Ekonomik Kalkınmada Devletin Değişen Rolü, Çin Kalkınma Deneyimi (1978-2000)*,Ankara

TBMM (Türkiye Büyük Millet Meclisi), (1999), Hükümet Programları, <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HB56.htm> (Erişim Tarihi: 09.09.2012)

TRTHABER, (2011), Erişim: <http://www.trthaber.com/haber/ekonomi/terore-inat-yatirim> (19.10.2012)

TÜRKİYE İHRACATÇILAR MECLİSİ, (2012), <http://www.tim.org.tr/tr/aktuel-etkinlikler-2023-Türkiyesi'nin-yolu-inovasyondan-geçiyor>. (Erişim Tarihi: 30.12.2012)

TÜRKMEN İ.,(2010), *Cumhuriyet Hükümetleri Döneminde Güneydoğu Anadolu'ya Yapılan Kamu Yatırımları(1960-1995)*, Ankara

TÜRKÖNE M. (2011), *Siyaset*, 1. Baskı, İstanbul: Etkileşim Yayınları

TÜRKÖNE, M. (2011), http://www.zaman.com.tr/mumtazer-turkone/mhp-ve-kurt-sorunu-i-anti-kurtculuk_1076234.html (Erişim Tarihi: 04.03.2013)

ULUSU, B. (1980), TBMM Hükümet Programı Konuşması, <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP44.htm> (Erişim Tarihi:12.02.2013)

URAS, G. (2012), Güneydoğu'ya 10 milyar TL'lik yatırım, guras@milliyet.com.tr (Erişim Tarihi: 08.02.2013)

UZUNHASANOĞLU, Z. (2007), *Türkiye'de Uygulanan Ekonomik ve Mali Politikaların Gelir Dağılımına Etkisi*, Ankara: Hesap Uzmanları Vakfı Yayınları

VATAN GAZETESİ, (Erişim Tarihi: 12.03.2014) (<http://haber.gazetevatan.com/abdullah-gul-demokratiklesme-paketini-onayladi>)

YAYMAN H. (2011), *Türkiye'nin Kürt Sorunu Hafızası*, Ankara: SETA Yayınları

YENİŞAFAK GAZETESİ, (Erişim Tarihi: 23.10.2013) (<http://yenisafak.com.tr/yorum-haber/kurtlerin-demokrasi-paketi-ve-bakis-acilari->)

YILMAZ, C.(2012), 2013 Mali Yılı Bütçeleri Sunuş Konuşması, Kalkınma Bakanlığı, Ankara

YILMAZ, L.(2013), '*Ekonomi Güvenliği Raporu*', Stratejik Düşünce Enstitüsü

YILMAZ, M. (1997), TBMM Hükümet Programı Konuşması,<http://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/HB55.htm> (Erişim Tarihi: 15.12.2012)

WİKİPEDİA, 2013, <http://tr.wikipedia.org>,(Erişim Tarihi 14 . 03. 2013)

WİKİPEDİA, 2013, <http://tr.wikipedia.org>,(Erişim Tarihi:13.04. 2013)